

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 62

1959

HÄFTE I

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

DISTRIBÜTÖR: C. W. K. GLEERUP

Lösnummer av detta häfte kostar kr. 5.—

kommer att under år 1959 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse —, statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren å jour med vad som händer och skrivs å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämväl annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, E. FAHLBECK, C.-E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, C. WELINDER, S. BOLIN, J. ROSÉN, E. GJERSTAD och KRISTER HANELL.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i statsrätt med folkrätt och förvaltningsrätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhaves närmast av professor E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, samt professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen) och docent HANS MEIJER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften avses utkomma med fem häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 279565), samt 20 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom ansökan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i dec. 1958.

FAHLBECKSKA STIFTESEN

INNEHÅLL:

UPPSATSER:

STRÖMBERG, HÅKAN, Några reflexioner om lagstiftningens innebörd	1
PLOBECK, STIG, Gustaf V och den tyska trupptransiteringsfrågan i juni 1941	20

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN:

Till opinionsnämndens gåta. Av LARS FRYKHOLM	54
Konstitutionella och kommunala frågor vid 1958 års riksdagar. Av CARL AXEL PETRI	58
Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1959 års riksdag. Av IVAR BESKOW	66
Statsvetenskapen vid de akademiska lärosätena år 1958. Av ESBJÖRN JANSON, OLOF RUIN, TOMAS HAMMAR, ÅKE GARVELIN	70

LITTERATURGRANSKNINGAR:

Lennart Geijer och Folke Schmidt, Arbetsgivare och fackföreningsledare i domarsäte. Anm. av AXEL ADLERCREÜTZ	75
Hilding Eek, Svante Bergström, Frans Arnheim, Juridikens termer. Anm. av ERIK FAHLBECK	82
Väl rörelsen 1928. En randanmärkning. Av OLLE NYMAN	85
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1958	86
Tidskriftsöversikt. Av GUNNAR SJÖBLOM	89

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

NY FÖLJD

UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

SEXTIOANDRA ÅRGÅNGEN
(NY FÖLJD, ÅRG. 41)

1959

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION, LUND

REDAKTION:
FAHLBECKSKA STIFTELSENS KOLLEGIUM

REDAKTIONSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE:
ERIK FAHLBECK

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 9

INNEHÅLL

UPPSATSER

	Sid.
ANDRÉN, GEORG, Några synpunkter på konstitutionsutskottets memorial nr I med förslag till regeringsform	161
BJÖRCK, WILHELM, Den ekonomiska kontrollen av statsförvaltningen	353
FAHLBECK, ERIK, Inför regeringsformens 150-årsminne	93
FRYKHOLM, LARS, Litteratur om regeringsformen	271
HECKSCHER, GUNNAR, Regeringsformen och författningsutvecklingen	226
HERLITZ, NILS, Regeringsformen i nutida författningssliv	244
HESSLER, CARL ARVID, Regeringsformen och den utländska doktrinen	209
KASTARI, PAAVO, De medborgerliga fri- och rättigheternas grundlagsskydd i Finland	285
LAGERROTH, FREDRIK, Hans Järta och Sveriges grundlag	195
PLOBECK, STIG, Gustav V och den tyska trupptransiteringsfrågan i juni 1941	20
STJERNQUIST, NILS, Regeringsformens tillkomst	98
STRÖMBERG, HÅKAN, Några reflexioner om lagstiftningens innebörd	1
—, Meddelanden för offentliggörande i tryckt skrift av den som är underkastad tystnadsplikt	385
SUNDBERG, HALVAR G. F., Skadestånd i offentlig verksamhet	370
THERMÆNIUS, EDVARD, Kring förarbetena till regeringsformen	134
WESTERSTÅHL, JÖRGEN, Några synpunkter på en allmän författningsrevision. Wördsamt memorial	262

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDE

AHLINDER, JÖRGEN, Några synpunkter på Unescos tensionsprojekt	423
ANDRÉN, NILS, Riksdagen och utrikespolitiken 1957	320
—, Riksdagen och utrikespolitiken 1958	400
BESKOW, IVAR, Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1959 års riksdag	66
DEDJER, VLADIMIR, Fyrtiofem år efter Sarajevo	432
ESKILSSON, PER, Rikskandidater i Första kammaren 1938—1958	411
FRYKHOLM, LARS, Till opinionsnämndens gåta	54
—, Delegerade för riksdagens verk	326
HERLITZ, NILS, Några notiser rörande krisen i juni 1941	318
PETRI, CARL AXEL, Konstitutionella och kommunala frågor vid 1958 års riksdagar	58
SKÖLD, LARS, Försökskurser i högre förvaltningsutbildning	408
THULSTRUP, ÅKE, Frankrikes nya författning	302
Statsvetenskapen vid de akademiska lärosätena år 1958. Av ESBJÖRN JANSON, OLOF RUIN, TOMAS HAMMAR, ÅKE GAFVELIN	70

LITTERATURGRANSKNINGAR

BOLIN, STURE, State and Currency in the Roman Empire to 300 A. D. Anm. av <i>Kjell Runquist</i>	330
ECK, HILDING, BERGSTRÖM, SVANTE, ARNHEIM, FRANS, Juridikens termer. Anm. av <i>Erik Fahlbeck</i>	82
FREEMAN, LARS, Med liberalismen i blodet. Anm. av <i>Svante Nycander</i>	339
GEIJER, LENNART och SCHMIDT, FOLKE, Arbetsgivare och fackföreningsledare i domarsäte. Anm. av <i>Axel Adlercreutz</i>	75
HIRVIKALLIO, PAAVO, Tasavallan presidentin vaalit Suomessa 1919—1950. Anm. av <i>Yrjö Blomstedt</i>	453
McKAY, ROBERT B., An American Constitutional Law Reader. Anm. av <i>Carl Weiss Christoffersen</i>	341
LÖNNROTH, ERIK, Den svenska utrikespolitikens historia. Del V: 1919—1939. Anm. av <i>Ake Thulstrup</i>	446
Replik och svar av <i>Rolf Karlbom</i> och <i>Olle Nyman</i>	342
SISSON, C. H., The Spirit of British Administration and some European Comparisons. Anm. av <i>Tomas Hammar</i>	456
Social och kommunal förvaltning. Uppsatser utg. av Sydsvenska socialinstitutet i Lund. Anm. av <i>Sten-Sture Landström</i>	333
SUNDBERG, HALVAR G. F., Kommunalrätt. Speciella delen. Anm. av <i>Håkan Strömberg</i>	445
Valrörelsen 1928. En randanmärkning. Av <i>Olle Nyman</i>	85
Tidskriftsöversikter. Av <i>Gunnar Sjöblom</i>	89, 344, 460
Berättelse över Fahlbeckska stiftelsens verksamhet år 1958	86

NÅGRA REFLEXIONER OM LAGSTIFTNINGENS INNEBÖRD

Av docent HÅKAN STRÖMBERG, Lund

I den statsrättsliga litteraturen har stor uppmärksamhet ägnats åt lagstiftningsmakten, dess omfång och olika arter, dess fördelning mellan de högsta statsorganen och formerna för dess utövning. Men ganska litet har skrivits om vad en lag är och vad lagstiftningen egentligen innebär. Helt naturligt arbetar statsrättsvetenskapen inom ramen för den rättsliga ideologi, som kommer till uttryck i grundlagarna. Att betrakta denna ideologi utifrån, att undersöka dess allmänna förutsättningar och pröva dess teoretiska hållbarhet är en uppgift, som ankommer på den allmänna rättsläran. För statsrätten liksom för övriga rättsvetenskapliga discipliner är det emellertid av vikt att icke isolera sig från den allmänna rättsläran utan i stället söka utnyttja dess resultat. Visserligen kan man ej vänta sig, att den allmänna rättsläran skall ge någon direkt ledning för lösningen av praktiska problem; men den kan bidra till att klarlägga de juridiska problemens innebörd och därigenom hyfsa frågeställningarna.

I den mån frågan om lagstiftningens innebörd har behandlats i den modernare allmänna rättsläran, har diskussionen huvudsakligen rört sig om hållbarheten av föreställningen om lagars gällande kraft och av de rättsideologiska begrepp,* som användas i lagarna. Föreliggande undersökning åsyftar ej att lämna några nya bidrag till denna diskussion. Den avser endast att belysa dels lagstiftningens ideologiska innebörd, dels dess praktiska verkningssätt; någon kritisk analys av den skildrade ideologien kommer däremot icke att presteras.

Det bör förutskickas, att termen »lag» här användes i en vidsträckt mening och åsyftar alla i språklig form fixerade generella rättsregler, som emanera från de högsta statsorganen.

1. *Lagformens ideologiska innebörd.* Ett ordnat samhällsliv förutsätter, att människornas handlande dirigeras genom olika påverk-

ningsmedel. Bland dessa medel intager lagstiftningen en viktig plats. Rättsordningen rymmer emellertid även andra former av direktiv, såsom domar, förvaltningsakter och avtal. Och utanför rättslivets område finnas många påverkningsmedel, vilkas betydelse är väl så stor som lagstiftningens; här må endast erinras om uppfostran och propaganda. Människors beteende bestämmes vidare ej endast genom avsiktlig påverkan utan även av mera omedvetet utvecklade och godtagna normer, såsom sed och moral.

Lagstiftningen är i alla civiliserade länder erkänd som en outhärlig metod att dirigera samhällsmedlemmarnas beteende för att säkra en fredlig samlevnad och eljest främja det gemensamma bästa. För mången ter sig metoden säkerligen icke alltid tilltalande, och det kan diskuteras om den generellt är den bästa vägen att nå ett önskat resultat. För vardagsmänniskan, som sällan kommer i direkt kontakt med lagen, kan det förefalla som om man i många fall skulle kunna reda sig väl så bra med hävdvunnen sed, vanlig hygglighet och en propaganda, grundad på övertygande argument. Erfarenheten har dock visat, att lagen icke kan undvaras och att den utgör en väsentlig del av själva stommen i samhällsbyggnaden. En annan sak är, att lagen icke ensam förmår bestämma samhällsmedlemmarnas beteende, och att den måste kompletteras med andra, delvis utomrättsliga former för påverkan.

Lagstiftningen kan icke klart skiljas från andra metoder för bestämmande av människors beteende, om man icke undersöker dess ideologiska innebörd. Skillnaden framträder tydligast, om man jämför lagen med å ena sidan seden, å andra sidan en konkret befallning. Seden växer fram omedvetet och betraktas som en varaktigt bestående norm, medan en konkret befallning, given av t. ex. en militär chef eller en arbetsledare, är ett medel för medveten påverkan och har sin betydelse endast i den givna situationen. Lagen förenar i sig element av både seden och befallningen men skiljer sig samtidigt från båda. Den är liksom befallningen en metod för avsiktlig påverkan och uppfattas samtidigt liksom seden som en bestående norm; den är å andra sidan icke såsom seden omedvetet framvuxen och den förlorar icke såsom befallningen sin funktion med upphörandet av en konkret situation. Dessa särdrag taga sig ideologiskt uttryck i föreställningen om lagens existens eller gällande kraft.

Ett studium av de uttryckssätt, som användas i lagstiftningsbeslut, ger klart besked om innebörden av den ideologi, som är förknippad med lagformen. En lag är icke en propagandafras, som utslungas

till den verkan den hava kan. Den är något mycket mera stabilt. Lagen träder i kraft vid en viss tidpunkt och förblir sedan i kraft, tills den upphäves. Mellan dessa tidpunkter tänkes lagen existera. Vad innebär nu denna existens? Det kan ej endast vara fråga om en existens på papperet. Visserligen underlättas föreställningen om lagens existens därav, att det finns en originalurkund av lagen, och att lagtexten tryckes i Svensk författningssamling, som sprides till alla domstolar och statliga myndigheter och för framtiden förvaras hos dessa. Men lagens existens är ej liktydig med de tryckta exemplarens existens; en upphävd lag finns ju alltså kvar på papperet. Lagens existens är av ideell karaktär; lagen tänkes existera icke i sinnevärlden utan på ett abstrakt, rent »rättsligt» plan. Stundom får föreställningen om lagens existens en ganska komplicerad struktur. Det förekommer sålunda, att de väsentligaste bestämmelserna i en lag träda i tillämpning först sedan de satts i kraft genom ett särskilt beslut, fattat med stöd av ett bemyndigande i lagen. Å andra sidan förekommer det, att vissa bestämmelser i en lag få tillämpas redan innan lagen i dess helhet trätt i kraft eller efter det lagen upphört att gälla.

Det bör tilläggas, att lagens tänkta existens eller gällande kraft icke kan vara identisk med det förhållandet, att lagen faktiskt tillämpas. Lagens tillämpning är tvärtom en följd av dess tänkta existens, och en lag anses gälla även om det aldrig blir tillfälle att tillämpa den. En annan sak är, att idén om lagens gällande kraft är praktiskt användbar och har utsikt att bli allmänt accepterad endast om medborgarna och framförallt domstolar och myndigheter ha en sådan inställning, att lagstiftarna kunna räkna med att lagen i stort sett kommer att åttlydas.

Det förefaller sannolikt, att idén om lagens existens historiskt sett sammanhänger med föreställningen om en konstant, för alla bindande sedvanerätt, som stundom har identifierats med en naturlig rättsordning. Lagen gör anspråk på samma helgd som en av alla erkänd sedvanerättslig norm. Så länge den gäller, skall den betraktas som självklar och odiskutabel och icke som ett bräckligt människoverk. Genom den högtidliga och opersonliga formen avskämmas för allmänheten den procedur, som har lett fram till lagens utfärdande. Över maktkamp, intresse motsättningar och kompromisser drages en slöja av respektabilitet. När lagen har utfärdats och trätt i kraft, är det lagen själv, som tänkes binda domstolar, myndigheter och medborgare, icke de bakomstående krafterna. För att lagen skall åt-

njuta den självklara helgd, som den gör anspråk på, måste det finnas en allmän benägenhet hos samhällsmedlemmarna att utan vidare godtaga normer, som ha utfärdats i lagstiftningsväg; vidare måste förutsättas, att lagens innehåll ej står i alltför stark motsättning till det allmänna rättsmedvetandet.

Idén om lagens existens innebär dock icke, att lagen skulle existera på samma sätt som en tänkt absolut rättsnorm. Lagens existens tänkes tvärtom i viss mening vara knuten till tid och rum. Lagen skapas genom en bestämd handling, företagen vid en viss tid och på en viss plats, och den gäller under en viss tidrymd, även om dennas slutpunkt i regel ej fixeras på förhand. Dess giltighet är vidare begränsad till ett bestämt område i rummet, i regel vederbörande stats territorium. Denna anknytning till tid och rum hindrar dock icke, att lagen tänkes existera på ett rent abstrakt plan. Lagbegreppet präglas av en inre spänning mellan lagens ideella existens och dess anknytning till tid och rum.

Den egentliga innebörden av begreppet »lag» är säkerligen för de flesta endast förutsatt och dunkelt anad. Vid en närmare reflexion torde det dock stå klart, att begreppet i stort sett har den ovan angivna ideologiska innebörden. Den ofta dunkelt fattade men alltid förutsatta idén om lagens existens eller gällande kraft har avgörande betydelse för lagstiftningsformens effektivitet. Den har emellertid även den verkan, att den skymmer blicken för stora delar av det verklighetssammanhang, i vilket lagen är ett led. Det har redan framhållits, att föreställningen om lagens gällande kraft från allmänhetens synvinkel skjuter undan tanken på lagens tillkomstprocedur. Att samma föreställning ur de lagstiftande organens synpunkt i viss mån kan skymma blicken för lagens faktiska verkningssätt, skall påvisas i det följande.

2. *Lagens faktiska verkningssätt.* En dirigerad av människors handlande kan tänkas ske antingen genom anvisningar i varje enskilt fall eller genom uppställandet av generella normer. Den senare metoden är en praktisk nödvändighet inom varje någorlunda utvecklad organisation, något som dock ej hindrar att normgivningen kan kompletteras med konkreta anvisningar och en kontinuerlig övervakning från ledningens sida. För en modern statsorganisation med genomförd funktionsfördelning är det emellertid karakteristiskt, att det i stort sett tillkommer vissa organ att stifta lagar och andra organ att tillämpa lagarna och övervaka deras efterlevnad. När en lag har

utfärdats, ha de lagstiftande organen gjort sitt; det ankommer sedan på andra att förverkliga lagens bud.

De lagstiftande organen begränsade roll i förening med idén, att det genom lagstiftningsakten skapas en abstrakt norm som därefter lever ett självständigt liv, kan lätt leda till uppfattningen att lagstiftarna åstadkomma stora ting enbart genom sina beslut. Denna uppfattning är emellertid till stor del en illusion. Lagstiftarna vore vanmäktiga, om det ej funnes ett maskineri som är redo att träda i funktion på deras order. Lagstiftningsbeslutet förutsätter existensen av ett sådant maskineri, och lagstiftarna förlita sig på dess effektivitet. Först och främst måste man förutsätta att lagen publiceras, så att den blir känd bland dem som beröras av den. Vidare måste man utgå från en allmän benägenhet för laglydnad, framförallt hos domare och ämbetsmän. Sist men icke minst måste det förutsättas, att det finns en tillräckligt utbyggd organisation av domstolar, myndigheter och allmänna inrättningar, som kan garantera lagens realiserande.

I mycket stor utsträckning bygger lagstiftningen på den tysta förutsättningen, att det nämnda maskineriet finnes och är funktionsdugligt. I regel förutsätts publiceringsmöjligheterna och benägenheten för laglydnad som något självklart. Och ofta reflektera lagstiftarna ej över möjligheten att en ny lag kan komma att ställa ökade krav på domstols- och förvaltningsorganisationen. I andra fall, särskilt när det visar sig nödvändigt att bygga ut förvaltningsorganisationen, måste lagen kompletteras med ett anslägsbeslut, för att de nödiga resurserna för lagens förverkligande skapas.

Det är i själva verket ett ytterst komplicerat instrument som lagstiftarna begagna, när de med hjälp av språkets uttrycksmedel söka nå viktiga praktiska resultat. Hela den invecklade orsakskedjan mellan lagstiftningsakten och dess mer eller mindre lyckade resultat kan endast i mycket grova drag överblickas av lagstiftarna. Givetvis måste dessa utgå från vissa kalkyler över lagens sannolika verkningar och möjligheterna att realisera dess ändamål, och sådana kalkyler göras även under lagens förarbeten. Förhandsberäkningarna hänföra sig emellertid i regel endast till speciella frågor, som äro av vikt vid utformningen av en viss aktuell lag. De gemensamma frågor, som gälla förutsättningarna för genomförandet av lagar i allmänhet, bli sällan närmare belysta, och de äro därför även ur lagstiftarnas synpunkt till stor del höljda i dunkel. De sistnämnda frå-

gorna erbjuda viktiga uppgifter för rättssociologisk forskning. Här skola endast några av de hithörande frågeställningarna antydast.

På vad sätt sprides kunskapen om utfärdade lagar till de därav berörda samhällsmedlemmarna? Är spridningen effektiv, och kan man verkligen uppehålla fiktionen, att envar är skyldig att känna lagen? Publiceringen i Svensk författningssamling förslår ej långt; den kan antagas vara någorlunda effektiv endast beträffande domstolar, myndigheter och andra, som erhålla författningssamlingen. I övrigt måste man lita till en på olika sätt spridd andrahandskunskap, vilken på grund av den alltmer växande mängden av lagar endast kan ha ett mycket begränsat omfång för varje individ. Man kan räkna med att envar har möjlighet att sätta sig in i huvuddragen av just de lagregler, som gälla för hans huvudsakliga sysselsättning. I fråga om speciella lagregler, som den enskilde kommer i kontakt med mera tillfälligt, utgöres den effektivaste kunskapskällan av upplysningar från myndigheter eller företag, som den enskilde anlitar i en särskild angelägenhet. Endast en kvantitativt liten del av lagarnas innehåll utgör gemensamt kunskaps gods för det stora flertalet medborgare. Till en del är det här fråga om normer, som stå i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet och som efterlevas snarare på grund av sedvana och uppfostran än på grund av direkt kunskap om lagarnas innehåll; hit höra vissa centrala civilrättsliga och straffrättsliga regler. En del av det gemensamma kunskaps godset är av mera positivrättslig natur, och kännedom om detta sprides till väsentlig del genom press och radio samt genom samtal man och man emellan; hit höra t. ex. trafikregler och tullbestämmelser. Ingent av de nämnda spridningsformerna är fullt effektiv, och man måste räkna med att kunskapen om lagarnas innehåll är ganska ofullständig och stundom förvanskad.

En annan väsentlig fråga gäller förutsättningarna för att en lag verkligen åtlödes, i den mån dess innehåll är känt. I vad mån påverkas laglydnaden av olika samhällsgruppers rättsmedvetande eller politiska övertygelse? Och vilken roll spelar å ena sidan individens spontana känsla av samhällssolidaritet, å andra sidan risken för mer eller mindre konsekvent och effektivt genomförda rättsliga sanktioner? Dessa problem, som äro av den största betydelse för lagarnas utformning, äro ännu till största delen outredda.

En tredje fråga, som här skall beröras, gäller inställningen hos de ämbets- och tjänstemän, som ha att tillämpa lagarna. Idealet vore ju, att varje domare och tjänsteman hade en grundlig kunskap om

alla lagar, som han har att tillämpa, och en levande känsla för lagarnas syfte och funktion samt helst även en lång erfarenhet av lagarnas tillämpning; dessutom borde han ha möjlighet att grundligt sätta sig in i varje ärende och ägna det en omsorgsfull prövning. I vad mån är detta ideal förverkligat? Och i vilken utsträckning förekommer det, att man utan egentlig inlevelse söker nödtorftigt klara av ett ärende på ett formellt riktigt sätt, så att man är säker mot överordnades klander? Vilken roll spelar i detta sammanhang en eventuell yrkesmentalitet respektive de yttre arbetsförhållandena, vilka äro beroende av mängden inkommande ärenden och floden av nya författningar? Dessa frågor, vilkas besvarande äro av väsentlig betydelse för en rätt förståelse av lagarnas verkningssätt, kunna här endast framkastas.

Det sagda må vara nog för att påvisa, att förverkligandet av en lag beror av helt andra faktorer än själva lagstiftningsbeslutet. Lagstiftarna kunna åstadkomma en lag, även om de ej ägna en tanke åt dessa faktorer utan endast avse att bringa vissa rättsnormer till existens. Men det praktiska resultatet av deras beslut beror mindre på beslutet självt än på det maskineri, som de utnyttja och på vars effektivitet de medvetet eller omedvetet förlita sig.

3. *Användningen av rättsideologiska begrepp i lagarna.* Om man utgår från att lagstiftningen är ett medel att dirigera mänskligt handlande, måste lagarnas innehåll stå i en viss relation till den sociala verkligheten. Det ligger nära till hands att bestämma denna relation genom att använda begreppsparet norm och verklighet. Lagarnas uppgift är att normera den sociala verkligheten, närmare bestämt att säga hur man skall handla under vissa givna förutsättningar. Både förutsättningarna och det föreskrivna handlingssättet borde kunna uttryckas genom hänvisningar till välkända fakta i den yttre verkligheten; det enda specifikt rättsliga i en lagregel skulle då vara ordet »skall» eller något uttryck av samma innebörd. Så enkelt är emellertid lagspråket icke; det använder ofta begrepp, vilka icke referera till sådana fakta, som kunna iakttagas med naturvetenskapliga metoder. Ibland äro dessa begrepp allmänt nyttjade i den mänskliga samlevnaden och framstå som självklara, ehuru de ej beteckna något i sinnevärlden existerande utan ha en mening endast när de användas i ett socialt sammanhang. Men ofta äro begreppen mera komplicerade och specifikt juridiska, och de framstå då som svårbegripliga för den stora allmänheten.

Det rättsliga momentet i lagreglernas innehåll inskränker sig så-

lunda icke till ordet »skall» eller liknande imperativa uttryck. Lagspråket är fullt av termer, vilkas innebörd icke kan uttömmande förklaras genom en hänvisning till yttre fakta, t. ex. äganderätt, fastighet, bolag, äktenskap, avtal, skadestånd, straff, ansökan, förbud, tillstånd. Visserligen anknyta dessa termer alltid på något sätt till ett yttre faktum: en person, en sak, en skriftlig urkund e. d. Men det som termerna avse att beteckna är alltid något annat och mera än detta yttre faktum. Vad detta andra är, kan icke förstås utifrån ett naturvetenskapligt betraktelsesätt. De här avsedda termerna äro uttryck för en social, delvis specifikt rättslig ideologi. De begrepp som betecknas med termerna äro av ideologisk natur.

Användningen av sådana ideologiska begrepp i lagspråket har två fördelar. Till en del anknyter den till allmänt gängse föreställnings-sätt; detta gäller dock endast i fråga om de mera okomplicerade begreppen. Vidare möjliggör den, att lagreglerna sammanknytas till ett system, utan att vidlyftiga upprepningar och hänvisningar bli nödvändiga. Teoretiskt sett skulle det vara möjligt att åtminstone i någon utsträckning upplösa de ideologiska begreppen i lagen och skriva om denna så, att den ej innehöll andra specifikt rättsliga termer än ordet »skall» och i övrigt refererade endast till yttre fakta; men en sådan omskrivning skulle medföra en oerhörd vidlyftighet och svåröverskådlighet hos lagtexten. Det skulle kanske även vara tänkbart att utbyta de ideologiska begreppen mot godtyckligt valda symboler, som hölle samman olika lagstadganden; men lagen skulle knappast bli begripligare på detta sätt.

De ideologiska begreppen i lagen äro delvis hämtade ur en redan utbildad föreställningsvärld och delvis medvetna nyskapelser av lagstiftaren. De elementäraste begreppen äro vida äldre än någon skriven lag; hit höra sådana begrepp som äganderätt, köp, arv och äktenskap. Dessa begrepp uppfattas av folk i allmänhet som självklara och oproblematiska men kunna i själva verket förstås endast såsom led i en viss samhällsordning. I en så enkel regel som »du skall icke stjäla» har ordet »stjäla» en begriplig mening endast mot bakgrunden av en fullt utbildad egendomsordning, i vilken själva regeln är ett nödvändigt led. Begrepp av detta slag, som ha en fast förankring i det allmänna föreställningssättet och som sannolikt icke äro några godtyckliga fantasiprodukter utan resultat av elementära socialpsykologiska processer, användas i mycket stor utsträckning av lagstiftarna. Samtidigt som lagen härigenom anknyter till gängse föreställningssätt, underkastas begreppen genom lagstiftningen ofta en

precisering och stundom även en betydelseförskjutning, varigenom de mer eller mindre förvandlas till rättstekniska begrepp.

De begrepp, som ha skapats genom medvetna konstruktioner av lagstiftarna, ha till övervägande del rättsteknisk karaktär. De föreställningar, som eventuellt knyts till sådana termer som »aktiebolag» eller »patent», äro knappast av det naturvuxna och för envar självklara slaget; en klar uppfattning om termernas betydelse eller kanske snarare deras funktion får man först genom ett studium av hela det komplex av lagregler, vari de användas. Överhuvud gäller om många juridiska begrepp, att de endast på långa omvägar kunna härledas ur begrepp, som höra till vanliga människors föreställningsvärld, och att de kunna förstås bäst av den som genom vanan blivit förtrogen med den juridiska begreppsvärlden i dess helhet och ej grubblar alltför mycket över hur denna begreppsvärld skall kunna sättas i relation till vardagsmänniskans föreställningssätt eller till en naturvetenskaplig världsbild.

Den väsentliga förklaringen till användandet av rättsideologiska begrepp i lagarna ligger i den ständiga växelverkan mellan lagstiftningen och det praktiska rättslivet. Långt innan lagar börjat skrivas, ha rättsideologiska begrepp använts i det praktiska livet. Lagstiftarna ha måst anknyta till dessa begrepp och taga hänsyn till de därmed sammanhängande sociala realiteterna. Genom lagstiftningen ha de hävdvunna begreppen preciserats och delvis fått en ny innebörd; nya begrepp ha även skapats. Lagstiftningen har i sin tur satt spår i det praktiska rättslivet; konkreta rättsförhållanden av skilda slag ha gestaltats i enlighet med lagen. Nya lagar ha anknutit till dessa rättsförhållanden och påverkat det praktiska rättslivet i nya riktningar. Lagstiftningen kan bygga vidare på gamla rättsliga institutioner eller bryta sönder dem, men den kan icke bortse från dem. Samtidigt som det praktiska rättslivet utvecklas genom lagstiftningens fortgång, lägges skikt på skikt i den juridiska begreppsbyggnaden. Det är icke ägnat att förvåna, om resultatet blir något som för den oinvigde ter sig som en i sig själv sluten begreppsvärld. Likväl synes det vara ett ofrånkomligt faktum, att de rättsideologiska begreppen och de termer, i vilka dessa uttryckas, äro ett nödvändigt förbindelseled mellan lagarna och det praktiska rättslivet.

4. *Lagstiftningsmakten och den bestående rättsordningen.* Lagstiftningsmaktens fördelning mellan de högsta statsorganen och formerna för dess utövning regleras i vårt land genom vissa stadganden i regeringsformen (RF), vilka skilja mellan olika slag av lagar allt-

efter dessas innebörd. Den oinitierade skulle kanske vänta sig, att dessa stadganden skulle referera direkt till den sociala verkligheten, och att lagstiftningens olika områden sålunda skulle bestämmas genom hänvisningar till olika grenar av mänsklig verksamhet. Detta är emellertid icke fallet, utan lagstiftningskompetensen bestämmas väsentligen med användande av rättsideologiska begrepp, vilkas innebörd kan förstås endast mot bakgrund av rättsordningen i övrigt.

Enligt en icke ovanlig uppfattning är författningen den yttersta grundvalen för hela rättsordningen. Alla andra lagar hämta sin gällande kraft ur grundlagens stadganden om lagstiftningsmakten. Utifrån detta betraktelsesätt kunde det tyckas, som om grundlagens lagstiftningsbemyndiganden måste ha en fullt självständig betydelse, vilken borde kunna fastställas helt oberoende av innehållet i de lagar, som hämta sin kraft ur dessa bemyndiganden. Det borde strängt taget vara möjligt att skriva en författning, som bortser från föregående lagstiftning och reglerar lagstiftningskompetensen efter helt nya och rationella principer.

En sådan uppfattning är emellertid en illusion. En statsförfattning kan aldrig bygga upp en rättsordning från början. Varje nytt statskick övertager som arv en bestående rättsordning, vilken kan modifieras men icke i ett slag utplånas och ersättas med en ny. Reglerna om lagstiftningskompetensen kunna visserligen ändras radikalt i en ny författning, men detta innebär ej att man vid deras utformning kan bortse från den bestående rättsordningen och avfatta dem så som om det gällde att bygga upp ett samhälle från grunden. Lagstiftningen sker icke i ett tomrum utan utgör alltid en påbyggnad på ett redan utbildat regelsystem. Innebörden av en lagstiftningsakt framträder klart endast mot bakgrunden av det föregående rättstillståndet. Vad lagstiftningsbemyndigandena i en författning reglera är sålunda makten att utbygga en bestående rättsordning med nya regler.

Vid utformningen av en författnings regler om lagstiftningskompetensen kan man därför icke bortse från frågan, vad en ny lag betyder i förhållande till det förut rådande rättstillståndet. En ny lag kan ändra eller upphäva en gammal; den kan skapa tvång där det förut fanns frihet och omvänt; den kan beröva medborgarna förmåner som de förut haft eller ge dem nya förmåner. När det gällt att bestämma möjligheten till sådana ändringar i rättstillståndet genom lagstiftning, ha rättsideologiska föreställningar i stor utsträckning varit vägledande för grundlagsstiftarna. Det är framför allt två tankegångar, som härvid ha kommit till användning. Den ena är, att ett

bestående regelkomplex av viss ideologisk innebörd kan ändras eller kompletteras endast i viss ordning. Den andra är, att vissa bestående rättsliga positioner (rättigheter och friheter) kunna rubbas endast i viss ordning. I den mån sådana tankegångar ha varit bestämmande för grundlagsstiftarna, kommer lagstiftningskompetensen att bestämmas med hjälp av begrepp, vilkas konkreta innebörd kan fastställas endast genom en undersökning av det vid varje tidpunkt rådande rättstillståndet. Författningsstadgandena om lagstiftningsmakten sakna i så fall strängt taget självständigt innehåll; de få en bestämd betydelse endast vid en jämförelse med rättsordningen i övrigt. Förhållandet mellan en tilltänkt lagstiftningsåtgärd och det förut rådande rättstillståndet måste fastställas, innan man kan avgöra, under vilket grundlagsstadgande lagstiftningsåtgärden bör hänföras.

Det sagda må illustreras med några exempel från de svenska grundlagsreglerna om lagstiftningsmakten. Enligt RF § 87: 1 skall bl. a. »allmän civil- och kriminallag» stiftas av konungen och riksdagen samfällt. Bakom det citerade uttrycket ligger säkerligen föreställningen, att vissa centrala delar av rättsordningen, som gälla rättsförhållanden mellan enskilda personer, straff för viktigare brott samt domstolsförfarandet i tviste- och brottmål, böra tillerkännas en särskild helgd och en viss grad av orubblighet, varför reglerna på detta område böra kunna ändras eller kompletteras endast med riksdagens medverkan. De regler, som här åsyftas, motsvarades vid tiden för stadgandets tillkomst i stort sett av innehållet i 1734 års lag. I motsats till dessa förhållandevis orubbliga regler ställdes de i RF § 89 omnämnda »lagar och författningar, som rikets allmänna hushållning röra», vilkas innehåll ej bestämdes av rättsprinciper utan av hänsyn till samhällsnyttan, och vilka därför borde kunna stiftas av konungen ensam. Denna indelning av lagarna, vilken icke helt har kunnat upprätthållas i den senare rättsutvecklingen, är sannolikt grundad på naturrättsliga föreställningar.

Idén att vissa rättsliga positioner kunna rubbas endast i viss ordning har även kommit till uttryck i RF. Skatter kunna sålunda beslutas endast av riksdagen och övriga pålagor endast med riksdagens samtycke. Stadgandet i RF § 16 sätter vissa, till sin innebörd visserligen omdiskuterade, gränser för möjligheten att genom lagstiftning inkräkta på den enskildes frihet. Och stadgandet i RF § 87: 1 om stiftande av allmän civillag har kommit att tillämpas ej endast på lagstiftning rörande enskildas inbördes rättsförhållanden utan även på lagstiftning, som i det allmännas intresse inkräktar på den en-

skildes av civillagen eljest skyddade positioner. Även i dessa fall är det sannolikt, att naturrättsliga föreställningar ha inverkat på lagstiftningsmaktens reglering.

De grundläggande lagstiftningsreglerna i RF bestämma sålunda lagstiftningskompetensen med hjälp av rättsideologiska begrepp, vilka sannolikt ha sitt ursprung i naturrättsliga föreställningar om principiellt orubbliga delar av rättsordningen samt om principiellt orubbliga rättsliga positioner. Dessa begrepp få ett konkret innehåll först om man applicerar dem på det vid varje tidpunkt rådande rättstillståndet. Lagstiftningsbemyndigandena kunna därför ej sägas ha en självständig innebörd, som kan bestämmas in abstracto oberoende av rättsordningen i övrigt.

Man kan fråga sig, om det icke vore möjligt att anknyta lagstiftningsbemyndigandena till den bestående rättsordningen på ett mera direkt sätt, utan förmedling av sådana allmänna rättsideologiska begrepp, som nu komma till användning. Detta har ju redan i viss utsträckning skett genom speciella bemyndiganden i RF rörande lagstiftning på mera konkret angivna områden. Mot en mera generell användning av denna metod kan dock invändas, att det är omöjligt att i grundlagen förutse alla de ämnen för lagstiftning, som kunna bli aktuella i framtiden. De allmänna lagstiftningsbemyndiganden, som bygga på vaga rättsideologiska föreställningar, komma säkerligen aldrig att bli överflödiga. Lagstiftningsbemyndigandena skulle dock vinna något i klarhet, om de i större utsträckning än för närvarande anknöte till konkret angivna delar av rättsordningen. En sådan specialisering av bemyndigandena skulle även, i den mån den kan genomföras, ge ett tydligare uttryck åt det ofrånkomliga förhållandet, att lagstiftningskompetensen icke kan bestämmas oberoende av det rådande rättstillståndet.

5. *De rättsliga garantierna för lagarnas upprätthållande.* I det föregående har framhållits, att lagstiftningsens effektivitet är beroende av åtskilliga faktorer, bl. a. lagarnas publicering, den allmänna benägenheten för laglydnad samt förhandenvaron av en tillfredsställande domstols- och förvaltningsorganisation. Att helt överblicka den invecklade sociala mekanism, som ger lagstiftningen dess praktiska verkningskraft, är på vetenskapens nuvarande ståndpunkt förenat med stora svårigheter. Bland de faktorer, som medverka till lagarnas efterlevnad, kan man emellertid urskilja vissa faktorer av rättslig karaktär. Att beakta enbart dessa faktorer är visserligen att förenkla orsakssammanhanget. Lagstiftningsens effektivitet beror icke enbart

av de sanktioner, som handhavas av domstolar och myndigheter. Men dessa sanktioner spela, enligt vad erfarenheten har visat, en betydande roll, och de äro säkerligen nödvändiga för lagarnas upprätthållande. De lagstiftande organen räkna alltid med de rättsliga garantiernas existens, även om dessa ej alltid uttryckligen nämnas i lagarna. Ett samband mellan primära och sekundära, materiella och processuella regler fastslås ofta direkt i lagen; och där lagen tiger, konstrueras ett sådant samband av rättspraxis eller doktrin. För juristen är det naturligt att ständigt fråga sig, i vilka rättsliga former upprätthållandet av en primär regel är avsett att garanteras. Först när man känner till de rättsliga garantiernas utformning, får man ur juridisk synpunkt klarhet i en viss primär regels funktionssätt. Men det måste fasthållas, att insikten om sambandet mellan primära regler och rättsliga garantier endast ger en schematisk och förenklad bild av det verkliga orsakssammanhanget. De rättsliga garantierna äro icke något enbart faktiskt utan ingå själva i rättsordningen och ha utformats genom lagstiftning under inflytande av rättsideologiska föreställningar.

De rättsliga garantierna för lagarnas upprätthållande kunna hänföras till två huvudgrupper, allteftersom de handhavas av domstolar eller av förvaltningsmyndigheter. De judiciella garantierna bestå i domstolsförfarandet med dess instansordning samt i olika former av domsverkställighet (exekution av civildomar samt verkställighet av straff). De administrativa garantierna utgöras av förvaltningsförfarandet, inklusive besvär förfarandet, samt av olika tvångsmedel och påföljder, såsom indrivning av fordringar utan föregående dom, vitesföreläggande, tvångsutförande, polishandräckning, disciplinstraff och innehållande av vissa prestationer. Det bör framhållas, att den skillnad mellan domstolar och förvaltningsmyndigheter, som mer eller mindre klart har genomförts i den positiva rätten, sannolikt ytterst grundar sig på rättsideologiska föreställningar, enligt vilka domstolarna ha att tillämpa principiellt oföränderliga rättsnormer, medan förvaltningsmyndigheterna ha att tillvarataga samhällsnyttan enligt den styrande maktens direktiv.

Man skulle kunna tänka sig en reglering av lagstiftningsmakten grundad på det sätt, varpå en tilltänkt lagregel vore avsedd att garanteras. Exempelvis skulle det kunna stadgas, att regler avsedda att tillämpas av domstolar skulle beslutas på ett visst sätt, regler avsedda att tillämpas av förvaltningsmyndigheter på ett annat sätt. Författningen skulle även mera i detalj kunna angiva, vilka slag av rättsliga

garantier som finge förenas med lagregler, tillkomna på det ena eller andra sättet. En sådan reglering av lagstiftningsmakten skulle utan tvivel bidra till att ge både de lagstiftande och de rättstillämpande organen en klar uppfattning om lagarnas rättsliga verkningssätt.

RF fäster emellertid ej någon avgörande vikt vid beskaffenheten av de rättsliga garantierna för lagreglernas upprätthållande; bestämmande för lagstiftningsmaktens fördelning är i stället arten av de primära rättsförhållanden, som grundläggas, ändras eller upphävas genom en ny lag. En indelning av lagreglerna efter deras rättsliga garantier framträder i RF endast i begränsad omfattning och såsom en indirekt följd av lagreglernas indelning efter deras primära innehåll. Uttrycket »allmän civillag» har sannolikt från början avsett just sådana regler, som kunna tillämpas av domstolar i tvistemål mellan enskilda. Och s. k. administrativa och ekonomiska lagar samt skattelagar äro, om man bortser från däri förekommande straffstadganden, i huvudsak avsedda att tillämpas av förvaltningsmyndigheter. Men sambandet mellan lagstiftningsmaktens reglering och de rättsliga garantierna för lagarnas upprätthållande sträcker sig knappast längre än så. I brottmål kunna domstolarna få tillämpa lagar av snart sagt alla kategorier. Och i tvistemål kunna de stundom få tillämpa stadganden som utfärdats i administrativ väg, åtminstone i tvister där det allmänna är part; som exempel på sådana stadganden må nämnas statliga avlönings- och pensionsreglementen samt stadgor, reglementen och taxor för allmänna kommunikationsinrättningar. Å andra sidan märkes, att åtskilliga lagar, som ha beslutats i den för allmän civillag stadgade ordningen eller eljest ha antagits av konungen och riksdagen samfällt, äro avsedda att tillämpas av förvaltningsmyndigheter på samma sätt som s. k. ekonomiska lagar.

Säkerligen skulle det icke vara praktiskt genomförbart att lägga de rättsliga garantiernas utformning i stället för de primära reglernas innehåll till grund för lagstiftningsmaktens reglering. Förutsatt att lagarna åtlydas, bero deras sociala verkningar ju i första rummet av de primära reglernas innehåll, och de rättsliga garantierna måste ur lagstiftarnas synpunkt helt naturligt framstå som någonting sekundärt, som får regleras i anslutning till huvudfrågorna och i samma ordning som dessa. Om de nuvarande reglerna om lagstiftningsmakten utan ändring av deras omfång kompletterades med föreskrifter om det sätt, varpå upprätthållandet av lagregler av skilda kategorier kan garanteras, skulle dock lagstiftningskompetensens närmare innebörd kunna klarläggas på åtskilliga punkter. Efter en

sådan komplettering skulle sannolikt lagregler med flera olika typer av garantier komma att rymmas under ett och samma bemyndigande, något som skulle bidra till grundlagsstadgandenas tydlighet utan att behöva rubba den nuvarande maktfördelningen. Särskilt betydelsefullt skulle vara, att man på detta sätt skulle kunna få svar på vissa för närvarande dunkla frågor. Det skulle exempelvis vara av värde att få fastslaget, i vad mån författningar som ha utfärdats i annan än den för allmän civillag stadgade ordningen kunna åberopas inför domstol i tvistemål, samt i vilken utsträckning straff och andra brottspåföljder kunna stadgas av konungen utan riksdagens medverkan. Det är dock möjligt, att ett sådant förtydligande av lagstiftningsbemyndigandena skulle möta hinder i svårigheten att överblicka lagstiftningens skiftande former samt i en obenägenhet att på förhand inskränka de lagstiftande organens handlingsfrihet.

Ett önskemål, som borde vara lättare att tillgodose, är att själva lagarna alltid utformas så, att de ge klart besked om de former, i vilka de primära reglernas upprätthållande är avsett att garanteras. Om lagstiftarnas uppmärksamhet huvudsakligen är inriktad på att fastslå rättigheter och förpliktelser, är det risk för att den viktiga frågan om de rättsliga garantiernas utformning ej blir tillräckligt beaktad, vilket kan ställa de tillämplande domstolarna och myndigheterna inför stora svårigheter. Mot lagarnas tydlighet i detta avseende kunna visserligen inga allvarigare anmärkningar riktas, såvitt gäller den civilrättsliga, allmänt straffrättsliga och processrättsliga lagstiftningen. De civil- och straffprocessrättsliga reglerna rikta sig ju direkt till de allmänna domstolarna, och i fråga om civilrättsliga och straffrättsliga regler framstår det i regel som självklart, att de äro avsedda att tillämpas av allmän domstol, något som därför sällan behöver direkt utsägas i lagen. Men den offentligrättsliga lagstiftningen i inskränkt bemärkelse ger ej alltid klart besked om de rättsliga garantiernas avsedda utformning, vilket ibland kan medföra svårigheter vid lagtillämpningen på grund av de skiftande typer av rättsliga garantier, som förekomma på detta område.

Inom den offentligrättsliga (d. v. s. stats-, förvaltnings- och finansrättsliga) lagstiftningen kan man i grova drag urskilja olika kategorier av lagregler, vilkas upprätthållande garanteras med olika typiska medel. De statsrättsliga normer, som reglera de högsta statsorganens verksamhet, ha svagt utvecklade rättsliga garantier och upprätthållas till stor del genom de berörda organens goda vilja. Reglerna för statsorganisationens interna verksamhet i övrigt garan-

teras huvudsakligen genom stadganden om straff för ämbetsbrott samt om disciplinstraff; dessa garantier bidraga dessutom till en riktig tillämpning från domstolars och myndigheters sida av övriga rättsregler. Bland de offentlighetsrättsliga regler, som rikta sig till allmänheten, kan man urskilja flera olika typer. Gemensamt för flertalet av dem är, att den enskilde kan få reglernas tillämpning omprövad genom besvär hos högre myndighet. I övrigt gestalta sig de rättsliga garantierna väsentligen olika för regler, som lägga tvång på den enskilde, och regler angående statliga eller kommunala prestationer till enskilda. De förra reglerna kunna, med en stark schematisering, indelas i en finansrättslig och en politirättslig grupp. De finansrättsliga reglerna, som avse ingrepp i den enskildes förmögenhet, genomdrivas i regel genom exekution grundad på ett administrativt beslut, mera sällan genom anlitande av allmän domstol. De politirättsliga reglernas upprätthållande garanteras typiskt sett genom straffhot samt genom sådana administrativa tvångsmedel som vitesföreläggande, tvångsutförande och polishandräckning; undantagsvis har användningen av tvångsmedel anförtrotts åt allmän domstol. En kategori av regler, som i nyare tid har fått allt större betydelse, gäller statliga eller kommunala prestationer till enskilda, antingen penningprestationer (t. ex. löner, statsbidrag och sociala understöd) eller tjänster (t. ex. transporter, sjukvård och undervisning). De rättsliga garantierna för upprätthållandet av sådana regler kunna utformas på skilda sätt. En möjlighet är, att den enskildes anspråk på prestationen kan göras gällande endast genom klagan hos överordnad myndighet, medan hans förpliktelser garanteras genom hotet om innehållande av det allmännas prestation. En annan möjlighet är, att såväl staten eller kommunen som den enskilde kan åberopa reglerna inför allmän domstol. Det bör framhållas, att de olika typerna av rättsliga garantier ej sällan kombineras på annat sätt än som framgår av den här gjorda schematiska grupperingen.

I den mån de offentlighetsrättsliga reglerna rikta sig till allmänheten, är det ej sällan oklart, i vilka av de ovannämnda formerna deras upprätthållande är avsett att garanteras. Stundom saknas bestämmelser om besvär; man brukar då utgå från antagandet, att besvär äro möjliga så snart motsatsen ej är uttryckligen stadgad. Vad beträffar sådana regler, som lägga tvång på den enskilde, ger lagen ej alltid klart besked om vilka tvångsmedel som få användas; principiellt borde man kräva laga stöd för varje användning av tvångsmedel från myndigheternas sida, men på lagstiftningens nuvarande ståndpunkt

kan ett sådant krav icke upprätthållas konsekvent, utan man måste räkna med vissa tvångsbefogenheter grundade på sedvanerätt. Ofta lämnar lagen ej något svar på frågan, om och på vad sätt offentlig-rättsliga regler av tvångskaraktär kunna inverka på enskildas inbördes rättsförhållanden. Kunna regler om byggnadsväsendet och hälsovården åberopas i tvistemål grannar emellan, och beror svaret på denna fråga av den valda lagstiftningsformen eller av lagstiftarens uppfattning om arten av de rättigheter och plikter, som lagen avser att grunda? Och hur skall ett ingånget avtal avvecklas, när det kolliderar med en förbudsnorm eller en prisreglerande föreskrift? Oklarhet kan även föreligga beträffande förhållandet mellan politirättsliga och finansrättsliga sanktioner. En fråga av betydelse beträffande vissa kommunala avgifter är sålunda, om man genom föreskrifter av politirättslig typ kan ålägga den enskilde en ekonomisk prestationsplikt, som kan göras gällande genom civil talan inför domstol, eller straffsanktionera en avgiftsplikt, som i och för sig har stadgats i laga ordning.

Även regler om statliga eller kommunala prestationer till enskilda lida stundom av oklarhet i fråga om de rättsliga garantiernas utformning. De rättstillämpande organen äro ej sällan hänvisade till att ur lagen söka utläsa, om denna avser att grundlägga egentliga rättsanspråk mellan det allmänna och den enskilde eller icke. I det senare fallet synes det ligga i sakens natur, att talan inför allmän domstol är utesluten; reglernas upprätthållande garanteras då å ena sidan genom de offentliga tjänstemännens straffrättsliga och disciplinära ansvar samt genom möjligheten till klagan hos högre myndighet, å andra sidan genom möjligheten till innehållande av det allmännas prestation. Om reglerna däremot anses ge upphov till egentliga rättsanspråk, bör talan inför allmän domstol vara möjlig, om lagen ej uttryckligen har lagt avgörandet i förvaltningsmyndigheternas händer; omtvistat är vad som i sistnämnda hänseende bör krävas för att domstols kompetens skall vara utesluten. Ofta är det emellertid förenat med stora svårigheter att avgöra, om en lag avser att ge upphov till egentliga rättsanspråk eller icke, och där lagens mening är oklar ligger faran för cirkelresonemang snubblande nära.

En tänkbar utväg vore i sådana fall att söka ledning i den lagstiftningsform, som har använts vid reglernas tillkomst. Det ligger nära till hands att antaga, att regler som beslutats av konungen ensam äro av en lägre valör och ha en svagare rättslig verkningskraft än regler som beslutats av konungen och riksdagen samfällt. Och i viss

utsträckning är ett sådant betraktelsesätt befogat. Åtskilliga i administrativ ordning utfärdade författningar rörande statliga prestationer till enskilda sakna den fulla rättsliga verkningskraft, som tillkommer samfällt stiftad lag; att konungen i många fall vid deras utfärdande är bunden av anslagsvillkor, som beslutats av riksdagen, bidrager ej till att öka deras verkningskraft utåt. Ibland säkras sådana författningars efterföljd väsentligen genom internt administrativa garantier (ämbetsansvar, besvär, innehållande av statens prestation), och det kan då vara överflödigt att antaga existensen av egentliga rättsanspråk, som principiellt skulle kunna hävdas inför allmän domstol; av denna innebörd äro till övervägande del författningarna om det allmänna undervisningsväsendet. I andra fall anses en författning först genom förmedling av ett konkret beslut, som förutsätter den enskildes ansökan eller samtycke, ge upphov till egentliga rättsanspråk, som kunna hävdas inför domstol; av detta slag äro avlönings- och statsbidragsförfattningarna. Det är emellertid långtifrån alla administrativa författningar rörande statliga prestationer till enskilda som ha en sådan begränsad verkningskraft. En del författningar måste tillerkännas samma effekt som allmän civillag; som exempel må nämnas den av konungen ensam utfärdade järnvägstrafikstadgan.

När regler om statliga eller kommunala prestationer till enskilda ha givits i samfällt stiftad lag, kan meningen ha varit att fastslå ej endast plikter för myndigheter eller kommuner utan även däremot svarande rättigheter för enskilda. Exempelvis ålägger byggnadslagen stad att under vissa förutsättningar utlägga gata; denna skyldighet har ansetts kunna utkrävas genom talan inför domstol av enskild fastighetsägare. Men man kan knappast uppställa någon allmän regel att den enskildes anspråk på statliga eller kommunala prestationer kunna göras gällande inför domstol, så snart de grunda sig på samfällt stiftad lag. Den samfälliga lagstiftningens form kan ha valts av helt andra skäl än att man har velat möjliggöra talan inför allmän domstol. Om regler angående utbetalning av sociala understöd ha givits i en samfällt stiftad lag, är det — oavsett hur det administrativa beslutsförfarandet enligt lagen har utformats — föga sannolikt, att lagen är avsedd att kunna åberopas inför domstol.

Av det nu sagda torde framgå, att åtskillig oklarhet råder i fråga om de rättsliga garantierna för upprätthållandet av offentligrättsliga lagregler. Oklarheten har säkerligen sin grund däri, att de lagstiftande organens intresse i främsta rummet har varit inriktat på de

primära reglernas utformning. Självfallet ha de rättsliga garantierna aldrig helt försummats; i regel ha mer eller mindre fullständiga regler givits om besluts- och besväröförfarandet samt om olika påföljder och tvångsmedel, även om luckor i dessa hänseenden förekomma. Men när det gällt frågor av mera svårbedömd art, särskilt möjligheten att åberopa regler av olika slag inför domstol, har lagstiftarnas fantasi ej alltid räckt till. Följden har blivit att de rättstillämpande organen stundom ha ställts inför svårlösta problem. Mycket skulle vara att vinna i klarhet och reda inom den offentligrättsliga lagstiftningens område, om man vid lagtexternas redigering ägnade större uppmärksamhet åt de rättsliga garantiernas utformning.

GUSTAF V OCH DEN TYSKA TRUPPTRANSITERINGSFRÅGAN I JUNI 1941

Av fil. kand. STIG PLOBECK, Uppsala

Inledning: Händelseförloppet den 22—25 juni 1941. Lördagen den 21 juni 1941 hemförlovades den svenska riksdagen inför midsommarhelgen. Även regeringens medlemmar skingrades. Midsommaraftonen inföll på måndagen den 23 juni. Det skulle emellertid inte dröja länge innan läget var helt förändrat och lugnet borta. Landet fördes snabbt in i en av krigsårens allvarligaste politiska kriser. På söndagsmorgonen överlämnade ett speciellt tyskt sändebud, dr. Schnurre, en not till den svenske utrikesministern Chr. Günther från den tyska regeringen. Notan innehöll en serie krav på Sverige, av vilka det främsta var en begäran om tillstånd att över svenskt territorium transportera en fältutrustad tysk armédivision från Charlottenberg till Torneå. Svar begärdes omgående. Detta utgör ett exempel bland flera andra på den tyska taktiken att vid vissa tillfällen söka tvinga fram ett snabbt beslut genom att låta det träffas under tidsnöd. Från tysk sida var saken förberedd »åtskilliga dagar» innan noten överlämnades till Sverige, med betoning av dess brådskande karaktär.¹

Regeringens medlemmar sammankallades till allmän beredning måndagen kl. 10. Redan under söndagen etablerades dock kontakt mellan kungen och regeringen. Det bekanta mötet mellan kung Gustaf och statsminister P. A. Hansson ägde troligen rum då. Utrikesminister Günther deltog även i mötet. Kungen hade emellertid redan dessförinnan haft ett privat sammanträffande med Günther. På måndagen sammanträdde utrikesnämnden och följande dag kl. 14 samlades de fyra »lojala» partiernas riksdagsgrupper för enskilda överläggningar. Härunder fattade partierna beslut i transiteringsfrågan. De fyra partiledarna redovisade senare samma dag sina partiets hållning. Detta skedde under kvällens statsrådsberedning; under

¹ L. Kihlberg, »Statsvetenskapliga problem från krigsåren I: Statsvetenskapliga studier». (1944), s. 419.

denna fattades det definitiva beslutet. Riksdagen var samman kallad för hemliga plena onsdagen den 25 juni kl. 11. Konseljen hölls kl. 15, varefter kungen meddelade den tyske ministern, prinsen av Wied det svenska svaret, vilket innebar att det tyska huvudönskemålet bifölls. Samma kväll skulle de tyska tågen börja gå. Alla förberedelser var redan träffade mellan de tyska militära myndigheterna och SJ...²

Dåvarande ledaren för folkpartiet, Gustaf Andersson i Rasjön, kommunikationsminister i den nationella samlingsregeringen, har i sina memoarer lämnat en fyllig framställning av bl. a. måndagens statsrådsberedning.³ Denna inleddes av utrikesminister Günther, som lämnade en redogörelse över de tyska kraven. Han förordade ett principiellt tillmötesgående och ansåg vidare det finnas möjlighet att förhandla om alla krav utom transiteringen, där ett avböjande från svensk sida »skulle medföra farliga konsekvenser».⁴ Günther bestred inte att medgivande innebar ett frångående av neutralitetsprincipen, men ansåg att man inte genom ett negativt svar borde riskera en brytning med Tyskland. Förhållandet till västmakterna »skulle nog skadas». Han menade dock att riskerna från Tyskland var större. Den diskussion som följde inom regeringen blev, säger Rasjön, livlig, stundtals upprörd. Statsministern drog fram argument både för och emot, men tog inte någon fullständigt klar ståndpunkt. Vid detta tillfälle⁵ meddelade han även att »Kungen hade förklarat att han vid ett nekande svar svårligen kunde ta ansvar för landets styrelse i fortsättningen». Enligt Rasjön tolkades detta uttalande, både av honom själv och flera andra, som ett direkt abdikationshot. De socialdemokratiska statsråden i övrigt förordade avslag på den tyska framställningen.⁶ Högerledaren Bagge anslöt sig till Günthers uppfattning,⁷ liksom bondeförbundsledaren Pehrsson-Bramstorp.⁸ Rasjön

² Framställningen ovan i huvudsak grundad på Rasjöns memoarer »Från bondetåget till samlingsregeringen» (1955), s. 269—274.

³ »Från bondetåget till samlingsregeringen», s. 270.

⁴ Günther hade även menat att tyskarna gjort ett förtäckt hot om repressalier vid ett avböjande svar. I detta sammanhang är det intressant att jämföra med soc:dem. riksdagsgruppens prot. »Fortsatte statsministern: Under förutnämnda besök av den tyske ministern hade utrikesministern frågat: Hur skulle den tyska regeringen uppfatta ett avböjande svar från Sverige? Skulle det uppfattas som en ovänlig handling? Svaret hade blivit: Ja, minst sagt.» — Av referatet ovan får man lätt det intrycket att Günther provocerat fram ett tyskt hot. Möjligheten finns emellertid att uttalandet är förvanskat.

⁵ Rasjön, a. a., s. 270, Möller AK 1947, Nr 7: s. 13.

⁶ Wigforss, »Minnen», III, s. 165.

⁷ Bagge AK 1947, Rasjön, a. a., s. 270.

⁸ P. A. Hanssons anteckn. enl. Möller i AK 1947.

säger sig ha förenat sig med statsministern i önskan om att tills vidare hålla frågan öppen och föreslog därför ett riksdagssammanträde, innan beslut fattades. »Detta blev också beslutat», säger Rasjön.

Enligt Rasjön intog inte P. A. Hansson någon bestämd ståndpunkt till transiteringen vid detta tillfälle.⁹ En annan uppfattning om statsministerns hållning ger Möller i minnesalbumet 1946. P. A. H. hade varit motståndare till transiteringen, men ändå gått med på det slutliga medgivandet. »Han kunde icke komma ifrån sitt och socialdemokratins tunga ansvar för landets och folkets öde bara genom att lämna rikets roder i andra händer.»¹⁰ Möller upprepar detta i AK 1947, då han anför P. A. H:s egna anteckningar. Av dessa framgår, att denne efter Günthers beredning utvecklat skälen för ett avböjande.¹¹ Hur statsministerns inställning till problemet kom att förändras behandlas längre fram.

Rasjön säger i sin bok, att statsministern omtalade kungens inställning och yttrande vid den första statsrådsberedningen (på måndagen). I en tidningsartikel 1955 tar emellertid Rasjön delvis tillbaka detta påstående.¹² Några andra statsråd hade nämligen sagt sig inte minnas detta. Han nöjer sig därför med att påpeka det otänkbara, att P. A. H. inför regeringen skulle ha förtigit kungens yttrande på måndagen. I alla händelser, säger Rasjön, var saken känd följande dag, när gruppmötena hölls och statsråden presenterade det aktuella läget. I själva verket är nog osäkerheten på denna punkt mindre befogad. Möller meddelar i sitt interpellationssvar i AK 1947, att P. A. H. »avgav rapport över det samtal, han haft med Konungen». Av sammanhanget framgår, att regeringen var det forum inför vilket denna rapport lämnades.¹³ På grund av detta samtal hade statsministern »ansett sig böra räkna med» en abdikation såsom en eventualitet. I Möllers svar framgår inte helt klart vid vilken beredning, som P. A. H. lämnat detta referat av sitt samtal med monarken. Det kan dock inte råda något tvivel om att det är det första sammanträdet, som avses. Enligt P. A. H. hölls måndagsberedningen mellan 10—12; den fortsatte kl. 16.30. Nästa gång regeringen samlades var inte förrän på tidsdagskvällen kl. 19, då definitivt beslut fattades om ett medgivande. Om Möllers uppgift i AK är riktig, måste följaktligen

⁹ Jfr Wigforss, »Minnen», III, s. 165.

¹⁰ »Per Albin Hansson. Ett minnesalbum». 1946.

¹¹ AK 1947, Nr 7: s. 26.

¹² DN 17. 11. 55.

¹³ P. A. H. återgav yttrandet i regeringen (Möller, DN 10. 5. 51).

statsministern, såsom Rasjön säger i sin bok, ha omnämnt kungens yttrande vid måndagens beredning. De av Möller lämnade sakuppgifterna grundade sig på fyra statsråds »minnesbilder» (Sköld, Wigforss, Gjöres, Möller) samt dessutom på anteckningar förda av två regeringsmedlemmar. En av dessa två var statsminister Hansson själv.¹⁴

Utrikesnämnden sammanträdde för att diskutera transiteringsfrågan på måndagseftermiddagen. Alla ledamöterna yttrade sig,¹⁵ vilket är ganska sällsynt och säger något om det allvar varmed frågan betraktades. Endast fem av ledamöterna uttalade sig för ett avslag (Undén, Sandler, Vougt, Ward, Larsson). Wigforss omnämner inte detta möte utan meddelar i stället att utrikesnämnden sammanträdde på tisdag förmiddag.¹⁶ Samma uppgift lämnar Waldemar Svensson i Ljungskile.¹⁷ Troligen är bägge felunderrättade; ingen av dem tillhörde nämnden. Något tisdagsmöte finns nämligen inte upptaget i Henrik Olssons förteckning över nämndens sammanträden,¹⁸ trots att även sådan där är upptagna, som veterligen varit fortsättning på tidigare. Kung Gustaf och kronprinsen anmälde båda under sammanträdet att de ansåg att transiteringen borde tillåtas.¹⁹

Överläggningarna inom regeringspartiernas riksdagsgrupper leddes av partiledarna och erbjuder stort intresse. Inom folkpartigruppen förordade endast 9 av 31 närvarande ett avslag till Tyskland. Kungens yttrande var känt vid detta tillfälle. Rasjön meddelade gruppen kungens inställning. En närvarande riksdagsman Bertil v. Friesen säger sig minnas att kungens abdikation omnämndes som en möjlighet. Detta skedde likväl inte på sådant sätt att gruppen tog »verkligt intryck av detsamma».²⁰

Högern och bondeförbundet blev efter överläggningar eniga om att tillstyrka transiteringen. Någon votering krävdes inte i vare sig högerns eller bondeförbundets riksdagsgrupper.

Socialdemokraternas ställningstagande erbjuder störst intresse. Riksdagsgruppen röstade nämligen två gånger i frågan. Först uttalade sig med förkrossande majoritet (159—2) partiet för ett avslag.

¹⁴ Se not 11.

¹⁵ Rasjön, a. a., s. 271.

¹⁶ »Minnen», III, s. 165.

¹⁷ Frisinnad Tidskr. Nr 1 1947.

¹⁸ Olsson, »Utrikesnämnden 1937—53». UD har kontrollerat saken: endast ett möte, den 23, har ägt rum.

¹⁹ Rasjön, a. a., s. 271.

²⁰ GHT 23. 5. 51.

Därefter röstade man för ett alternativt uttalande, som med 72 röster mot 59 förordade en eftergift, om de borgerliga inte ville medverka till att säga nej; ty då »... ansåg sig gruppen nödsakad i enighetens intressen medverka till ett tillmötesgående svar om transiteringen av ifrågasatta trupper».²¹

Diskussionen i transiteringsfrågan har under senare år mycket berört det moraliskt antastliga i detta förfarande. Det ligger dock utom ramen för denna uppsats att närmare beröra detta problem.

På tisdagskvällen sammanträdde regeringen åter. Statsministern meddelade nu att »en nära nog enhällig mening» fanns inom det socialdemokratiska partiet för ett nej, om full enighet kunde vinnas med de övriga partierna för avslagslinjen.²² De borgerliga partiernas representanter redovisade emellertid en annan uppfattning; de var alla för ett medgivande. En förvirrad situation uppstod nu, berättar Rasjön. Under den debatt, som följde, fick han den uppfattningen, att oenighet rådde inom det socialdemokratiska lägret. Uttalanden från Wigforss, Möller och Sköld visade på en åsiktsmotsättning dem emellan.²³

Statsministern frågade därefter de borgerliga, om dessa kunde tänka sig att i enighetens intresse följa en avböjande linje i transiteringsfrågan. Högern skulle inte komma att ändra sin hållning, sade Bagge. Rasjön svarade, att han inte kunde säga, hur folkpartiet kunde ställa sig vid en ny prövning. Han förmodade dock »att majoritet och minoritet skulle kunna bli omkastade». Rasjön begärde sedan besked om socialdemokraternas verkliga ståndpunkt. Det var först nu han fick reda på den socialdemokratiska riksdagsgruppens alternativa uttalande.

Statsministern »tolkade läget så», att regeringen beslöt att bifalla det tyska önskemålet, eftersom enighet inte kunnat skapas om att säga nej.

På onsdagsmorgonen hölls en ny allmän beredning.²⁴ Partigrupperna sammanträdde också, varunder regeringens definitiva beslut tillkännagavs. Kl. 11 hölls hemliga riksdagsplena.²⁵

Samma dags eftermiddag, kl. 15, hölls konseljen. Därunder inträffade det märkliga att fyra statsråd anmälde sitt ogillande av det

²¹ Soc:dem. prot. Nr 20.

²² Rasjön, a. a., s. 272.

²³ Svenske ministern i London var inkallad inför regeringen vid detta tillfälle och tillfrågades om sin syn på saken. Minister Prytz tillrådde ett medgivande av transiteringen. (Norges forhold til Sverige under krigen 1940—45, (Oslo 1948) Nr 346, s. 161).

skedda, »men att de i enighetens namn uraktlät att anmäla reservation».²⁶

Gustaf V's relation och den betydelse han tillmätte sin hållning. I november 1955 publicerades genom svenska UD:s försorg den tyske ministerns i Stockholm telegram till Berlin den 25 juni 1941. Innehållet i detta hade varit okänt för den svenska allmänheten, ända till dess Wigforss omnämnde det i tredje delen av sina memoarer (1954). Den relation som Wigforss ger av rapporten är relativt kortfattad men stämmer väl med originalets innehåll. Det tyska telegrammet kan sägas bestå av två delar. Först kommer ett meddelande om att det tyska »huvudönskemålet» accepterats av den svenska regeringen. Därefter följer en relation av det samtal, som kung Gustaf haft med minister Wied. Telegrammets andra del utgöres av den tyske diplomatens egen bedömning av kungens inställning.¹

Wieds tillförlitlighet har ifrågasatts från flera håll. Enligt Günther var Wied svenskvän och mån om att »bevara en gynnsam inställning till Sverige i Berlin». Hans rapporter var därför ibland »färgade».² Man har dock inte rätt att bortse från denna källa genom ett dylikt resonemang. I brist på verkliga bevis för att rapporten är tendentiöst skriven måste man tvärtom betrakta den som en ej oviktig primärkälla.

När utrikesminister Günther uttalade sig i DN i samband med telegrammets publicerande, berörde han inte heller sakinnehållet utan ifrågasatte endast Wieds personliga värderande av kungens yttranden.³

Vilket är då sakinnehållet?

Prinsen av Wied omtalar att kungen delgivit honom regeringens beslut att tillåta en transitering. Kungen hade varit påtagligt glad över detta och sagt sig ha »genomlevat bekymmersfulla dagar och personligen vittgående engagerat sig för denna sak». I förtroende hade han omtalat »att han härvid t. o. m. måst gå så långt som till att tala om sin abdikation». Kungen har alltså menat att hans engagemang i frågan varit så djupt, att han för att genomdriva sin vilja talat om att avgå. Det tillfälle, då kungen skulle ha yttrat detta måste

²⁴ Wigforss, *Minnen* III s. 165.

²⁵ Se not 24.

²⁶ Rasjön, a. a., s. 274.

¹ Se bilaga 1.

² DN 13. 11. 1955.

³ Se not 2.

ha varit det möte som hölls på söndagen⁴ och vars deltagare var statsminister Hansson och utrikesminister Günther.

Om kungen uttryckligen nämnt ordet abdikation framgår inte av telegrammet. Troligen har han inte gjort det. Günther förnekar bestämt, att ordet nämndes under samtalet⁵ och inte heller P. A. H. har hört det, om man får döma av ett uttalande av Möller.⁶ De båda versionerna tycks stämma på denna punkt. Detta är emellertid endast en formsak. Det väsentliga är att kungen säger sig ha avsett denna tolkning av sina ord.⁷

Kung Gustaf hade därefter sagt sig hoppas, »att Tyskland icke komme att ställa några fortsatta fordringar gentemot Sverige». Denna mening har man från vissa håll sett som ett bevis på att kungens ord endast varit avsedda att betona för tyskarna det hårda motståndet mot transiteringen och dennas karaktär av engångsföreteelse. Kanske har kungen avsett även denna effekt av sina ord. Men detta får dock inte undanskymma hans tidigare yttrandes karaktär av personligt ställningstagande. Kungens nästa uttalande röjer nämligen att han var ganska positivt stämd för eftergifter mot tyskarna, intill en viss gräns naturligtvis. »Hade det t. ex., som tidvis befarats, rört sig om *Gotlands* ockupation, så hade *också han* måst avböja dylik fordran.» (Egen kursivering.)

Telegrammet avslutas sedan med Wieds egna reflexioner över kungens meddelande. Den tyske ministern hade uppfattat det som ett nytt bevis på kungens personliga inställning till Tyskland. Han hade genom samtalet även blivit övertygad om »var . . . den klara gränsen för hans. (kungens) möjlighet att personligen inverka på beslut ligger».

Som ovan antytts har denna källas värde ifrågasatts från olika håll; speciellt högerpressen har varit böjd att helt avvisa telegrammets innehåll. I avsaknad av verkliga bevis har man emellertid, som

⁴ Rasjön tror att samtalet förts på söndagen, vilket även är sannolikast. Enl. TT d. 22 (SKd) mottog kungen stats- och utrikesministrarna söndag omkr. 10—11.30. Kronprinsen var inte med vid detta möte.

⁵ Vecko-Journalen Nr 37, 11. 9. 54.

⁶ DN 10. 5. 51; AK 1947 Nr 7: s. 13.

⁷ Det kan i detta sammanhang ha sitt intresse att konstatera att kungen tidigare vid flera tillfällen sagt sig ha för avsikt att abdikera (1914, 1917). Den 14 okt. 1917 skriver talman Hugo Hamilton i sin dagbok: »Som vanligt slutade han med att hota att abdikera hellre än att tvingas till krig med Tyskland mot sin övertygelse.» (Hugo Hamilton, »Dagböcker (1917—1919)», 1956, s. 164). I beaktande av detta samt vetskapen om kungens svaghet vid förhandlingar och svårighet att fatta beslut var, skriver Dala-Dem. 17. 2. 56 i en kommentar till ovan angivna källa, abdikationsshotet 1941 naturligt. »Det var gamle kungens sätt att reagera inför en svårighet.»

Olle Nyman även påpekat,⁸ inte rätt att bortse från telegrammets källvärde. Källan måste uppfattas som ett klart stöd för Per Albin Hanssons tolkning.

Hur såg kungen själv på sin hållning? De källor som helt kan ge svar på denna fråga är av naturliga skäl otillgängliga. Det finns emellertid två källor, som är användbara vid ett försök att besvara frågan. Den första är ett tyskt telegram av den 11 december 1941,⁹ den andra en tredjehandskälla från 1944.

Det tyska telegrammet har karaktären av en rapport från Stockholm till Berlin och omtalar ett samtal, som förts mellan kung Gustaf och en tysk diplomat.¹⁰ I rapporten säges bl. a.: »Kungen beskrev hur det endast tack vare hans personliga ingripande hade lyckats att i somras ordna frågan om en trupptransport genom Sverige enligt våra önskningsar.»

Relationen kan bedömas på olika sätt, antingen som ett kungligt understrykande av den svenska motviljan inför eftergiften eller som en påminnelse om kungens personliga inställning gentemot tyskarna; kanske även som en kombination av båda alternativen. Den del av telegrammet, som är känd och som återgivits ovan är emellertid alltför kortfattad för att en definitiv anslutning till en viss tolkning skall kunna ske. Uttalandet säger likväl något som är viktigare. Det innebär nämligen, om man inte anser att källan är helt lögnaktig till sitt innehåll, att kungen erkänner ett personligt ingripande vid avgörandet av en viktig politisk fråga. Han menar dessutom att detta blev avgörande för regeringens slutliga ställningstagande.

Den andra källan är av senare datum, senhösten 1944. Kungen uppfattar här sin roll på ett helt annat sätt. I Amelie Posses bok »Åtskilligt kan nu sägas» (1950) omtalas hur prins Eugen, närmast med anledning av en tidningsartikel (av socialdemokraten Erik Brandt) haft ett samtal med kung Gustaf. Denne hade då förklarat att det från hans sida inte ens funnits en tanke på abdikation vid det aktuella tillfället. När detta publicerades, omvände yttrandet åtminstone en person — Erik Brandt.

Kungens ord är i denna källa återgivna först i tredje hand och samtalet ägde rum under krigets slutskede. Vad vi får veta är strängt taget endast, hur kungen vid denna tid uppfattade eller ville att hans hållning 1941 skulle uppfattas. Hans inställning till Tyskland

⁸ Statsvet. tidskr. 1956, s. 62.

⁹ D. N. 27 och 29. 10. 1957.

¹⁰ Dr Schnurre.

var år 1944 en annan än under krigets första del. Han trodde inte längre på en tysk slutseger. Källan kan och har betraktats som sekundär och av mindre intresse.

Kungens principiella hållning i transiteringsfrågan var det ingen som var okunnig om 1941. Ingen betvivlade, att kungen var positivt inställd till den tyska noten. Detta framgår av uttalanden från skilda håll. Diskussionen har istället rört sig om hur långt kungen i realiteten hade gått för att genomdriva sin uppfattning.

Att närmare söka bestämma de motiv, som låg bakom kungens handlande, är svårt, kanske omöjligt med de källor, som nu är tillgängliga. Klart tycks dock vara, att kungen under hela kriget hade såsom sitt politiska mål att hålla Sverige utanför kriget. I de olika referaten av kungens ord till statsminister Hansson, speciellt Günthers, får man ett bestämt intryck av att kungen dessutom betraktade det utrikespolitiska läge, som rådde i juni 1941, såsom utomordentligt allvarligt. Ett nej till tyskarnas begäran fruktade kungen skulle resultera i att Sverige drogs in i en krigisk konflikt med Tyskland. Kungen hyste vissa sympatier för Tyskland och för den tyska politiken i några avseenden under krigets första del. Detta framgår bl. a. av de dokument som tjänat som underlag för Ulf Brandells artikelserie i DN, okt.-nov. 1957.¹¹

Med kännedom om detta behöver man ej se kungens yttranden till Wied som endast gjorda för att behaga tyskarna, i akt och mening att skapa bättre relationer i umgänget mellan Sverige och Tyskland. I hur hög grad dessa kungens »sympatier» kan ha inverkat och bestämt hans handlande, är dock omöjligt att bilda sig någon åsikt om för närvarande.

Günthers relation. Före utrikesministern Christian Günther har endast vid tre tillfällen gjort mer ingående uttalanden i transiteringsfrågan. Det första kom under pressdebatten 1951 och var relativt kortfattat.¹ Günther kunde endast erinra sig att kungen sagt: »Om vi skulle avslå den tyska framställningen, vill jag inte vara med.» Günther medger att detta skulle kunna uppfattas som ett indirekt abdikationshot, men kungens yttrande hade fällt »i vanlig samtals-ton, utan spår av officiellt uttalande och ännu mindre något 'hot'».

En fylligare framställning ger han i september 1954.² Kungen

¹¹ Ex. Telegrammet till Hitler, se bil. 2, DN 29. 10. 57; DN 31. 10. 57.

¹ DN 8. 5. 1951.

² VJ Nr 37 11. 9. 1954.

hade vid samtalet varit »missmodig» och tagit »mycket allvarligt på denna sak». Själva ordet abdikation hade inte nämnts under samtalet. Låt oss jämföra Günthers version med de dagboksanteckningar som R. Casparsson gjorde omedelbart efter P. A. H:s uttalande för vissa LO-representanter den 2 juli 1941.

Günthers version:

»han förklarade att han på sin ålders höst inte ville medverka till något som kunde störta landet i krig, vilket han ansåg att ett avslag . . . skulle göra. Vi måste nog ge efter, menade kungen, och sade att han i annat fall 'inte ville vara med' . . .»

Casparssons version:

»Monarken hade förklarat, att han inte kunde . . . vara med om ett beslut, som utsatte landet för en krigsrisk. Han ville ej på sin levnadsafton ta ansvaret för en krigisk konflikt . . . Om statsrådet hade annan mening, så finge det »överlämnas åt andra att bära ansvaret».³

Günther upprepar sin mening från 1951 att kungens yttrande inte kunnat upfattas som ett allvarligt hot om att avgå; det hade endast avsett att betona kungens personliga åsikt att en genomtransport borde tillåtas. Yttrandet fick inte tas efter bokstaven »lika litet som man ju anser att en person avser att begå självmord om han säger att något skall ske 'över min döda kropp'.»

Kungens samtal med den tyske ministern har behandlats tidigare. Günthers åsikt om detta är att kungens yttrande vid detta tillfälle endast haft ett politiskt-taktiskt motiv, tillkommet i akt och mening att påverka tyskarna i för Sverige gynnsam riktning. Med andra ord, att försök att förekomma vidare tyska krav på Sverige. Denna kommentar gjorde Günther 1954, då det tyska telegrammets innehåll endast var känt från Wigforss korta meddelande i sina memoarer. Kungen skulle enligt denna tolkning närmast delgivit Wied en medveten osanning: att han antytt sin abdikation under samtalet med statsminister Hansson. Monarkens ord hade kunnat tolkas som ett abdikationshot, om inte tonfallet omöjliggjort detta.

Om kungens ord fallit så som Günther påstår, är det ingalunda omöjligt att fatta dem som ett indirekt hot att lämna styrelsen i andra händer, att avgå. På detta sätt uppfattade även statsministern dem. När Günther nu säger, att det sätt på vilket kungen framförde sin mening omöjliggör denna tolkning, förefaller hans resonemang något egendomligt.

Kungen ansåg ett medgivande oundvikligt. Ett nej skulle resultera i ett krig eller en risk för ett sådant med Tyskland. Men hans ord

³ DD 1. 9. 1954.

fick ej tas bokstavligt, menar Günther, när kungen sedan säger sig inte vilja vara med, om ett annat beslut kom till stånd.

När en regerande monark i en nationell krissituation uttrycker sig på det sätt som utrikesminister Günther själv meddelar och som ovan angivits, kan det inte betecknas som självklart att fatta kungens ord som en enfatisk fras enbart använd för att understryka en personlig uppfattning. Wigforss säger att kung Gustaf hade en »djup, kanske religiöst färgad känsla av plikten att till det yttersta bevara freden».⁴ Vittnesbörd om sin vilja att bevara freden ger för övrigt kungen själv i det s. k. andra borggårdstalet.⁵ Däri framgår dessutom, att han ansåg sig kunna ingripa under vissa förhållanden och, vilket är viktigare, att han gjort det vid flera tillfällen under andra världskriget.

Om kung Gustaf, enligt Günther, ansåg att ett nej till tyskarna skulle leda till krig, ligger det nära till hands att se hans yttrande som innebärande det indirekta hot om abdikation, vilket han i det tyska telegrammet själv säger sig ha avgivit. När den tyska rapporten publicerades in extenso i svensk press, nov. 1955, gjorde Günther sitt tredje uttalande.⁶ Väl att märka tar han i detta inte ställning till sakinnehållet i rapporten utan bemöter endast den tyske ministerns egna reflexioner över sitt samtal med kungen.

Vid en jämförelse mellan Günthers relation av kungasamtalet och Ragnar Casparssons uppteckning från LO-konferensen 1941 observerar man deras fullkomliga överensstämmelse i sak. Casparssons uppteckning är den tidigaste. Den publicerades i Dala-Demokraten den 1. 9. 1954 och avtrycktes dagarna därefter av andra tidningar bl. a. SvD den 3: 9. Uppgifterna nedskrevs samma dag som konferensen hölls, den 2. 7. 1941. Günthers version återfinns i nr 37 av Vecko-Journalen, vilken utkom den 11. 9. 1954. De uppgifter, som Günther lämnar i ovan angivna avsnitt, har han aldrig, frånsatt en mening, tidigare lämnat i något pressuttalande. De båda relationerna kan sägas ha en gemensam kärna, skildringen av kungens hållning och yttranden. Avsnitten, som berör detta, är ungefär lika långa och, vad innehållet beträffar, identiska. Med rent synonyma formuleringar relaterar de på ett till innehållet identiskt sätt kungens yttrande. Det märkliga med Günthers relation är, att den stämmer så väl med en tredjehandskälla, vilken uppenbarligen även är tidigare.

⁴ MT 6. 5. 1951.

⁵ Tingsten, »Argument», s. 177—178.

⁶ DN 13. 11. 1955.

Likheterna kräver, att P. A. H. återgivit kungens ord på samma sätt, som Günther uppfattat dem.

Denna exakta överensstämmelse frapperar något, om man betänker, att Günther inte fört egna anteckningar.⁷ Tänkbart är naturligtvis, att utrikesministern utan stöd av dagbok kunnat memorera Gustaf V:s yttrande på detta sätt, men det motsäges i viss mån av Günthers uttalande 1951: »Vad kungen yttrade var *så vitt jag erinrar mig bara*: Om vi skulle avslå den tyska framställningen, vill jag inte vara med.» (Egen kursivering.)⁸

Man skulle emellertid kunna ifrågasätta, om inte referatens sakliga likhet kan bero på att Günther varit beroende av Casparssons version. Denna senare var publicerad i SvD drygt en vecka före Günthers uttalande i Vecko-Journalen.⁹ Något definitivt ställningstagande härvidlag är svårt att taga, men man torde icke helt få bortse från möjligheten av att källvärdet i Günthers uttalande bör kraftigt reduceras.

Per Albin Hanssons relation. Per Albin Hansson förde dagboksanteckningar om vad som hände dessa junidagar. Han har även antecknat de argument, som fördes fram i regeringen både av utrikesminister Günther och av honom själv.¹ Tyvärr är dessa anteckningar, som kanske kan sprida ljus över många osäkra punkter, än så länge sekretessbelagda och följaktligen otillgängliga.

Det finns emellertid andra vittnesbörd om regeringens första sammanträde och det referat, som statsministern där lämnade över sitt samtal med kungen. Regeringen, samlad till allmän beredning på måndagen kl. 10, var det första forum, inför vilket P. A. H. omtalade kungens yttrande. Utrikesminister Günther föredrog ärendet, den tyska framställningen. Han ansåg att det tyska huvudkravet skulle beviljas. Enligt Rasjön följde sedan en diskussion, vilken både blev livlig och upprörd. Under detta sammanträde omtalade även P. A. H. att »Kungen hade förklarat, att han vid ett nekande svar, svårligen kunde ta ansvar för landets styrelse i fortsättningen». Andersson i Rasjön säger att inte bara han utan även flera andra regeringsmedlemmar fick den uppfattningen att ett bestämt abdikationsshot förelåg.²

⁷ Brev 18. 4. 1958.

⁸ DN 8. 5. 1951.

⁹ Detta har i Stv.T. 1955, s. 94, not 8, felaktigt angivits ha publicerats den 1. 9. 54 — skall vara den 11. 9. 54.

¹ Bramstorp, AK 1947 Nr 7: s. 38.

² Rasjön, a. a., s. 270.

I ett interpellationssvar i AK 1947 bemötte Möller uppgifterna om att kungen skulle ha hotat avgå.³ Dessa uppgifter grundade sig på den omständigheten; sade Möller, »att statsminister P. Albin Hansson på grund av sitt samtal med Konungen ansett sig böra räkna med även denna eventualitet såsom tänkbar i händelse av en regeringskris». Enligt Möllers egen mening fanns inte anledning att tolka kungen på detta sätt.

Vid ett senare tillfälle⁴ säger Möller att »det yttrande som Per Albin Hansson ansåg avgörande och återgav i regeringen har fäst sig i mitt minne». Kungen hade velat ge efter för det tyska kravet och sade att han »kom att ta konsekvenserna av denna uppfattning». Den närmare innebörden i sina ord hade kungen ej angivit.

Möller uppfattade yttrandet som ett slags hot. Han kunde dock ej dela P. A. H:s tolkning av innebörden som abdikation, utan ansåg att »kungen snarare velat antyda sin avsikt att driva fram en regeringskris och regeringsskifte om den dåvarande regeringen ginge emot hans uppfattning». En sådan tolkning anser Möller, vid samma tillfälle, innebära lika allvarliga konsekvenser som P. A. H:s egen.

Vid en jämförelse mellan dessa båda versioner av Per Albin Hanssons referat i regeringskretsen kan man först konstatera att kungen inte öppet sagt sig skola abdikera. Han måste i stället ha uttryckt sig ganska vagt, i själva verket så pass oklart att hans ord kunnat tolkas på olika sätt (jfr Günthers version). Detta överensstämmer också väl med kungens uttalande till Wied, att han måst »tala om sin abdikation».

Även statsminister Hanssons referat kom att uppfattas olika. Några inom regeringen anslöt sig till dennes mening att det refererade innebar ett abdikationshot, andra, t. ex. Möller, ville tolka kungen på annat sätt.

Det ligger nära till hands att se detta som ett tecken på att P. A. H. återgav kungens ord vid detta tillfälle relativt noggrant, i nära överensstämmelse med hur de ursprungligen föll. Det korta tidsmellanrum, som förflöt mellan samtalet med kungen och statsrådsberedningen samt uttalandets karaktär kan inte gärna ha försvårat statsministerns försök att erinra sig kungaorden. Utrikesminister Günther, som deltog i regeringssammankomsten, tycks inte heller ha reserverat sig mot den givna versionen.

Det tyska telegrammet stödjer P. A. H:s tolkning. Enligt det först-

³ Möller, AK 1947, Nr 7: s. 38.

⁴ Möller, DN 10. 5. 1951.

nämnda var det uppenbarligen helt i enlighet med kungens intentioner att tolka hans yttrande som statsministern gjorde. Ett reellt hot om abdikation fanns sålunda.

»Konungen såväl som kronprinsen har ställt sig på utrikesministerns sida och vill lämna ett tillmötesgående svar. Konungens uppfattning var så bestämd, att han sagt sig hellre vilja avgå än att genom ett nej utsätta landet för ett krig.»

På detta sätt refererade statsminister Hansson kungens inställning till transiteringen inför den socialdemokratiska partigruppen. Källan i detta fall är det protokoll, som fördes vid mötet. Flera källor finns till vad som sades, men alla är av senare datum. Protokollet får anses som den främsta källan.⁵ Ingen tvekan kan råda om att inte statsministern uttryckt sig klart och bestämt. Kungen har hotat med abdikation. Bland dem som deltog i partimötet var Ernst Wigforss. Hur Per Albin Hanssons ord exakt föll minns han inte. Kunskapen om detta betecknar han emellertid som betydelselös, ty ingen hade kunnat tveka om innebörden i relationen.⁶

Det finns dock flera riksdagsmän, som har mycket bestämda åsikter om hur P. A. H. yttrade sig. E. G. C. Brandt säger sålunda att P. A. H. under mötet »fullt tydligt och klart . . . förklarat, att kungen komme att abdikera, därest . . .»⁷

Karl Kilbom hade också hört att kungen »skulle abdikera hellre än ta följderna av ett bakslag».⁸

Bland dem som inte uttrycker sig fullt lika klart är landshövding Ruben Wagnsson. »Då skulle kung Gustaf mycket kategoriskt ha sagt, att han aldrig skulle medverka till att Sverige avvisade det tyska kravet. Såvitt jag minns skulle Per Albin ha tolkat detta som ett hot från kungen att abdikera, ifall statsmakterna sade nej till tyskarna.»⁹

Rolf Edberg, Ny Tid, sade 1947 att det inte var någon hemlighet, att kungen förordade bifall. »Därutöver hade han emellertid också ställt i utsikt konstitutionella konsekvenser.»¹⁰ Några år senare säger

⁵ Denna källa har tidigare aldrig publicerats. Förf. har fått soc:dem. förtroenderådets tillstånd att ta del av protokollet. Wigforss och Kilbom har tidigare läst det och avtryckt vad som berör voteringsresultatet.

⁶ »Minnen», III, s. 166.

⁷ GHT 19. 2. 47.

⁸ »Cirkeln slutet» (1955), s. 340.

⁹ DN 2. 9. 54.

¹⁰ DN 7. 2. 47.

Edberg, att P. A. H. aldrig direkt talat om ett kungligt abdikationshot. Statsministern hade däremot sagt, att ett nej från socialdemokraternas sida kunde få »konstitutionella konsekvenser», vilket av de flesta närvarande hade uppfattats som en »abdikationseventualitet».¹¹

Harald Åkerberg, Örebrokuriren, anser däremot, att kungens ord troligen inte var avsett att utgöra sådant hot. Innebörden i kungens yttrande var snarast att ge uttryck för kungens vilja, att Sverige ej skulle företaga sig något, som kunde dra in landet i kriget.¹² En annan medlem av partigruppen, red. Karl Bergström, bestrider, att någon uppgift givits om att kungen skulle ha hotat med abdikation. Kungens hållning var däremot känd. »Den uppfattningen var nog allmän, att kungen skulle vägra att godta ett nej på det tyska kravet . . .»¹³ Uppgifterna om vad Per Albin Hansson sagt är som framgått ej helt enstämmiga. Den källa, som emellertid synes mig vara avgörande, är det officiella protokollet, som förts under sammanträdet och utskrivits strax därefter. Övriga ovan refererade uttalanden har gjorts flera år efter händelserna i fråga och får tillmätas mindre värde.

Omkring en vecka senare (2 juli) berörde Per Albin Hansson transiteringsfrågan vid en LO-konferens. Han omtalade här bl. a. att kungen från början intagit en positiv inställning till det tyska kravet. »Monarken hade förklarat, att han inte kunde för sitt samvetes skull vara med om ett beslut, som utsatte landet för en krigsrisk. Han ville inte på sin levnads afton ta ansvaret för en krigisk konflikt, . . . Om statsrådet hade annan mening, så finge det överlämnas åt andra att bära ansvaret.» Nuvarande landshövdingen i Västerås, Ragnar Casparsson, som gjort denna uppteckning,¹⁴ säger, att han efter mötet konfererat med Axel Strand; bägge hade uppfattat saken så, att kungen i så fall hade avsett att personligen dra sig tillbaka.

Statsministern refererade, som ovan framgått, sitt samtal med kung Gustaf vid flera tillfällen. Gemensamt för alla dessa referat är att statsministern återger som sin personliga uppfattning, att kungen avsett att avgå. En skillnad finnes dock. I regeringskretsen återgav han kungens ord försiktigt, troligen i närmare överensstäm-

¹¹ Ny Tid 25. 4. 51.

¹² ÖK 27. 1. 47.

¹³ DN 7. 2. 47. (Skånska Socialdemokraten); citatet fortsätter: ». . . och att man därför räknade med såsom ofrånkomligt, om socialdemokraterna slöt upp kring nejkravet, att de socialdemokratiska ledamöterna i samlingsregeringen måste bryta upp och ersättas av borgerliga.»

¹⁴ DD 1. 9. 1954.

melse med hur de föll. På grund av sitt samtal hade sålunda P. A. H. »ansett sig böra räkna med även denna eventualitet . . .» (abdikation). Under riksdagsgruppens sammanträde meddelade han däremot: »Konungens uppfattning var så bestämd, att han sagt sig hellre vilja avgå än . . .» o. s. v. *Statsministern har uppenbarligen skärpt sitt uttalande betydligt vid det senare tillfället.* Vid LO-konferensen är han åter mer nyanserad i sitt återgivande av kungens ord. Casparssons anteckningar ger även intryck av att kungen hotat att ta en ny regering. Det faktum att Per Albin Hansson yttrat sig på olika sätt vid ett flertal tillfällen och att han därför uppfattats så olika är säkerligen en av anledningarna till de många och ibland förvirrade diskussioner, som förts i pressen under efterkrigstiden i denna fråga.

Socialdemokraternas ställningstagande i regeringen. Av regeringens femton ledamöter tog majoriteten, nio, från början ställning för en eftergift, endast socialdemokraterna uttalade sig klart emot. Detta gäller främst Wigforss, Sköld, Möller och Gjöres. P. A. Hansson har inte lika klart, som dessa, givit sin mening till känna. Hur kom det sig att den socialdemokratiska oppositionen inom regeringen lämnade sin ursprungliga ståndpunkt? Vid konseljen, onsdagen den 25 juni, reserverade ingen sig till protokollet.

Låt oss börja med statsminister Hansson. Som tidigare nämnts tolkade denne kungens ord som ett abdikationshot, reellt sett. I själva sakfrågan var han emellertid vid måndagens beredning mot den av kungen krävda eftergiften.¹ Enligt P. A. H:s egna anteckningar i sin dagbok utvecklade han därunder »skälen för ett avböjande, varvid jag mindre tryckte på reagensen utifrån än på den återverkan medgivandet kunde få på vårt eget folk». Här anför han som argument mot medgivandet de inrikespolitiska konsekvenser, som ett sådant kunde få. Denna uppfattning kom han snart att lämna; redan på tisdagen kan man konstatera att han slutit upp på majoritetens linje. Sitt ovannämnda argument använder han nu för en eftergift och anför alltså de inrikespolitiska komplikationer, som ett nej skulle föra med sig. Den refererade meningen ur P. A. H:s dagbok presenterades av Möller i AK 1947. Anteckningarna är ännu oåtkomliga. Pehrsson-Bramstorp, som även läst den, sade dock vid samma tillfälle att statsministern antecknat sin egen argumentering »varvid

¹ Soc. dem. riksdagsgruppens protokoll Nr 20. 1941 (24 juni).

»Per Albin Hansson. Ett minnesalbum» (1946). Möller, AK 1947, AT; ST 10. 9. 1955. Rasjön, AK 1947, Horneys vittnesmål, MT 9. 2. 47.

han medgivit att det fanns olika moment i problemet». Dessa »moment» har han tydligen tagit fasta på senare. Motiven till omsvängningen kan skönjas i hans uttalande i olika instanser. Går man att söka i den socialdemokratiska riksdagsgruppens protokoll, kan man snart konstatera att någon uttrycklig, helt klar bild av hur P. A. H. såg på problemet och vilken ståndpunkt han rekommenderar inte står att finna där. Wigforss säger, att P. A. H:s inledningsanförande var objektivt, men att ingen kunde tveka om vilka argument han själv ansåg starkast för ett ställningstagande.² Potokollet, som Wigforss för övrigt läst, ger stöd för denna uppfattning. Den utgångspunkt, som Per Albin ville att gruppen skulle grunda sina överväganden på var följande: finske ministern hade förklarat att det var »Finlands önskan» att transiteringen måtte tillåtas; den tyska regeringen skulle uppfatta ett nej som »minst sagt» en »ovänlig handling»; vid ett nekande svar vore det säkrast att räkna med det värsta; det inrikespolitiska läget var ovisst med oenighet inom regeringen; kungen hade hotat avgå vid ett nekande svar.

Vidare berörde Per Albin »de inre politiska förhållanden, som kunde uppstå, om socialdemokraterna skulle anse sig böra lämna regeringen, vilket kunde tänkas, då de företrädde en annan uppfattning än konungen». Dessa argument, som synes leda till en jakande inställning till frågan, visar sig vid en jämförelse med de argument, som P. A. H. anför mot transiteringen, vara oerhört mycket starkare än de senare.³ Han rekommenderar inte gruppen ett visst ställningstagande, men själva hans presentation av frågan med de relevanta fakta som borde beaktas vid ett ställningstagande antyder hans egen position. Rimligen kan detta samtidigt sägas avslöja de motiv, som betingade hans egen slutliga inställning.

Wigforss anser, att oron över de inrikespolitiska konsekvenserna av meningsbrytningarna mellan partierna, när även kungen tagit bestämt parti, var det starkaste av P. A. H:s argument för en eftergift.⁴ Vid LO-konferensen den 2 juli gav han åter en motivering för sitt ställningstagande. Socialdemokraterna skulle ha tvingats att lämna regeringen om de fasthållit vid sin opposition. Kungen skulle, stödd på de borgerliga, ha tillmötesgått tyskarna och tagit en ny

² Wigforss, »Minnen», III, s. 166.

³ De argument som P. A. H. anför och som kan fattas som talande emot ett bifall är i stort sett följande: England och Amerika skulle reagera, försvarsolust kunde skapas bland de värnpliktiga, ett medgivande stred mot den proklamerade neutraliteten.

⁴ »Minnen», III, s. 166.

regering. Den nationella enigheten hade upphört.⁵ Karl Kilbom omtalar, att P. A. H. vid riksdagsgruppens möte nämnt flera möjligheter. Kungens hållning kunde antingen förorsaka abdikation — den konstitutionella konflikten skulle då förvärras, eftersom P. A. H. inte trodde, att kronprinsen skulle vilja efterträda — eller regeringskris med en borgerlig regering som följd. Splittringen inom landet skulle då öka riskerna för ett tyskt angrepp och ockupation. Vidare skulle socialdemokraterna vara ur stånd att påverka utvecklingen. ÖB var enligt P. A. H. för ett ja på den tyska noten, likaså det »civila generalitetet».⁶

Rasjön säger i sina memoarer, att statsministern lagt stor vikt vid inrikespolitiska förhållanden och regeringens »fortsatta bestånd». Även om ett nekande svar givits och kungen underlåtit att göra allvar av sitt hot, var det inte osannolikt, anser Rasjön, att ett parti — högern — lämnat regeringen. Han menar, att det finns grundad anledning misstänka, att bl. a. sådana tankegångar påverkat Per Albin Hansson. Sammanhållning och nationell enighet var en kardinaltanke för honom. »För honom hade samverkan blivit en så fundamental sak, att han var beredd att göra mycket för att hindra en splittring under den tid som kriget varade.»⁷

Enighet mellan partierna om nej-linjen ansåg P. A. H. utesluten efter det första regeringssammanträdet, menar Wigforss. Detta »inte minst med känedom om kungens syn på allvaret i det läge, som vid ett sådant nej skulle inträda».⁸

Under dessa förutsättningar, fortsätter Wigforss, ansåg han det otillrädligt att från det socialdemokratiska partiets sida avvisa det tyska kravet. Innan gruppmeetingen på tisdagen hade socialdemokraterna i regering, förtroenderåd och utrikesnämnd sammanträtt. Där hade alla relevanta fakta i frågan förts fram och diskuterats; man bedömde chanserna som minimala att de övriga partierna skulle kunna gå över till socialdemokraternas linje.⁹ Den egendomliga dubbelvoteringen senare vid gruppmeetingen avslöjar även, att man utgick ifrån att de borgerliga inte skulle komma att inta någon annan ståndpunkt än den som redan kommit fram i regering och utrikesnämnd. När inte de borgerliga kunde förmås ge efter, måste socialdemokraterna göra det, blev Per Albin Hanssons uppfattning. En medlem av riks-

⁵ Casparsson DD 1. 9. 54.

⁶ »Girkeln slutet» (1955), s. 340—341.

⁷ Rasjön, a. a., s. 276.

⁸ MT 6. 5. 1951.

⁹ Wigforss, MT, 6. 5. 51.

dagsgruppen, Arvid Hallberg, säger angående P. A. H:s yttrande där: »Per Albin deklarerade att han av rent personliga skäl helst skulle vilja slippa att ha ansvaret . . . Men, tillade han, man måste låta sina personliga önskningsar i detta fall stå tillbaka för sammanhållningens skull utåt.»¹⁰

Då Sköld vid måndagens beredning talade för att regeringen (d. v. s. de socialdemokratiska ledamöterna där) borde avgå och låta de tyskvänliga elementen ta ledningen, reagerade statsministern omedelbart. Han betecknade ett dylikt förfarande ansvarslost.¹¹

Man kan fråga sig, om Per Albin Hansson tog avgörande intryck av kungens ord. Trodde han att kungen skulle låta sina ord gå i uppfyllelse? Statsministerns hållning till själva sakfrågan vid måndagens regeringsmöte, då han snarast var böjd att ge ett nekande svar, tyder på att kungens abdikationsshot inte hade någon helt avgörande betydelse för hans ställningstagande. Han kunde uppenbarligen tänka sig att trots detta gå emot kungen. Monarkens fasta hållning fick sin betydelse på ett annat sätt, nämligen i samband med att de borgerliga partierna tog ställning för eftergiften. En enig regering hade haft möjlighet att eventuellt motstå kungen.

En oenig regering däremot, som denna, där en majoritet stod på samma linje som kungen, var sämre ställd. I en sådan situation kunde kungen, om ej minoriteten gav efter, driva fram en regeringskris och ta en ny ministär. Den nationella enigheten skulle då upphöra. Socialdemokraterna skulle plötsligt befinna sig i oppositionsställning med en sådans sämre möjligheter att påverka utvecklingen. Splittringen av den nationella enhetsfronten kunde få utrikespolitiska konsekvenser.

Den starka meningsmotsättningen inom regeringen, fördjupad genom kung Gustafs inställning, åstadkom Per Albin Hanssons åsiktsförändring.

Wigforss, Sköld, Möller och Gjöres intog från början en fast hållning till transiteringsfrågan; de uttalade sig för avslag. Principiellt sett föll de aldrig från denna ståndpunkt, om man får döma efter deras egendomliga, muntliga reservation vid onsdagens konselj. När de likväl ställde sig solidariska med den socialdemokratiska parti-gruppens ståndpunkt, liksom med regeringsmajoriteten, skedde detta »i enighetens intresse». Skulle då kungens hållning inte alls spelat någon roll för deras ställningstagande? Hade de endast böjt sig för

¹⁰ Dala-Demokraten, 17. 11. 55.

¹¹ Rasjön, a. a., s. 270—271.

majoriteten? I partigruppens protokoll lämnar P. A. Hansson en motivering för de socialdemokratiska regeringsmedlemmarnas ståndpunkt. Efter att ha nämnt kungens abdikationshot säger han: »Trots allt hade likväl de socialdemokratiska ledamöterna i regeringen ställt sig avvisande, då vi måste räkna med att för varje gång vi äro tillmötesgående ökas kraven från tyska sida.» Möller¹² delade inte P. A. H:s uppfattning av innebörden i kungens ord, utan ansåg att han »snarare velat antyda sin avsikt att driva fram en regeringskris och regeringsskifte om den dåvarande regeringen ginge emot hans uppfattning» Denna tolkning anser Möller innebära lika allvarliga konsekvenser som statsministerns. Socialminister Möller tycks aldrig ha ifrågasatt huruvida kungen skulle efterkomma sitt abdikationshot eller inte. I sitt interpellationssvar i AK (feb. 1947) konstaterar han som ett obestriddigt faktum att regeringen hade sprängts, om socialdemokraterna fasthållit sin ursprungliga, avvisande hållning. Vid samma tillfälle säger Möller att kungen skulle ha tvingats att ta en ny regering genom det läge som uppstått vid fortsatt oenighet i regeringen. Någon önskan att driva fram en kris med upplösning av samlingsregeringen hade kungen inte haft. Den regeringskris, som kungens ord förebådade, skulle möjligen medföra, menade Möller, att de parlamentariska reglerna kringgicks.¹³ Han trodde att kungen skulle försöka tillsätta en ministär av höga ämbetsmän samt representanter för de politiska partierna, däribland även arbetarrörelsen. Landets välfärd ha riskerats av den inre splittring som uppstått, om socialdemokraterna övergått i oppositionsställning. Av Möllers olika uttalanden kan man konstatera att hans definitiva ståndpunkt till frågan betingats av betänksamheten för de konsekvenser en regeringskris skulle få.

Per Albins tolkning föreföll många från början ganska osannolik, säger Wigforss.¹⁴ Mer än tolkningen betydde det faktum att kungen hade en »djup, kanske religiöst färgad känsla av plikten att till det yttersta bevara freden». Om han menade att en eftergift krävdes, syntes en regeringskris, vilken skulle blotta sprickorna mellan partierna, omöjlig att undvika menar Wigforss. Liksom Möller var inte heller Wigforss övertygad om att P. A. H. tolkat kungen rätt. Detta betydde dock mindre, emedan den av kungen förebådade krisen blivit lika allvarlig vare sig den inneburit en abdikation eller ej. En konsti-

¹² DN 10. 5. 1951.

¹³ AT, ST, 10. 9. 1955.

¹⁴ »Minnen», III, s. 169.

tutionell konflikt hade kunnat ge tyskarna en förevändning att ingripa. Wigforss delade däremot inte Per Albin Hanssons åsikt: socialdemokraternas avlägsnande ur regeringen vid ett fortsatt nekande.

Varken Wigforss, Möller eller Sköld tog intryck av det genom statsministern förmedlade abdikationshotet. Detta beror delvis på, som redan framhållits, att de inte trodde att kungen tolkats på rätt sätt, delvis på, och detta avser i första hand Sköld, att man inte trodde att kungen skulle sätta ett sådant hot i verket. Sköld var övertygad om att kungen verkligen hotat med abdikation men hade inte fattat hans ord som oåterkalleliga.¹⁵ Det faktum att varken Wigforss eller Möller i sina olika uttalanden berört denna eventualitet mer ingående synes peka på att de inte påverkats av mötet som sådant. Däremot hade alla fått en klar bild av kungens fasta hållning. Denna fick verklig betydelse när oenighetens omfattning kom till synes i regering och partigrupper.

Partigruppernas ställningstaganden. Högern. Även inom riksdagshögern förekom olika meningar om hur man borde svara tyskarna.¹ Motsättningarna torde emellertid inte ha varit djupgående; enighet uppnåddes om att gruppen skulle följa den linje partiets representanter hållit inom regeringen. Ingen omröstning förekom.² I situationer, säger Bagge, där olika åsikter finns »följer varje parti gärna sin ledning så gott det går». Så var fallet 1941 och därför är partiledningarna särskilt ansvariga för det beslut, som fattades.³ Något protokoll fördes inte under mötet; Martin Skoglund kan åminstone inte erinra sig detta. Den nuvarande sekreteraren Ragnar Bergh tror inte heller att så var fallet. Skoglund hade ett samtal med Domö på måndagskvällen, varvid den senare berört kungens yttrande; detta meddelades även riksdagsgruppen, tror Skoglund. Kanske påverkades gruppens hållning något av detta, men, säger densamme, först och främst var det dock utrikespolitiska hänsyn, exempelvis till Finland, och »rädsla för att Sverige skulle komma på samma sida som Ryssland», som betingade gruppens handlande. Utrikespolitiska hänsyn dominerade och spelade en större roll än de inrikespolitiska konsekvenserna av en oenighet.⁴ Under den i andra sammanhang refererade debatten i AK 1947 gjorde Skoglund ett uttalande. Anled-

¹⁵ DN, 4. 11. 1955.

¹ Skoglund, AK 1947, Nr 7: s. 31.

² Skoglund, muntl. inform. 25. 3. 58.

³ AK 1947, Nr 7: s. 33.

⁴ Se not 2.

ningen till samlingsregeringens bildande hade varit utrikespolitiskt betingad. Ändamålet var att bevara landets »frihet och fred». Meningsskiljaktigheterna 1941 orsakades likaså av yttre omständigheter; dels till riskerna vid ett avslag till Tyskland, dels för återverkningarna på den svenska försvarsviljan. En motsättning inom regeringen skulle även ha fått följder, som i den rådande situationen »måste ha ingivit de mest allvarliga betänkligheter». Skoglund nämner ingenting om den betydelse kungens inställning haft. Inte heller Bagge säger något om detta. Han tillbakavisar i stället »talet om Konungen», d. v. s. talet om abdikationshotet.⁵ När Bagge säger att partierna, följaktligen även högern, följt sina regeringsrepresentanter i frågan, har det sitt intresse att veta vilka motiv, som bestämde Baggens inställning. Regeringsbeslutet anser han vara »en riktig åtgärd med tanke på de förhållanden som då rådde, och inte minst på grund av förhållandena i Norden». Av detta framgår, trots uttalandets oklara karaktär, att utrikespolitiska hänsyn, troligen till Finland, delvis betingat hans personliga åsikt att transiteringen måtte tillåtas.

Sverige befinner sig i »cyklonens omedelbara närhet», sade Gösta Bagge i ett tal i Malmö den 29 juni 1941.⁶ Läget kräver lugn och enighet. Han konstaterade vidare, att Finland åter utsattes för krigshandlingar från rysk sida, då man från finskt håll ansett det nödvändigt att upplåta sitt territorium åt tyska truppstyrkor. Sverige hade inte kunnat förbli oberört av de senaste dagarnas händelser. Finland var, ansåg Bagge, utsatt för ett dödligt hot. Transiteringen hade därför en annan karaktär än för ett år sedan, då Sverige hade vägrat tillåta en transitering.⁷ Vid detta tillfälle hade det gällt en aktion emot Norge, innan den norska armén kapitulerat och de allierade utrymt Nord-Norge. Detta motiv för transiteringen är det enda, som ges i högerledarens tal. Erik Hagberg i Malmö, medlem av högerns förtroenderåd, skrev den 24 och 25 juni ett par ledande artiklar i Skånska Aftonbladet, vilket han själv anser ge en tämligen god bild av hur riksdagshögern såg på den uppkomna situationen.⁸ Målet för den svenska politiken måste vara att bevara landets »suveränitet och integritet». Liksom tidigare under kriget fick inte heller nu något känslotänkande påverka beslutens fattande. Det utrikes-

⁵ Se not 3.

⁶ Tal 1939—1941 (1941).

⁷ Samma distinktion gör B. i regeringen. Där anslöt sig även B. »öreserverat» till Günthers ståndpunkt.

⁸ 15. 4.. 58. Brev.

politiska läget krävde största vaksamhet. Den nationella enigheten fick inte upphöra. Att bevara neutraliteten, sade Hagberg, i sin andra artikel, bör även i fortsättningen vara riktlinjen för handlandet. Neutraliteten utgör dock inte målet, utan medlet att hålla Sverige undan krigets följder. Den får därför inte ses som »ett för alla situationer fast och oföränderligt begrepp». Det beslutade medgivandet kom till stånd sedan man efter moget övervägande konstaterat, att det inte innebar »något hot mot rikets självständighet».

Varken Domö eller Ewerlöf, bägge statsråd i samlingsregeringen, har fört några minnesanteckningar⁹ eller berört transiteringen i pressen. Detta gör att deras minnesbilder från händelserna 1941 får tillmätas begränsat värde. Domö intygar att viss oenighet förekommit inom högerns riksdagsgrupp, men att man enats om vilken linje man skulle följa. Någon votering hade inte förekommit. Sådana ägde för övrigt praktiskt taget aldrig rum under kriget.¹⁰ Högens handlande bestämdes först och främst av utrikespolitiska hänsyn, förklarar Ewerlöf¹¹ och nämner Finland, reaktionerna från Tyskland och England. Domö bekräftar detta¹² och tillägger, att man visste, att England, som såg mörkt på läget sommaren 1941, troligen inte skulle reagera så starkt.¹³ Inverkade kungen hållning? Något abdikationshot säger sig Ewerlöf inte ha hört talas om, däremot kände han till kungens inställning. Domö uttrycker mycket bestämt sin mening, att kungens hållning inte på något avgörande sätt påverkade ställningstagandet. Han tror inte heller att något abdikationshot förelegat. Personligen hade han inte påverkats av kungens inställning. Det var andra motiv som betingade hans ställningstagande. Domö vill gärna se kungens yttrande enbart som en varning, att en regeringskris kunde följa på en oenighet inom regeringen. Han var själv även medveten om den risk som förelåg för en sådan kris.¹⁴

Kung Gustafs personliga åsikt var troligen känd inom riksdagshögern. Skoglund, Domö och Ewerlöf kände alla till den. Detsamma gjorde högerns representanter i utrikesnämnden. Om denna kunskap påverkade någon i partigruppen är osäkert. Högern följde, enligt Bagge, partirepresentanterna i regeringen. Vad motiverade dessas

⁹ Domö har vissa anteckningar, vilka dock f. n. är otillgängliga.

¹⁰ Muntl. inform. 18. 4. 1958.

¹¹ Muntl. inform. 18. 4. 1958.

¹² Muntl. inform. 18. 4. 1958.

¹³ Svenske ministern i London rekommenderade, som tidigare nämnts, såsom inkallad expert i regeringen tisdag den 24 ett medgivande. (Norges forhold til Sverige under krigen 1940—45. Nr 346, s. 161).

¹⁴ Muntlig information 18. 4. 1958; Brev 29. 5. 58.

hållning? Svaret blir, att det huvudsakligen var den utrikespolitiska situationen, som bestämde handlandet. Bagge »anslöt sig oreserverat till Günthers ståndpunkt», säger Rasjön. Denna var, enligt samma källa, grundad på farhågor för tyska repressalier och inställningen att riskerna i detta avseende var större än för störningar i relationerna till de allierade.¹⁵ I de källor, som varit tillgängliga, har ingenting framkommit som tyder på att högerens ståndpunkt kommit att *bestämmas* av kungens yttrande. I hur hög grad monarkens mening påverkat högerens riksdagsmän undandrar sig varje bedömande.

Folkpartiet. Vid folkpartiets gruppsammanträde var 31 riksdagsmän (av 38) närvarande. Något protokoll fördes inte vid mötet. Dåvarande sekreteraren, Hugo Brolin, som inte var närvarande, gissar att man glömde bort att utse någon tillfällig sekreterare.¹⁶ Partiledaren, Andersson i Rasjön, har dock anteckningar om vad som förekom. Alla medlemmarna i gruppen yttrade sig i den debatt som följde på hans inledningsanförande. Endast nio personer uttalade sig för ett avböjande svar på den tyska noten; alla övriga var mer eller mindre för ett bifall.¹⁷

En bland de nio var Bertil v. Friesen. I dennes anteckningar ges även en bild av stämningen inom gruppen.¹⁸ Han har inte gjort någon anteckning om att ett kungligt abdikationshot förelegat men säger sig likväl ha ett minne av att denna möjlighet berördes under mötet. »... men jag har intet intryck av att detta skedde på sådant sätt att gruppmedlemmarna togo verkligt intryck av detsamma.» Kungens liksom kronprinsens hållning var däremot känd, säger v. Friesen och tillägger, att detta förhållande påverkade flera medlemmar. Den finska regeringens stöd av de tyska kraven gjorde likaså intryck. Många andra motiveringar för eftergiften hördes även från de enskilda riksdagsmännen, men att relatera dessa anser v. Friesen vara av mindre intresse.

Rasjön betecknar hänsynstagandet till Finland som det främsta argumentet från dem som talade för eftergiften. Den tyska divisionen skulle förstärka de finska stridskrafterna inför det förestående kriget mot Ryssland, som skulle tvingas återupprätta den gamla finskryska gränsen. Ett nej från svensk sida skulle innebära »en oerhörd påfrestning» på relationerna till Finland.¹⁹ Sveriges utsatta

¹⁵ Rasjön, a. a., s. 270.

¹⁶ Brev 31. 1. 58.

¹⁷ Rasjön, a. a., s. 271.

¹⁸ GHT 23. 5. 51.

¹⁹ Rasjön, a. a., s. 275.

utrikespolitiska läge bestämde majoritetens hållning, säger v. Friesen i AK 1947. Man kunde inte riskera en brytning med Tyskland, som vid denna tid var som starkast.²⁰ Generaldirektör Bo v. Stockenström, på den tiden vice ordförande i förstakammargruppen, delade majoritetens bifallslinje. Hans minnen sammanfaller helt med Rasjöns berättelse.²¹ Stockenströms ståndpunkt betingades även den av finska regeringens »bestämda önskemål» beträffande transiteringen. Detta hade meddelats vid utrikesnämndens sammanträde på måndagen den 23 juni. Det hade då påpekats, att Finland inte hade avbrutit förbindelserna med Ryssland och att man från finskt håll enbart t. v. skulle vidtaga »defensiva åtgärder». Waldemar Svensson i Ljungskile tillhörde, liksom v. Friesen, minoriteten i folkparti-gruppen; även han förde anteckningar under sammanträdet.²² Under detta hade partiledaren Rasjön meddelat att kungen, kronprinsen och ÖB önskade en eftergift, men att regeringen ännu inte fattat ståndpunkt.²³ För mångas ställningstagande spelade argumentet Finland en stor roll. Man ansåg, att Finland gagnades genom ett medgivande av transiteringen. Svensson tror att detta även berott på att man bland »de styrande kretsarna» betraktade det tyska anfallet på Ryssland som en vändpunkt i maktförhållandena i östra Europa.²⁴ Personligen hade hans hållning motiverats av rent moraliska skäl. Den en gång proklamerade neutraliteten kunde inte frångås. Dessutom ansåg han, att risken var liten för att Tyskland skulle angripa Sverige vid den tidpunkt som angreppet mot Ryssland påbörjats.²⁵

Folkpartiets riksdagsgrupp blev aldrig enig om den hållning man borde inta. Det fanns en betydande minoritet, som ville svara blankt nej. Vilka motiv denna än hade för sin ståndpunkt, torde det vara uppenbart, att den inte betingats av kungens mening! Hos majoriteten återfinns delvis samma motiv som inom högern. Rasjön säger, att det viktigaste argumentet inom gruppen var förhållandet till Finland. Det finns ingen anledning att betvivla detta. I angivna källor påträffas det som det främsta. Kungens hållning var känd i gruppen; några gruppmedlemmar påverkades också av vetskapen om monarkens uppfattning, vilken delades av kronprinsen.

Huruvida partiledaren meddelat sin uppfattning, att kungen hotat

²⁰ AK 1947, Nr 7: s. 15.

²¹ Brev 5. 4. 58.

²² Frisinnad Tidskrift Nr 4 1951.

²³ Frisinnad Tidskrift Nr 1 1947.

²⁴ Se not 22.

²⁵ Se not 22.

med abdikation är däremot osäkert. Källorna kan inte ge några upplysningar; just denna tystnad synes emellertid innebära, att Rasjön i varje fall inte uttalat sig lika bestämt som Per Albin Hansson gjort i den socialdemokratiska riksdagsgruppen.

Andersson i Rasjön delade statsministerns tolkning av kungens ord. Han uppfattade situationen så, att han trodde att ett direkt abdikationshot förelåg.²⁶ Detta kom att inverka på hans hållning till frågan. Han säger själv: »... därvid kan jag säga, att rapporten om risken för en eventuell kungakris inte var utan inverkan på mitt ståndpunktstagande.»²⁷ I AK 1947 vänder sig Rasjön mot ett uttalande av Möller, vilken, enligt Rasjön, däri velat antyda, att det funnits verkliga anhängare till det tyska kravet inom regeringen. Så förhöll det sig inte alls. Vare sig inom regering eller riksdag fanns det någon, som inte helst velat säga nej, säger han. Orsaken till att man inte vågade hålla fast vid denna vilja att avböja kravet var dels fruktan för repressalier, dels fruktan för de inrikespolitiska konsekvenser, som kunde bli följden av en upplösning av samlingsregeringen.²⁸ I ett annat sammanhang meddelar Rasjön att det enbart var »egoistiska» skäl som bestämde beslutet om transiteringen. Riskerna för Sverige bedömdes vara större om man svarade nej än om man svarade ja.²⁹ Folkpartiledaren har aldrig givit någon utförlig redogörelse för hur han själv tog ställning. I sin bok redogör han emellertid för hur regeringen och riksdagens majoritet resonerat. Då han själv tillhörde denna, kan man förmoda att sympatierna för Finland, som var det främsta argumentet inom folkpartigruppen, även haft inverkan på hans egen ståndpunkt.

Inte heller folkpartiet har tagit något avgörande intryck av kung Gustafs mycket bestämt uttalade mening för medgivande av transiteringen. I likhet med riksdagshögern låg i första hand utrikespolitiska motiv bakom partiets »positiva» hållning.

Bondeförbundet. Inom regeringen anslöt sig bondeförbundets ledare Axel Pehrsson-Bramstorp från början till utrikesminister Günthers uppfattning.³⁰ På midsommardagens kväll redovisade partiledarna sina partiets inställning. Bramstorp rapporterade då enighet inom sitt parti för ett jakande svar. På statsministerns fråga, om de borger-

²⁶ Bergquist hade upplysts om kungens ståndpunkt men hade inte uppfattat det som något abdikationshot (DN 24. 1. 47).

²⁷ DN 17. 11. 1955.

²⁸ AK 1947, Nr 7: s. 34.

²⁹ Rasjön, a. a., s. 274.

³⁰ P. A. Hanssons dagboksanteckn. (Möller, AK 1947, Nr 7: s. 26).

liga kunde tänka sig att i enighetens intresse gå med på socialdemokraternas avslagslinje, svarade högerledaren Bagge nej, medan Rasjön, Folkpartiet, gav ett obestämt, mer undvikande svar.³¹ Hur Bramstorp svarade, vet man ej bestämt. Men då Hansson därefter konstaterade, att någon enighet om avslagslinjen inte kunde uppnås och att regeringens svar därför blev tillmötesgående, torde detta betyda, att Bramstorp, liksom Bagge, avgav ett nekande svar. Någon tvekan om Bondeförbundets hållning kan inte iakttagas hos någon av regeringens övriga medlemmar. Under den tidigare omnämnda interpellationsdebatten i AK 1947, gjorde även Bramstorp några uttalanden. Han medger här, att han personligen hade varit för eftergiften. Han hade inom riksdagsgruppen med all kraft arbetat för sin ståndpunkt. Han säger dock att en mycket stark opinion hade funnits inom Bondeförbundets riksdagsgrupp *mot* transiteringen.^{32a} Någon votering hade emellertid icke förekommit. Bramstorp fortsätter: »... Men jag skulle tro, ..., att det fanns en ganska stor majoritet emot ett bifall. Det sades emellertid rent ut även av dem, som voro emot bifallet, att man inte var tillräckligt insatt i de olika problemen och att man överlät åt partiets representanter i regeringen att handla efter bästa förstånd. Men om vi skulle säga nej, då måste också hela svenska folket stå enigt.»³³

Majoriteten av riksdagsgruppen var alltså för ett nej, men man gav regeringsmedlemmarna befogenhet att bestämma. Majoriteten skulle alltså ha avstått från att ta ställning i denna viktiga fråga. Hr Fast (s) tolkade Bramstorp på detta sätt. Han konstaterade med överraskning, att en majoritet kunnat skapas om avslagslinjen.

Av Bramstorps ord framgår att en betydande osäkerhet förekommit inom gruppen. *Man överlät åt representanterna i regeringen att bestämma.* Han nämner vidare ingenting om huruvida kungens ord eller hållning inverkat på gruppens ställningstagande; inte heller kan man avgöra, om han själv tagit intryck av detta.

Utrikesminister Günthers uppfattning, till vilken Bramstorp anslöt sig, grundade sig helt på ett bedömande av de risker, som Sverige skulle löpa vid sitt ställningstagande till transiteringskravet. Bramstorp behöver naturligtvis inte ha resonerat som Günther, men det ligger onekligen mycket nära till hands att misstänka, att den

³¹ Rasjön, a. a., s. 272.

^{32a} AK 1947, Nr 7: s. 19—20.

³³ AK 1947, Nr 7: s. 37.

utrikespolitiska situationen för honom, liksom för Bagge, avgjort ståndpunkten.

Socialdemokraterna. Tidigare har nämnts att två voteringar med olika resultat ägde rum vid socialdemokraternas gruppmöte på tisdagen. Nu uppstår frågan, vilken votering som bör anses ge det »verkliga» utslaget på deras hållning. Pressdebatterna efter kriget i transiteringsfrågan har i hög grad berört detta. Mycket talar emellertid för att det är den andra voteringen, som man skall taga fasta på. Anledningen till detta är att gruppmedlemmarna före den första omröstningen var medvetna om att någon enighet om ett allmänt nej inte kunde påräknas. Statsminister Hansson meddelade nämligen i sitt inledningsanförande, att det »säkerligen» inte skulle gå att få enighet till stånd med de borgerliga om ett nejsvar.³⁴ Socialdemokraterna i regering, förtroenderåd och utrikesnämnd hade sammanträtt tidigare under tisdagen. Chanserna att skapa en enig front mot ett medgivande ansågs minimala. Man trodde inte att de borgerliga skulle frångå sin uppfattning från regeringens första sammanträde. När man därför på förslag från Wigforss, men mot statsministerns vilja, beslöt sig för två voteringar i gruppen, kom den första endast att innebära en demonstration av den lösning man helst velat se men som man visste var i det närmaste ogenomförbar.³⁵ Omröstning nr 2 blev därför den som intresserar oss såsom uttryck för gruppens mening. Hur P. A. Hansson återgivit kungens ord har ovan omtalats. Kungen hade hotat med abdikation. Påverkade detta gruppens ställningstagande i sakfrågan?

E. G. C. Brandt påstod i en tidningsartikel 1951³⁶ att P. A. H. omnämnt kungens hot mellan första och andra voteringen. Relationen skulle alltså ha påverkat resultatet vid den andra omröstningen. Efter den första skulle statsministern ha sagt att »han naturligtvis kunde resa till kungen med vårt nej, men att kungen förklarar, att han skulle abdikera, därest riksdagen beslöt emot hans uppfattning». Detta hade enligt Brandt en absolut avgörande inverkan på gruppens ställningstagande. Före den andra voteringen hade även en diskussion ägt rum, varunder man dryftat de konsekvenser, som kunde följa av en abdikation. Kilbom menar att abdikationshotet blev känt under den debatt som följde omedelbart på P. A. H:s inledningstal.

³⁴ Soc:dem. grupprot. Nr 20.

³⁵ Bakom vot. nr 1 låg även avsikten att kunna »skydda» partiet mot ev. kommande beskyllningar att ha varit alltför eftergiftsvilligt (MT 6. 5. 7951).

³⁶ MT 21. 4. 51.

Wigforss meddelar att saken omtalades redan i detta. Han förklarar även mycket bestämt, att statsministern inte lämnat något som helst meddelande mellan voteringarna. Någon diskussion har helt enkelt inte ägt rum då. Omröstningarna följde omedelbart efter varandra. Wigforss bemötte Brandts artikel redan den 6. 5. 51 (MT). Wigforss har även läst det officiella grupprotokollet och en kontrolläsning av detta visar, att Brandts uppgifter är felaktiga. Wigforss uppgifter verifieras likaså av ett uttalande av socialdemokraten Olovsson i Västerås i AK 1947.³⁷

Under diskussionen i gruppen yttrade sig, förutom regeringsledamöter som Hansson och Wigforss, vid pass 44 av medlemmarna. Av dessa uttalade sig 26 för ett klart nej svar, 11 ville svara ja, 7 intog en oklar hållning.³⁸ Endast en minoritet bland de närvarande yttrade sig alltså. Överläggningen visade, säger Wigforss,³⁹ att stämningen var sådan, att man inte enbart av fruktan för hur tyskarna skulle reagera var beredd att medgiva transiteringen. Det var även uppenbart, att majoriteten skulle tveka att genom sin hållning förorsaka en splittring inom regeringen, när dessutom kungen intog samma ståndpunkt som de borgerliga. Wigforss tror inte, att P. A. H:s tolkning av innebörden i kungens yttrande spelat så stor roll för gruppens ståndpunkt, som man förmodat.⁴⁰ Tolkningen föreföll många osannolik; mera betydde kännedomen om kungens inställning rent principiellt av sin »plikt» att bevara freden. Detta gav tyngd åt argumentet, vilket ytterligare förstärktes genom P. A. Hanssons personliga auktoritet.

Möller vitsordar i stort. Wigforss framställning av vad som förekom i riksdagsgruppen: kungens inställning, riskerna för splittring av nationen ledde till det avgörande ställningstagandet.⁴¹ Samma motiv anser även Rolf Edberg ha bestämt utgången.⁴² Tidigare har de argument berörts, som P. A. H. drog fram i sitt anförande i gruppen och som till sitt innehåll närmast kunde synas böra resultera i ett bifallande svar: Finlands önskemål, Tysklands ev. reaktion, kungens hot och det inrikespolitiska läget. Kilbom lägger därtill P. A. H:s meddelande av ÖB:s positiva hållning. Kilbom omnämner en annan sak, som inte återfinnes i protokollet. Försvarsminister

³⁷ AK 1947, Nr 7: s. 35—36.

³⁸ Soc:dem. grupprot. Nr 20.

³⁹ Wigforss, a. a., s. 167.

⁴⁰ MT 6. 5. 1951.

⁴¹ DN 10. 5. 51.

⁴² Ny Tid 25. 4. 51.

Sköld hade under debatten interPELLERATS om Sveriges beredskapsläge i militärt avseende. Han hade då svarat, att vissa försvarsgrenar var otillräckligt utrustade och att läget kunde vara bättre först i mitten av augusti.⁴³ Den militära svagheten har från visst håll angivits som ett »verkligt avgörande skäl».⁴⁴ Att instämma i detta senare antagande är likväl något vanskligt; varje uppgift, som kunde bekräfta detta, saknas både i protokoll och i andra viktigare källor. Att i detalj fastställa vilka motiv, som förde fram till socialdemokraternas beslut, om bifall, är omöjligt. De viktigaste och avgörande var hänsynen till den nationella enigheten och i samband därmed kungens inställning. Man var medveten om den politiska oenighet, som skulle bli följden, om socialdemokraterna sade nej. Fruktan för de inrikespolitiska konsekvenserna resulterade i det definitiva ställningstagandet. Det är här man får söka betydelsen av kungens hållning. Denna fick sin betydelse, så att säga indirekt; den verkade understrykande av oenigheten och syntes garantera inrikespolitiska konsekvenser, t. ex. regeringskris, och därav följande risker för Sveriges fortsatta neutralitet. Detta framgår, om man betänker socialdemokraternas första voteringsresultat. Med överväldigande majoritet (159—2) fattades där ett beslut, som innebär ett avslag på det tyska kravet. Beslutets reella innebörd var, att det fattades endast för den händelse de andra partierna slöt upp kring samma linje.⁴⁵ Vid allmän enighet var man från soc:dem. håll följaktligen villig att inta en hållning, som kunde medföra att kungen satte sitt abdikationshot i verket. Detta betyder att hotet som sådant inte väckte någon rädsla. Förutsättningen vare emellertid att enighet mellan partierna fanns.

Kungens uttalanden har inte haft någon avgörande inverkan på socialdemokraternas beslut. Det som bestämde detta var först och främst de andra partiernas inställning och konsekvenserna av en bestående oenighet; dessa argument var av sådan karaktär att de, kungahotet förutan, resulterat i det beslut som fattades.

Vilken betydelse fick kungens inställning till transiteringen? Man kan utan vidare säga, att inte något av de fyra regeringspartierna tog sådant intryck av kungens ord, att dessa kan sägas ha framtvingat medgivandet om genomtransport. Detta innebär inte att det

⁴³ Kilbom, a. a., s. 341.

⁴⁴ Elowson; Kristianstads läns-Demokraten 12. 10. 1954.

⁴⁵ Soc:dem. riksdagsgruppens protokoll, se bilaga 4.

uteslutande låg andra motiv bakom beslutet. Kungens ståndpunkt har haft växlande betydelse. Minst har den troligen betytt för högerpartiet. Störst betydelse har den haft inom socialdemokratiska riksdagsgruppen, utan att dock ha inverkat *avgörande* på dennas ställningstagande. Detta är ganska naturligt, emedan kungens inställning presenterades på ett annat sätt inom denna än inom övriga partier. Per Albin Hansson meddelade nämligen gruppen, att kungen hotat med abdikation; i de andra grupperna har partiledarna, såvitt jag kunnat bedöma, inte uttalat sig på detta direkta sätt. De har snarare tillkännagivit kungens inställning att det tyska önskemålet måtte beviljas.

När kungen därför i december 1941⁴⁶ tillkännagav för det tyska sändebudet, dr Schnurre, att det var hans personliga engagemang i frågan, som fört fram till regeringsbeslutet, innebär detta av allt att döma en övervärdering av ingripandets betydelse. (Jfr Wieds telegram den 25. 6. 41). Transiteringsbeslutet hade blivit detsamma vare sig kung Gustaf hotat med att avgå eller inte.

⁴⁶ DN 27. 10. 1957.

Bilagor

Tyske ministrernas telegram till Berlin den 25 juni 1941.

»Strängt hemligt. Ytterst brådskande.

För herr riksutrikesministern.

Kungen av Sverige lät i dag eftermiddag kalla mig till sig för att meddela mig, att det tyska huvudönskemålet om genomtransport av en division just accepterats i statsrådet. Av hans ord framgick tydligt den glada rörelse som kungen kände. Han hade genomlevat bekymmersfulla dagar och personligen vittgående engagerat sig för denna sak.

Förtroligt tillfogade han, att han därvid t. o. m. måst gå så långt som till att tala om sin abdikation.

Kungen uttryckte därefter förhoppningen, att Tyskland icke komme att ställa några fortsatta fordringar gentemot Sverige. Hade det t. ex., som tidvis befarats, rört sig om Gotlands ockupation, så hade också han måst avböja dylik fordran.

Form och innehåll i detta meddelande av det svenska statsöverhuvudet visade mig på nytt, hur kungen i sitt inre känner sig förbunden med Tyskland och var å andra sidan den klara gränsen för hans möjlighet att personligen inverka på beslut ligger.

Wied.»

(DN 29. 10. 1957)

TELEGRAM från tyska legationen i Stockholm till Berlin 28 oktober 1941.

»Nr 1810 vom 28. 10.

Geheim.

Für Herrn Reichausussenminister und Herrn Staatssekretär.

König von Schweden liess mich heute zu sich kommen und bat mich, dem Führer in der sowjet-russischen Frage zu übermitteln:

Schon seit Ausgang des letzten Weltkrieges habe der König eingesehen, welch grosse Gefahr Bolschewismus nicht nur für den Norden, sondern auch für ganz Europa gewesen sei und immer noch bedeute. Deshalb möchte König ganz offen seinen warmen Dank dafür aussprechen, dass der Führer sich entschlossen habe, diese Pest niederzuschlagen. Zu dem schon erreichten grossen Erfolg lasse König dem Führer seine besten Glückwünsche übermitteln. Gleichzeitig versicherte König, dass der weitaus grösste Teil seines Volkes seine Ansicht in dieser Frage teilte.

Seine Bestrebungen und seine Arbeit würden immer zum Ziel haben die noch Zweifelnden zu seiner Ansicht zu bekehren. Auch fügte der König hinzu, dass ihm die Aufrechterhaltung des guten Verhältnisse zwischen Deutschland und Schweden sehr am Herzen liege. König bat mich um besonders vertrauliche Behandlung vorstehender Mitteilung, um jedes Bekanntwerden in der Öffentlichkeit zu vermeiden.

Zum Schluss Unterredung gab König Hoffnung Ausdruck, dass seine Regierung die Frage des Verbots kommunistischer Partei alsbald zu einem günstigen Erfolge bringen werde.

Dankwort.»

Soc:demokratiska riksdagsgruppens protokoll (utdrag) Nr 20. 24 juni 1941.

Fortsatte statsministern:

»Under förutnämnda besök av den tyske ministern hade utrikesministern frågat: »Hur skulle den tyska regeringen uppfatta ett avböjande svar från Sverige? Skulle det uppfattas som en ovänlig handling?» Svaret hade blivit: »Ja, minst sagt.» Vad som kan hända om vi säger nej veta vi inte, men säkrast är att räkna med det värsta. Svara vi ja veta vi ej heller vilka konsekvenser det kan få. I det fallet ha vi väl närmast att räkna med, att England och Amerika komma att reagera. Hur vårt folk komma att reagera för det ena eller det andra svaret veta vi icke heller. Ett veta vi, det svenska folket vill inte genom egna åtgöranden dragas in i kriget. Är det berett att nu säga nej och taga alla de risker, som därmed kan följa, även kriget? Å andra sidan kan befaras att om vi tillmötesgår framställningen, detta framkallar försvarsolust särskilt hos dem som nu ligga ute i bevakningstjänst.

Det inre politiska läget är också mycket ovisst, då olika meningar finnas såväl inom regeringen som inom utrikesnämnden och jag skulle tro även inom partigrupperna. De borgerligas representanter inom regeringen vill säga ja, socialdemokraterna däremot vill avvisa de framställda kraven. —

Det går säkerligen icke att få enighet om att säga nej. Konungen såväl som kronprinsen har ställt sig på utrikesministerns sida och vill lämna ett tillmötesgående svar. Konungens uppfattning var så bestämd, att han sagt sig hellre vilja avgå än att genom ett nej utsätta landet för ett krig. Trots allt hade likväl de socialdemokratiska ledamöterna i regeringen ställt sig avvisande, då vi måste räkna med att för varje gång vi äro tillmötesgående ökas kraven från tysk sida. Ett tillmötesgående berör visserligen icke vår suveränitet, men strider mot vår förut förklarade neutralitet. Berörde de inre politiska förhållandena, som kunde uppstå, om socialdemokraterna skulle anse sig böra lämna regeringen, vilket kunde tänkas, då de företrädde en annan uppfattning än konungen. Vilken väg man bör välja och som kan vara den bästa är mycket svårt att avgöra. Jag har velat lägga

upp hela frågan och nu gäller det för var att taga sitt ansvar utan att falla tillbaka på vare sig konung, regering eller utrikesnämnd.»

Socialdemokratiska riksdagsgruppens protokoll (utdrag) Nr 20. 24 juni 1941.

»

Först beslöts med 159 röster mot 2 att meddela de borgerliga grupperna, att gruppen för sin del förordade ett avvisande av de tyska kraven och hemställde till de borgerliga grupperna att sluta upp på samma linje.

För det andra beslöts med 72 röster mot 59 att om de borgerliga icke ville medverka härtill och säga nej, ansåg sig gruppen nödsakad i enighetens intressen medverka till ett tillmötesgående svar om transiteringen av ifrågasatta trupper. Vad gällde de andra kraven utgick gruppen ifrån att förhandlingar därom skulle komma att föras.»

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Till opinionsnämndens gåta. Bestämmelserna om opinionsnämnden (RF § 103) ha tilldragit sig en viss uppmärksamhet och deras ursprung har förefallit gåtfullt.

I den grundläggande undersökningen av Eyvind Bratt ha olika möjligheter behandlats och försök gjorts att uppdraga konturerna till en lösning.¹ Med framhållande av tidigare författares insatser har Bratt hänvisat till olika element i den svenska författningshistorien, så som t. ex. att högsta domstolen endast tjuugu år före 1809 utbröts ur rådet. Han hävdar också, att grundlagstiftarna sannolikt ej hyste en så stark känsla för maktdelnings-tanken, att lagstiftarens kontroll över domstolar kunde verka stötande. Bratt diskuterar slutligen tänkbara influenser av mera författningsteoretisk art med anknytning till Siéyès.

Beräffande utländska förebilder har N. Höjer pekat på det engelska institutet impeachment och därur velat härleda opinionsnämnden. Bratt genmäler, att direkta belägg för ett inflytande saknas, och att i England den kungliga sanktionen är fakultativ² i motsats till förhållandet i Sverige. Han nämner också, att i England förfarandet gäller alla domare, medan det i Sverige endast drabbar högsta domstolen (numera regeringsrätten). »Någon direkt kopiering efter engelskt mönster torde man alltså ej kunna tala om utan att riskera problemets förenkling», lyder Bratts slutomdöme.

Medan Bratt försiktigtvis betecknar institutet som »påstan unikt», skärpes i Brusewitz' framställning om opinionsnämnden omdömet till att »den saknar helt motsvarighet i andra länder».³ Detta uttalande synes dock behöva modifieras. Det var ju tre länder ute i världen, som skulle kunna betraktas som konstitutionella mönsterländer vid tiden för regeringsformens tillkomst. England har redan nämnts. Frankrikes författningsutveckling synes sakna förebilder. Återstår Förenta Staterna. Detta land har från England övertagit *impeachment* och i viss mån modifierat det.⁴

¹ »Opinionsnämndens uppkomst och utveckling. Studier över den svenska riksdagens kontrollmakt» (1930), s. 167 ff.

² Omdömet kan ej sägas vara korrekt. Konungen har benådningsrätt men ingen annan befogenhet, t. ex. ej abolutionsrätt.

³ »Sveriges riksdag», bd 15, 1938, s. 557.

⁴ Något amerikanskt specialarbete om institutet i dess helhet har ej påträffats och ej heller någon monografi, som innehåller någon fullständigare sammanställning av hithörande bestämmelser. D. Y. Thomas, »The law of impeachment in the United States» (American political science review, vol. 2, 1907/08, s. 378 ff.) behandlar främst frågan om ämbetsbrottens ställning inom institutet. Författningsstadgandena återfinnas i »The federal and state constitutions, colonial charters, and other organic laws of the states, territories, and colonies now or heretofore forming the United States of America». Comp. and ed. by Francis Newton Thorpe. Vol. 1—7. Washington 1909 (citeras Thorpe.) Ytterst korta framställ-

Från tiden före självständigheten föreligga inga speciella bestämmelser i de dåtida kolonierna. Men försök gjordes att tillämpa institutet.⁵

I nästan alla delstatsförfattningarna, som härrörde från tiden före 1809, funnos bestämmelser i ämnet. Sådana saknades dock i Georgias äldsta⁶ författning, om man bortser från stadgandet, att varje ämbetsman kunde kallas att ingå i svaromål inför legislaturen.⁷ Likaså felas dylika bestämmelser i Marylands författning av år 1776.

De amerikanska delstaternas författningar kännetecknades — förutom av rättighetsförklaringarna — av energiska beaktelser till maktodelningsläran, som dock i de första författningarna tämligen fullständigt åsidosattes genom legislaturens dominerande ställning. Från 1780-talet börjades en renässans av regeringsmaktens maktställning.

Bestämmelserna i hithörande frågor i unionens och delstaternas författning förete obestriddligen inbördes stora likheter, men varianterna äro talrika. Avsikten är främst att redovisa varianterna i de olika leden, medan en redovisning av de växlande kombinationerna av de olika leden synes föra för långt liksom frågan om det genetiska förloppet. Det förekommer t. ex. inom samma författning olika regler för olika slag av förseelser och för olika slag av ämbeten.⁸

Som grund för förarandet, som i regel uttryckligen kallas impeachment, anges ofta ett specificerat kriminellt förhållande.⁹ En annan grund är handlingar, som hota statens säkerhet.¹⁰ En variant är »för varje rimlig orsak som icke är tillräcklig grund för impeachment».¹¹ Men orsaken kan också uttunnas till en blott och bar begäran av folkrepresentationen.¹² Detta kan i sin tur varieras till att skäl skola angivas.¹³

ningar av bestämmelserna i de äldsta delstatsförfattningarna lämnas av W. C. Webster, »Comparative study of the state constitutions of the American revolution», s. 78 f. (Annals of the American academy of political and social science, vol. 9, 1897) och av Horace Davis, »American constitutions», s. 46 f. (Johns Hopkins university studies in historical and political science, ser. 3: 9/10, 1885). Arbeten, som ej varit tillgängliga, äro William Smith, »Comparative view of the constitutions of the several states with each other, and with that of the United States» (Philadelphia 1796) och W. T. Smith & E. S. A. Davis, »A comparative view of the constitutions of the several states with each other» (Washington 1832).

⁵ Se t. ex. Robert S. Rankin, »The government and administration of North Carolina» (1955), s. 82 f.

⁶ Härvid bortses från »Rules and regulations of 1776». Se A. B. Saye, »A constitutional history of Georgia 1732—1945» (1948), s. 92 ff.

⁷ 1777: XLIX.

⁸ Se t. ex. Delaware 1792: V: 2, VI: 2, Georgia 1798: III: 3—5.

⁹ USA 1787: II: 4; Delaware 1776: 23, 1792: V: 2; Georgia 1798: III: 5 (fredsdomare); Kentucky 1799: IV: 6 (fredsdomare), 1799: V: 3; Maryland: amendments IX: 1, 1805 (domare); New Hampshire 1784: Senate: sista st.; New Jersey 1776: XII; New York 1777: XXXIII; North Carolina 1776: XXIII; South Carolina 1778: XXIII; Tennessee 1796: IV: 4; Vermont 1777: II: XXVII (domare), 1786: II: XXI; Virginia (Thorpe 7: 3818).

¹⁰ Delaware 1776: 23; Virginia 1776 (Thorpe 7: 3818).

¹¹ Delaware 1792: VI: 2; Kentucky 1792: V: 2 (domare), 1799: IV: 3 (domare); Pennsylvania 1790: V: 2 (domare).

¹² Delaware 1776: 23; Kentucky 1792: V: 6 (domare), 1799: VI: 6 (fredsdomare); South Carolina 1776: XX, XXII.

¹³ Kentucky 1799: IV: 3 (domare), VI: 6 (fredsdomare).

Svarande voro statschefen och alla ämbetsmän,¹⁴ alla nuvarande eller förutvarande ämbetsmän, alla ämbetsmän, vissa uppräknade ämbetsmän, statschefen »och andra» eller alla medborgare. Som redan nämnts funnos ofta särbestämmelser beträffande domare. Särskilt stadgande om rätt för den anklagade att anlita advokat förekom.

Vanligt var vid tvåkammersystem att den lägre kammaren var kärke. ¹⁵ I ett fall var attorney-general åklagare på den lägre kammarens anmodan, om ej annan utsågs. ¹⁶ En unik bestämmelse var att ämbetsmännen »may be prosecuted, on the impeachment of the General Assembly, or presentment of the Grand Jury of any court of supreme jurisdiction in this State». ¹⁷ Vid enkammersystem var vederbörande folkrepresentation kärke. ¹⁸

Vid tvåkammersystem var regeln, att den övre kammaren var domstol. ¹⁹ Ett undantag har noterats, där nedre kammaren även var domstol utom för domare, för vilka senare appellationsdomstolen var forum. ²⁰ Andra undantag voro fall, där en särskild domstol, som inkluderade senaten, ²¹ eller där statschefen eller hans ställföreträdare och rådet fungerade. ²²

Krav på kamrarnas samfälliga beslut förekommo. ²³

Ibland funnos bestämmelser om kvalificerad majoritet ²⁴ för åtals anställande. ²⁵ Ofta förekommo bestämmelser om kvalificerad majoritet för fällande dom. ²⁶ Ibland krävdes kvalificerad majoritet för samfällig begäran om entledigande av domare i båda husen. ²⁷

Bestämmelser om beslutets verkställande saknades ofta. Detta ter sig naturligt, då impeachment även och kanske framför allt avsåg just statschefen. Förbud för statschefen att bevilja uppskov, ²⁸ uppskov eller benådning ²⁹ eller enbart benådning funnos. ³⁰ Ibland förekommo bestämmelser om statschefens verkställande av beslut om domare. ³¹ Ett stadgande om statschefens befogenhet att pröva beslutet om domare har också påträffats. ³²

¹⁴ USA 1787: I: 4, etc.

¹⁵ USA 1787: I: 2, etc.

¹⁶ Virginia 1776 (Thorpe, vol. 7, s. 3818).

¹⁷ North Carolina 1776: XXIII.

¹⁸ Pennsylvania 1776: 22; Vermont 1777: II: XX; 1786: II: IX, XXI.

¹⁹ USA 1787: I: 3 etc.

²⁰ Virginia 1776 (Thorpe 7: 3818).

²¹ New York 1777: XXXII; South Carolina 1778: XXIII.

²² Pennsylvania 1776: 22; Vermont 1777: II: XX, 1786: II: XI, XXI.

²³ Delaware 1792: VI: 1 (domare); Kentucky 1792: V: 2 (domare); Pennsylvania 1790: V: 2 (domare); South Carolina 1776: XX (domare), XXII, 1778: XXVII (domare).

²⁴ Det rör sig alltid om 2/3 majoritet.

²⁵ Delaware 1792: V: 1; New York 1777: XXXIII; South Carolina 1778: XXIII, 1790: V: 1.

²⁶ USA 1787: I: 3; Delaware 1792: V: 1, VI: 2; Georgia 1798: I: 6; Kentucky 1792: IV: 2, 1799: V: 3; New York 1777: XXXIII; Ohio 1802: I: 23; Pennsylvania 1790: IV: 2; South Carolina 1778: XXIII, 1790: V: 2; Tennessee 1796: IV: 3.

²⁷ Georgia 1798: III: 1; Kentucky 1792: V: 2, 1799: IV: 2; Maryland: amendments IX: 1, 1805; Pennsylvania 1790: V: 2.

²⁸ Georgia 1789: II: 7.

²⁹ Kentucky 1792: II: 10; Vermont 1786: II: XI.

³⁰ Massachusetts 1780: II: I; VIII; Ohio 1802: II: 5, Pennsylvania 1790: II: 9.

³¹ Kentucky 1792: V: 2 (may), 1799: IV: 3 (shall); Maryland: amendments IX: 1, 1805 (shall); Massachusetts 1780: III: 1 (may, med rådets samtycke).

³² Delaware 1792: VI: 2.

Straffet var i regel begränsat till avsättning och förlust av rätt att inneha annat ämbete.³³ En gång förekom enbart avsättning.³⁴ Virginia hade här ett specialstadgande.³⁵

Vanligt var att möjlighet till efterföljande åtal vid domstol i ordinarie ordning förbehölls.³⁶

Den nu givna sammanställningen torde utvisa, att påståendet om RF § 103 som ett unikt författningsinstitut ej kan anses hålla streck. Sedan ett tredjedels sekel funnos analoga bestämmelser i Amerika. Olikheter finnas. I Amerika var det ej något utskott, som hade att besluta. Pensioneringsförmåner voro givetvis främmande för den nya statens författningskonvent. Den dubbla omröstningsproceduren saknade motsvarighet.

Härmed är ingalunda meningen att göra gällande, att någon amerikansk påverkan är bevislig. Men det kan vara värt att ett ögonblick dröja vid de möjliga kanalerna. Svenskar deltog i det nordamerikanska frihetskriget, vilka direkt kunnat omförmäla om sakernas tillstånd. Kontakten mellan Frankrike och Amerika var mycket livlig. Amerikanska arbeten översattes till franska. Förefintligheten av en boksamling, som kan härröra från bok-innehav från tiden före 1809, kan nämnas. Gahns bibliotek såldes, i den mån det icke överläts till bergsskolan, på auktion i Falun 1820.³⁷ Här finnes ett arbete, vars titel enligt katalogen lyder: »Constitution de Marsachuset par Lezaji. Paris 1794». Något arbete med denna titel och författare finnes ej i Bibliothèque nationale i Paris. Arbetet torde i själva verket vara följande: Comte Adrien de Lezay-Marnézia, »Qu'est-ce que la constitution de 93? Constitution de Massachuset. Paris an III. XII, 84 p.» Det var en kritik av Massachusetts' (och Pennsylvanias) författningar, varigenom han avsåg att drabba den franska, som påstods ha dem till förebilder. Arbetet, som ej varit tillgängligt, anses ha spelat en viss roll i den franska författningsdebatten.³⁸

När det förvärvats av den store kemisten, Järtas nära vän, ledamot av 1809 års konstitutionsutskott och politiskt intresserad, är ej möjligt att avgöra. Men det överväldigande flertalet av böckerna i katalogen äro från tiden före 1809.

Det förefaller knappast osannolikt, att grundlagstiftarna och särskilt då de båda vännerna Gahn och Järta känt till de amerikanska författningsbestämmelserna om domares entledigande.³⁹ Det har erinrats om att Järta

³³ USA 1787: I: 3 etc.

³⁴ Massachusetts 1780: III: 1 (domare).

³⁵ Om vederbörande befundes skyldig, »he or they shall be either forever disabled to hold any office under government, or be removed from such office pro tempore, or subjected to such pains or penalties as the laws shall direct». (Thorpe vol. 7, s. 3818.) Så även Delaware 1776: 23.

³⁶ USA 1787: I: 3 etc.

³⁷ Förteckning öfver framlidne assessoren J. G. Gahns boksamling, som försäljes i Fahlun den 23 och 24 maji 1820. Fahlun 1820. (78 s.) Se Sahlin, Carl, »Johan Gottlieb Gahns laboratorium och samlingar», s. 76 f. (»Bläd för bergshandterings vännerna». Bd 16, 1919—21.)

³⁸ Fay, B., »L'esprit révolutionnaire en France et aux Etats-Unis à la fin du XVIII:e siècle» (1924), s. 266. Det må påpekas, att 1787 års unionsförfattning redan 1793 förelåg i svensk översättning (»Patrioten», s. 91 ff.).

³⁹ Se även S. Andgren, StvT, 1943, s. 168.

en gång långt senare motiverat opinionsnämndens tillkomst »till förekommande av falhet inom högsta domstolen, varav man trott sig skönja spår hos en av ledamöterna under Gustaf Adolfs tid». ⁴⁰ Det kan också bringas i åtanke, att vid tiden före 1809 var affärsjuristen, f. d. protokollsekreteraren Hans Järta allt annat än vänligt stämd mot domstolen. ⁴¹

Lars Frykholm

Konstitutionella och kommunala Riksdagsupplösningen i slutet av april frågor vid 1958 års riksdagar. väckte intresse för många författningsfrågor. De problem, som sammanhänger med upplösningen skall dock icke upptagas här i annan mån än de berörts i riksdagen. Det bör emellertid erinras om att åtskilliga frågor, som väckts vid A-riksdagen, icke hade hunnit slutbehandlas vid riksdagsupplösningen och alltså förföll. Flertalet av dessa väcktes dock på nytt vid B-riksdagen. Då det sålunda icke så få fall inträffat, att samma fråga förekommit vid båda riksdagarna, behandlas i det följande frågorna i möjligaste mån efter sitt saksammanhang och icke efter vid vilken riksdag de förekommit.

Som sig bör uppmärksammas inom riksdagen, att den 6 juni 1959 förflutit 150 år sedan vår nuvarande regeringsform antogs. I motioner (I: 117 och II: 138 samt I: B 145 och II: B 239) yrkades, att riksdagen skulle uppdraga åt riksgäldsfullmäktige att i samverkan med Kungl. Maj:t och andra myndigheter föranstalta om firandet av 150-års minnet. Bankoutskottet (utl. B 4) behandlade motionerna välvilligt. Även om utskottet icke biträdde en i motionerna framförd tanke på att utgiva en särskild minneskrift, fann det dock lämpligt att 150-årsminnet högtidlighölls. I enlighet med utskottets förslag uppdrog riksdagen åt riksgäldsfullmäktige att föranstalta om att jubiléet firades i lämpliga former.

En *vilande grundlagsfråga* behandlades under året. Det gällde det vid 1956 års riksdag såsom vilande antagna förslaget till ändrad lydelse av § 22 mom. 2 *regeringsformen*. Enligt detta skulle antalet regeringsråd, som skall delta i avgörande av fråga om prövningstillstånd i regeringsrätten, bestämmas genom av Konungen och riksdagen gemensamt stiftad lag. 1957 års riksdag, som skulle ha tagit slutlig ställning till förslaget, hade beslutat uppskjuta prövningen till 1958 års riksdag. Anledningen härtill var, att först denna riksdag avsågs skola taga ställning till en reform av taxeringsförfarandet. Förslaget om den behåddade taxeringsreformen framlades och antogs också vid A-riksdagen (se prop. 32, Bev. U utl. 17, 1 LU utl. 16). Härefter antogs det vilande grundlagsförslaget (KU mem. 9).

Frågan om vårt *statskick* berördes vid A-riksdagen. I motionerna I: 79 av herr Dahl m. fl. och II: 49 av herr Spångberg m. fl. begärdes sålunda, att författningsutredningen skulle få till uppgift att göra en utredning om »*statschefens ställning* i en modern svensk parlamentarisk demokrati, omfattande både de konstitutionella och de representativa sidorna av skilda system». Motionärerna — 6 i första kammaren och 18 i andra kammaren — framhöll såsom önskvärt, att riksdagen fick möjlighet att pröva stats-

⁴⁰ Bratt, a. a., s. 169 not 4.

⁴¹ Wahlström, L., »Svenskar från förra seklet» (1915), s. 62.

chefens ställning och att material finnes för detta bedömande. I anledning av motionerna framhöll KU (utl. 14), att författningsutredningen enligt sina redan givna uppdrag hade att i viktiga delar ompröva statschefens ställning. Med hänsyn härtill avstyrkte utskottet skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning i motionernas syfte. Något traditionellt avstyrkande utmynnade emellertid utlåtandet icke i. Man hemställde nämligen i klämman, att motionerna »måtte anses besvarade med vad utskottet ovan meddelat», ett uttryckssätt, som brukar innebära en vink om sympati för motionerna. Härpå tyder också ett av utskottets ordförande avgivet särskilt yttrande. Han förklarar häri, att han biträder utskottets motivering men att han vill anmäla, att han i klarhetens intresse hellre sett att utskottet i sin kläm använt den sedvanliga formen för avslag. Reservationer avgavs dels av högermännen och centerpartisterna i utskottet för rent avslag å motionerna, dels av två socialdemokrater och en folkpartist för bifall till desamma. Debatten i båda kamrarna blev livlig och utskottets utlåtande godkändes efter votering.

Frågan om statsskicket berördes också i två kommunistiska motioner (I: 109 och II: 128). I dessa yrkades att Sverige vid den nuvarande konungens bortgång skulle ombildas till republik. Motionerna blev utan motivering från KU (utl. 15) avslagna.

En vid olika tillfällen i riksdagen behandlad fråga, nämligen om revision av § 16 *regeringsformen*, återkom vid B-riksdagen. Senast 1948 hade riksdagen i denna fråga begärt, att Kungl. Maj:t skulle verkställa utredning om införande i *regeringsformen* av bestämmelser, vilka ge uttryck åt det svenska rättssamhällets grundläggande principer. Denna riksdagens framställning hade icke föranlett någon åtgärd från Kungl. Maj:t. Ett flertal folkpartister begärde nu i motioner (I: B 155 och II: B 218) förnyad framställning i ämnet. KU underströk i sitt utlåtande (B 2), att det ansåg det vara av vikt, att de för svensk rättsordning fundamentala principerna gavs det skydd, som ett grundlagsfästade innebär. Då det emellertid upplysts, att författningsutredningen redan upptagit de frågor, som berördes i motionerna, avstyrktes desamma. Utskottets folkpartister reserverade sig för bifall till motionerna, därvid de framhöll att författningsutredningens direktiv icke innehöll något uttryckligt uppdrag att framlägga förslag i ärendet. Efter det utskottsutlåtandet avgivits men före kammardebatten lät Kungl. Maj:t formellt överlämna 1948 års riksdagsskrivelse till författningsutredningen. Detta betraktades av motionärerna som en framgång, något som framkom i den debatt, som fördes i båda kamrarna. Utskottsutlåtandet godkändes.

Riksdagens arbetsformer behandlades i olika motioner vid A-riksdagen, vilka samtliga avsåg valfrågor inom riksdagen. Sålunda upptog herr Ahrrén m. fl. (I: 9) frågan om sättet för *utseende av talmän, ledamöter i talmanskonferensen och kammarsekreterare*. Dessa väljes nu vid kammarens första plenum, varvid slutna sedlar kommer till användning. Motionens syfte var att förenkla valen. Sådant acklamationsförfarande, som avses i § 75 1 mom. första stycket riksdagsordningen kan naturligen ej komma till användning när det gäller val av talmän och ledamöter av talmanskonferensen. Formellt lär dock förfarandet kunna användas vid sekreterar-

val. — I sitt utlåtande (5) över motionen avstyrkte KU densamma med hänvisning till författningsutredningen. Båda kamrarna biföll utskottsutlåtandet utan debatt.

Om ändrad ordning för *val av statsrevisorer* motionerade herr Bergh (I: 32) och herr Nilsson i Göteborg m. fl. (II: 35). Man påtalade den bristande kontinuitet, som blivit en följd av det nuvarande systemet, som innebär att revisorerne icke brukar omväljas mera än en eller två gånger, och hemställde om utredning av frågan om sättet för utseende av revisorer. Även i detta fall avstog riksdagen i enlighet med KU's förslag (utl. 3) motionerna med hänvisning till författningsutredningens arbete.

Med nuvarande regler om proportionellt valsätt till utskotten är kommunistiska partiet helt orepresenterat i dessa. Mot denna bakgrund får en motion (II: 229) av herrar Henning Nilsson i Gävle och Karlsson i Stuvsta ses. I denna hemställdes om utredning i syfte att *bereda samtliga riksdagspartier möjlighet att deltaga i utskottens arbete*. Motionärerna hänvisade till förhållandena i Norge, där i huvudsak samtliga stortingsledamöter fördelas på utskotten. KU (utl. 4) erinrade i anledning av motionen om att utskottssystemet i främmande länder varierade starkt och att i den svenska riksdagen antalet utskott och utskottsledamöter successivt ökats. Utskottet fann inget bärande skäl att begära utredning av frågan och avstyrkte alltså motionen. Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

Frågan om *ersättning för riksdagsmannaupdraget* kom upp under B-riksdagen. På riksdagens uppdrag hade fullmäktige i riksgäldskontoret 1957 tillkallat en utredning av frågan under landshövding Berquists ordförandeskap. Denna blev under hösten 1958 färdig med sitt uppdrag, varefter riksgäldsfullmäktige överlämnade utredningens betänkande till riksdagen, som hänvisade det till KU. Huvudpunkterna i det framlagda förslaget innebär, att riksdagsledamöterna skall få ett skattepliktigt årsarvode om 24.000 kronor jämte ett skattefritt traktamente, beräknat efter i huvudsak samma grunder som för statstjänstemän samt att ersättningens storlek för framtiden automatiskt skall följa löneutvecklingen för statstjänstemännen. Beträffande den sistnämnda delen av förslaget yrkades avslag i en motion (II: B 261) av herr Dickson. Frågan om ersättning åt riksdagsmännen blev emellertid icke slutbehandlad under B-riksdagen utan man beslöt uppskjuta saken till 1959 års riksdag (KU mem. B 9).

Två folkpartimotioner (I: 110 och II: 151) berörde vidare *justitiekanslersämbetets arbetsuppgifter och organisation*. Motionerna syftade till en utredning härom. Motionärerna ansåg det ställt utom tvivel att en förstärkning av ämbetet vore påkallad, men man ifrågasatte om icke en omorganisation borde gripa djupare, så att vissa grupper av ärenden kunde överföras från ämbetet till andra myndigheter. Sammansatta konstitutions- och första lagutskottet fann i sitt avstyrkande utlåtande (2), att ämbetet för närvarande i huvudsak var ändamålsenligt organiserat. Sympatier uttalades dock för att en högt kvalificerad ämbetsman — efter mönster av JO och MO-ämbetena — skulle få fast anknytning till justitiekanslersämbetet såsom justitiekanslerns ersättare. Vidare fann man, att en tryckt ämbetsberättelse skulle vara av värde. För bifall till motionerna reserverade sig utskottets folkpartister. Utskottsutlåtandet godkändes efter debatt i båda kamrarna.

Resningsinstitutet har under senare år vid olika tillfällen behandlats i riksdagen. Så blev även fallet 1958, då vid A-riksdagen motioner (I: 65 och II: 97) väcktes, i vilka yrkades, att de föredragningspromemorior, som utarbetas i Nedre Justitierevisionen i anledning av resningsansökningar, skulle bli tillgängliga för parterna innan resningsärendet definitivt avgjordes i Högsta Domstolen. Motionerna behandlades av första lagutskottet, som i sitt utlåtande (10) erinrade om att spörsmålet om parts befogenhet att före ett ärendes avgörande taga del av respektive myndighets föredragningspromemoria icke var begränsad till handläggningen av resningsärenden utan hade intimt samband med förfarandet vid den stora mängd betydelsefulla ärenden, som därutöver avgjordes efter föredragning av handlingarna. Parterna i resningsärenden intog enligt utskottets mening icke sådan särställning att det funnes skäl att tillämpa en från förfarandet i övrigt avvikande ordning. Utskottet avstyrkte sålunda motionerna. Utskottsutlåtandet bifölls — i andra kammaren efter debatt och votering.

Några spörsmål ifråga om *statsbudgetens uppställning* upptogs i två likalydande motioner vid A-riksdagen (I: 291 av herr Mannerskantz m. fl. och II: 377 av herr Heckscher m. fl.). Motionärerna menade bland annat att den nuvarande budgeten är för detaljerad och att mindre anslag borde sammanföras till klumpanslag, som fördelades av Kungl. Maj:t. Riksdagen borde sedan i efterhand få en redovisning för dessa medels användning. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (28) uttalade statsutskottet viss sympati för dessa synpunkter.

Före riksdagsupplösningen hade A-riksdagen (SU mem. 109) fattat beslut om att de delar av *statsregleringen* och *bevillningen för budgetåret 1958/59*, varom riksdagen redan fattat beslut, skulle gälla intill dess riksstaten för budgetåret fastställt. Herr Braconier fann i en motion (II: B 80) vid B-riksdagens början denna provisoriska ordning icke tillfredställande utan yrkade på att statsutskottet skulle sammanställa en riksstat och att riksdagen genast skulle anmäla denna för Kungl. Maj:t. Så blev emellertid ej fallet. Ny riksstat blev ej fastställd förrän i juli. I sitt utlåtande över motionen (B 60) förklarade sig statsutskottet ej ha haft tillfälle att vid budgetårets början framlägga förslag till riksstat.

Riksdagsupplösningen gav också eko i två likalydande motioner vid B-riksdagen (I: B 98 och II: B 31). I dessa konstaterades att konstitutionsutskottet till följd av 11 § *ansvarighetslagen för statsrådets ledamöter* vid såväl 1887 som 1914 års B-riksdagar granskat statsrådsprotokollen icke blott för tiden fram till dess A-riksdagen samlats utan även från denna tidpunkt till B-riksdagens början. För det fall utskottet skulle finna det mest ändamålsenligt att först vid 1959 års riksdag granska protokollen för sistnämnda period, framställdes yrkande om att härför erforderliga ändringar skulle göras i *ansvarighetslagen*. Utskottet verkställde emellertid sedermera granskningen för hela tiden fram till B-riksdagens början och hade därför ingen anledning att gå närmare in på motionerna. I sitt av riksdagen godkända avstyrkande utlåtande (B 8) konstaterade utskottet blott, att frågan saknade aktualitet och att författningsutredningen enligt sina direktiv hade att utreda frågan om statsrådets ansvarighet.

En fråga, som väckte visst uppseende i pressen, rörde *statsrådsedens*

avskaffande (jfr H. Meijer i denna tidskrift 1957, s. 404). Härom motionerade hrr Ollén och Larsson i Stockholm (I: 8 och II: 8). Ungefär samtidigt framställde herr Alemyr en interpellation (II: 7) i ämnet till justitieministern. I interpellationssvaret, som avgavs den 29 januari, förklarade statsrådet Lindell, att han personligen ansåg att eden i avbidan på författningsutredningens arbete borde utbytas mot en högtidlig försäkran och formuläret i övrigt moderniseras och förenklas. Denna uppfattning förklarade sig KU i sitt utlåtande (2) över motionerna dela. Utskottets högermän reserverade sig dock för avslag med hänvisning till författningsutredningen, men riksdagen godkände utskottsutlåtandet. Den 28 juli (SFS 405) utfärdade sedermera Kungl. Maj:t kungörelse angående statsrådsförsäkran, vari ett nytt, från religiösa inslag fritt formulär fastställdes. Den förste som avlade den nya försäkran var statsrådet af Geijerstam.

Icke så få frågor rörande *val- och rösträtt* behandlades under året. Den viktigaste av dessa rörde otvivelaktigt valsättet. Alltsedan 1952 har vi ju på detta område haft provisorisk lagstiftning i avvaktan på ett slutligt ställningstagande till frågan om en ny fördelningsmetod för mandaten. Under denna tid har den s. k. jämkade uddatalsmetoden, där första divisionsstalet är satt till 1,4, kommit till användning. Den provisoriska lagstiftningen beträffande kommunalval gällde blott för perioden 1955—1958. I proposition (24) upplyste nu föredragande departementschefen, att författningsutredningen icke var i tillfälle att avgiva något förslag rörande valsystemet innan kommunalvalen för perioden 1959—1962 skulle äga rum. Därför föreslog han, att den provisoriska regleringen skulle gälla också denna period. I anledning av propositionen väcktes motioner, dels från kommunistiskt håll (I: 191 och II: 228) och dels av herr Dahlén (II: 320). I dessa hemställdes, att den s. k. jämkade uddatalsmetoden fortfarande skulle användas men att första divisionstalet skulle sättas till 1,3. KU tillstyrkte i sitt utlåtande (11) propositionen. Utskottets samtliga borgerliga ledamöter avgav dock ett särskilt yttrande, där de beklagade att enighet ej kunnat nås om valsystemets utformning. Någon formlig reservation avgavs dock ej. Det är härvid att märka, att om propositionen fällts av Andra kammarens borgerliga majoritet, så hade återgång skett till det valsystem, som gällde före 1952 och som gav möjlighet till kartellbildning. Frågan föranledde debatt i båda kamrarna. I Andra kammaren framställdes under denna yrkande om att 1.3 skulle användas som första divisor. Utskottets utlåtande bifölls.

Om *sänkning av rösträtts- och valbarhetsåldern* framställdes yrkande i likalydande motioner av centerpartister (I: B 154 och II: B 219). KU avstyrkte i sitt utlåtande (B 3) motionerna, som också avlogs av riksdagen.

Förbättrade möjligheter för olika befolkningskategorier att utöva rösträtt påyrkades i olika motioner. Sålunda begärde herrar Bergh och Heckscher i likalydande motioner (I: B 99 och II: B 132) att vissa kategorier utlandsvenskar, som nu saknar rösträtt, skulle få sådan. Vidare hemställde herr Johansson i Öckerö (II: B 5) om utredning i syfte att förbättra sjöfolkets och fiskarnas möjligheter att utöva sin rösträtt. I sina utlåtanden över motionerna (B 4 och B 5) erinrade KU bl. a. om att 1955 års valutredning den 29 augusti 1958 förstärktes och fått tilläggsdirektiv, enligt vilka bl. a. utlandssvenskarnas och sjömännens rösträttsförhållanden borde utredas.

Med hänsyn till den pågående utredningen — och i vad angår utlands-svenskarna även författningsutredningens arbete — avstyrkte utskottet motionerna. Riksdagen godkände utskottsutlåtandena.

Från centerpartihåll motionerade man (I: 253) om bestämmelser, inbärande skyldighet för valförrättare att möjliggöra för partierna att i anslutning till vallokal *lägga ut valseđlar*. Motionärerna konstaterade, att sådant på vissa håll icke tilläts. KU fann (utl. 8) motionens syfte beaktansvärt. Närmare utredning borde dock föregå den åsyftade lagändringen. Därvid framhöll utskottet bland annat att bestämmelserna borde få en sådan utformning att icke ny kassationsgrund tillskapades. Utskottet föreslog en skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utredning i ämnet. Riksdagen biföll utskottsutlåtandet (skr. 138). Riksdagens begäran har genom valutredningens förut nämnda tilläggsdirektiv den 29 augusti 1958 överlämnats till denna utredning.

En fråga av *valteknisk natur* upptogs i fyrpartimotioner (I: 304 och I: 305). I dessa yrkades, att i riksdagen representerade politiska partier kostnadsfritt skulle vid varje val erhålla äktamakekuvert i viss omfattning för att kunna betjäna väljarna före valen. Även till denna fråga ställde sig KU positivt. I sitt utlåtande (16) över motionen I: 305 framhöll sålunda utskottet, att de strävanden att underlätta de röstberättigade medborgarnas deltagande i allmänna val, som under senare år tagit sig uttryck i ett flertal lagändringar och andra åtgärder, borde fullföljas genom att väljarorganisationerna kostnadsfritt erhöillo erforderliga kuvert. Emellertid fann utskottet att utredning borde föregå en lagändring och föreslog, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla om sådan. Riksdagen biföll utlåtandet (skr. 189). Även denna skrivelse har överlämnats till valutredningen genom de förut nämnda tilläggsdirektiven.

Sedan 1957 års kyrkomöte förklarat sig icke kunna godkänna det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget om *kvinnas behörighet till prästerlig tjänst*, förelades årets båda riksdagar ånyo propositioner (30 och B 19) i ämnet. I högermotioner (I: 29 och II: 33) yrkades att riksdagen skulle uppskjuta behandlingen av propositionerna till 1959 års riksdag. I enlighet med första lagutskottets hemställan (utl. 11 och B 5) bifölls propositionerna. Sedan numera även kyrkomötet godtagit förslaget har lag i ämnet utfärdats (SFS 514).

Den debatt, som förslaget om kvinnliga präster medförde, gav eko även i andra frågor, som rörde *kyrkomötets organisation och befogenheter*. Under hänvisning till 1957 års kyrkomötes beslut i kvinnoprästfrågan yrkade sålunda herr Holmberg m. fl. i en motion (II: 50), att riksdagen skulle såsom vilande antaga ett förslag till sådan grundlagsändring (§ 87 2 mom. RF) att kyrkomötets vetorätt upphävdes. I sitt avstyrkande utlåtande (7) över motionen, vilket godkändes av riksdagen, uttalade KU att det icke i motionen uttalats bärande skäl för en grundlagsändring. Utlåtandet får anses mycket försiktigt avfattat och binder på intet sätt utskottet vid ett framtida ställningstagande i frågan.

Sättet för *utseende av lekmannaombud till kyrkomötet samt dessas antal* upptogs i motioner (I: 108 och II: 230). Motionärerna önskade en översyn

av kyrkomötesförordningen i dessa hänseenden, därvid bl. a. framhölls att lekmannarepresentationen i kyrkomötet borde stärkas och att lekman-ombuden borde utses genom direkta val. Motionerna avstyrktes visserligen av KU (utl. 10) men behandlades välvilligt i utskottets motivering. Man förklarade sålunda att flera av de synpunkter, som framfördes i motionerna, var värda beaktande. Då åtskilliga utredningar pågick, som invercade på bedömandet av frågorna, ansågs dock icke motionerna kunna tillstyrkas. Därvid syftade utskottet på förslaget till ny församlingslag (SOU 1957: 15) samt en undersökning, som pågick inom församlingsstyrelsekommittén rörande utredning om kyrkofullmäktigevalen kunde förläggas till lämpligare tidpunkt. Utskottet nämnde även det av biskopsvalskommittén framlagda förslaget till lag om biskopsval (SOU 1957: 19). Riksdagen biföll utskottsutlåtandet.

Förslag om några *detaljändringar i kyrkomötesförordningen* förelades också riksdagen i proposition (14). Den viktigaste av dessa gick ut på att kyrkomötet i fortsättningen själv skall välja en förste och en andre vice ordförande. Fortfarande skall dock ärkebiskopen vara självskrivnen som ordförande. I enlighet med KU's förslag (utl. 1) godkände riksdagen propositionen (skr. 74 och SFS 59).

En fråga rörande *lagen om inskränkning i rätten att utbekomma allmänna handlingar* förekom under året. I en motion (II: 348) hemställde sålunda herr Eliasson i Stockholm om en utredning, som skulle syfta till att handlingar hos JO, MO och JK ej skulle vara offentliga förrän vederbörande myndighet meddelat slutligt beslut i det ärende, till vilket de hörde. Motionären, som ville skydda ämbetsmän mot publicitet av obefogade anmälningar, menade, att viss överensstämmelse genom den föreslagna ändringen skulle nås med de regler, som gäller åklagares och polismyndighets skyldighet att utlämna handlingar enligt 10 § sekretesslagen. I anledning av motionen anförde KU (utl. 12), att nämnda paragraf ägde tillämpning å JK i dennes egenskap av särskild åklagare. Vad däremot anginge JO och MO vore det klart, att dessa myndigheter icke vore underkastade densamma. Utskottet menade emellertid, att i dessa fall offentlighetsprincipen vägd tyngre än enskildas understundom däremot stridande intresse av sekretess. Med hänsyn härtill avstyrktes motionen av utskottet, som erinrade om att 1957 års riksdag uttalat sig för en allmän revision av sekretesslagstiftningen. Riksdagen godkände utlåtandet.

Bland de frågor, som under året behandlats i riksdagen rörande *rättskydd och förvaltningskontroll*, bör först nämnas det flera gånger tidigare debatterade spörsmålet om *domstolsmässig prövning av rättsfrågor inom förvaltningen*. Frågan kom nu under riksdagens prövning dels genom de likalydande folkpartimotionerna I: 27 och II: 32, dels genom motionen II: 344 av herr Håstad. En av orsakerna till att motionerna väcktes torde ha varit, att besvärssakkunniga den 10 januari 1958 fått direktiv att fullfölja sin utredning angående det administrativa besvärsinstitutet och därmed sammanhängande ämnen. I direktiven hade angivits, att frågan om att generell medgivna en domstolsmässig överprövning av administrativa avgöranden icke borde ingå i den nya etappen av de sakkunnigas arbete.

Som skäl härför angavs, att frågan om regeringsrättens kompetens i förhållande till Kungl. Maj:t i statsrådet undersöktes av en pågående utredning samt att författningsutredningen utredde frågan om statsrådets juridiska och politiska ansvarighet. I folkpartimotionerna begärdes nu, att frågan om möjlighet till domstolsmässig prövning av rättsfrågor i förvaltningen skulle underkastas en generell och förutsättningslös utredning. Den Håstad-ska motionen avsåg att en utredning i samma ämne skulle inriktas bl. a. på en utbyggnad av de administrativa domstolarna. Majoriteten i det sammansatta konstitutions- och första lagutskott, som behandlade motionerna, delade i stort den uppfattning som kommit till uttryck i tilläggsdirektiven och ställde sig avvisande till motionsyrkandena. Man uttalade (utl. 1), att enighet rådde om att rättsskyddets utformning inom förvaltningen vore en samhällsfråga av central vikt. Endast om vägarna att tillgodose detta intresse vore meningarna delade. Man menade, att en realistisk bedömning av reformbehovet i första hand borde sikta till att undersöka, huruvida det var möjligt att inom det nuvarande rättsskyddssystemets ram åstadkomma förbättringar. En minoritet inom utskottet, bestående av folkparti och högerledamöter, menade emellertid i en reservation, att även om man lyckades ge förvaltningsförfarandet en ur rättssäkerhetssynpunkt mera betryggande utformning, så kvarstode ändå behovet av att äga möjlighet till domstolsmässig prövning av en instans, som stod utanför förvaltningen. Reservanterna yrkade därför bifall till motionerna. Efter livliga debatter i båda kamrarna bifölls utskottsutlåtandet.

Vid båda riksdagarna förekom *kommunala frågor*. Sålunda väcktes motioner (I: 78 och II: 51) i en tidigare ofta diskuterad fråga, nämligen den om *ersättning för kommunala förtroendeuppdrag*. I motionerna hemställdes att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla om utredning i syfte att öppna möjligheter till ersättning för kommunala fullmäktigeuppdrag. F. n. får ju lagligen icke till ledamöter i fullmäktigeförsamlingarna utgå annat än reseersättning samt — i undantagsfall — ersättning för särskild resdag. I sitt utlåtande över motionerna (6) erinrade KU om att kommunernas verksamhet expanderat starkt under senare år. Främst i de större städerna hade det blivit svårare än tidigare att förlägga fullmäktigesammanträdena till enbart kvällstid. Vidare hade kommunsammanslagningarna medfört, att de fullmäktige ofta hade längre resväg än tidigare. Det anförda motiverade enligt utskottets mening, att man nu borde upptaga frågan om ersättning för kommunala förtroendeuppdrag till förnyad omprövning. Utskottet tillstyrkte därför motionerna. En minoritet, bestående av högermän och en centerpartist, reserverade sig för avslag å motionerna. Utskottsutlåtandet bifölls av kamrarna (skr. 117).

Frågorna om *kommunernas drivande av industri- eller affärsverksamhet* upptog stort intresse under året. I motioner (I: 42 och II: 48 samt I: B 13 och II: B 14) begärdes sålunda utredning, syftande till att öka kommunernas kompetens att bedriva sådan verksamhet. Med en dylik utökning ville motionärerna motverka avflyttningen från landsbygden samt sanera den överbudspolitik beträffande industrisubventioner, som sades bedrivas mellan kommunerna. KU uttalade emellertid (utl. B 6) betänkligheter mot

att utan inskränkning tillerkänna kommun rätt att stödja eller driva industri- eller affärsverksamhet. Skälet till sitt avstyrkande angav utskottet vara dels att en olämplig lokalisering av näringslivet härigenom kunde främjas, dels att de ekonomiskt starkare kommunerna genom en sådan ordning skulle kunna draga till sig industrier från de svagare. Utskottet avstyrkte därför motionerna. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Utredning om inrättande av en *särskild rättslig form för handhavande av kommunal verksamhet* begärdes i motioner (I: 200 och II: 242, I: 272 och II: 251, I: B 126 och II: B 161 samt I: B 69 och II: B 77). I dessa påtalades, att kommunerna genom att bilda särskilda rättssubjekt kunde undandraga sig insyn och de övriga garantier för medborgerligt rättsskydd, som kommunallagen lämnade. Man framhöll samtidigt de fördelar ur effektivitetssynpunkt som stod att vinna genom att driva kommunal verksamhet i t. ex. bolagsform. Motionerna behandlades av sammansatt konstitutions- och första lagutskott. Utskottet framhöll (utl. B 1), att den rätta avvägningen mellan effektivitets- och rättssäkerhetsintressena kunde gestalta sig olika från ett område till ett annat. Den inbegrep mången gång komplicerade spörsmål, som i och för sig vore förtjänta att särskilt utredas. Denna utveckling, som kännetecknades av att ekonomiskt betydelsefull verksamhet, för vilken kommunerna i sista hand svarade, i allt större utsträckning överflyttades på andra kommunägda subjekt, erbjöd enligt utskottets uppfattning ur vissa synpunkter oroande perspektiv. Utskottet fann därför en utredning motiverad. Då utskottet emellertid hade inhämtat att Kungl. Maj:t övervägde att tillsätta en utredning i ämnet, avstyrktes motionerna. Riksdagen godkände utskottsutlåtandet.

Carl Axel Petri.

Konstitutionella och kommunala förslag framlagda för 1959 års riksdag. Hr Christenson i Malmö (fp) föreslår (II: 133) att riksdagen måtte besluta att i besparingssyfte göra en översyn av *utredningskommittéerna*. En kommitté bör som regel icke få arbeta mer än högst tre eller fyra år. Har den icke slutfört sitt arbete under den tiden, bör dess verksamhet omprövas. Antalet medlemmar i kommittéerna torde ofta kunna minskas och framför allt bör icke uppdraget som ordförande koncentreras till en alltför snäv krets av experter. — Hr Ewerlöf m. fl. (h) samt hr Hjalmarson m. fl. (h) yrka (I: 184 och II: 235) på att i sådana *utredningar* genom sakkunniga, där etiska och moraliska värderingar av naturliga skäl böra komma till uttryck, skälig *representation beredes de kristna samfundet*.

Åren 1954, 1956, 1957 och 1958 har folkpartiet i partimotioner upptagit frågan om *domstolsmässig prövning av rättsfrågor i förvaltningen*. I årets motioner (I: 87 och II: 118) av hr Aastrup m. fl. (fp) och hr Ohlin m. fl. (fp) erinras om att något positivt beslut ännu icke fattats och att alltjämt en betänklig brist kvarstår i fråga om det rättsskydd, som medborgarna kunna begära gentemot förvaltningsmyndigheterna. För motiveringen hänvisas till de tidigare motionerna.

Fru Eriksson i Stockholm och hr Lindström (s) anse (II: 61) att *riksdagens högtidliga öppnande* företer en för vår tid främmande bild och yrka att författningsutredningen får i uppdrag att pröva nya former härför.

Ehuru uttryckliga bestämmelser saknas torde som regel inga hinder föreligga för enskild ledamot i ett utskott att genom sekretariatet eller på annat sätt framskaffa det *sakmaterial* som vederbörande ledamot finner vara nödvändigt för *utskottets arbete*. Hr Per-Olof Hanson (fp) och hr Ståhl (fp) erinra emellertid (I: 47 och II: 62) om att vid ett tillfälle under 1958 års riksdag majoriteten i KU voterade ned ett förslag om att inkalla justitieombudsmannen för att av denne få sakliga upplysningar av betydelse för bedömning av en dechargefråga. Motionärerna yrka därför på författningsbestämmelser, som garantera att allt för ett utskotts ställningstagande väsentligt sakmaterial må ställas till ledamöternas förfogande.

I likalydande motioner (I: 70 och II: 95) föreslå hr Eskilsson (h) och hr Braconier m. fl. (h) att möjlighet skall skapas för att, då så av arbetstekniska skäl kan anses påkallat, en *tidsbegränsning för talarna* må kunna beslutas av kammaren på förslag av talmannen. — Medan för en fråga, som kan bli föremål för gemensam omröstning, lottning icke kan undvikas vid lika röstetal i en kammare anser hr Torsten Bengtson (I: 187) att sådan lottning skulle kunna undvikas för övriga frågor genom en ändring av RO § 60 så, att förslag för att bli va antaget måste vinna majoritet, d. v. s. erhålla minst hälften plus en av de avgivna rösterna.

Enligt RO § 68 skall val av JO och MO samt deras ställföreträdare ske senast tionde dagen efter den, då valmännen blivit utsedda. Hr Rylander m. fl. (h och fp) anse (II: 242) att denna tidfrist är otillräcklig för diskussioner inom partigrupperna och mellan valmännen samt för förhandlingar med eventuella kandidater. De föreslå därför sådan ändring av RO § 68 att i andra stycket ordet »tionde» ersättes med ordet »tjugonde».

Riksdagens revisorers berättelse skall enligt RO § 72 överlämnas till vederbörande utskotts granskning och vidare behandling. Enligt praxis sker remiss endast till statsutskottet och — för frågor rörande riksdagens verk — till bankoutskottet. Hr Carl Albert Anderson (s) framhåller emellertid (I: 100) att revisorerna vid flera tillfällen föreslagit ändring av främst skattelagstiftningen men även av t. ex. rättegångsbalken. Sakprövningen bör i sådana fall kunna överlämnas till lagutskott.

Hr Torsten Bengtson m. fl. (cp) samt hrr Eliasson och Gustavsson i Alvesta (cp) framhålla (I: 272 och II: 337) att riksdagen blir bunden av de *överenskommelser rörande statstjänstemännens löner*, som uppnås vid förhandlingar mellan civilministern och tjänstemannaorganisationerna. De yrka därför på en utredning i syfte att bereda riksdagen möjlighet att följa dessa förhandlingar. Hr Rubbestad (cp) yrkar (II: 336) på tillsättande av en parlamentarisk kommitté, som skall fungera som arbetsgivarepart vid dessa förhandlingar.

Den redogörelse för *Kungl. Maj:ts handläggning av riksdagens skrivelser* som nu årligen lämnas av JO anse hr Lindström (fp) och Sveningsson (h) samt hr Braconier (h) m. fl. (flera partier) vara helt otillfredsställande (I: 71 och II: 119). De föreslå därför att riksdagen måtte besluta att upphäva 18 § tredje stycket i instruktionen för riksdagens ombudsmän beträffande JO:s redogörelse för behandlingen hos Kungl. Maj:t av riksdagens skrivelser, samt begära att Kungl. Maj:t måtte i riksdagsberättelsen lämna en redogörelse härför.

Det har länge känts som en betydande brist att författningar, som antagas av riksdagen, dess organ eller verk, icke publiceras på enhetligt sätt. Riksdagen själv, riksbanken och riksgäldskontoret utge visserligen, delvis efter lösbladssystemet, sammanställningar innehållande olika hithörande författningar. Dessa utgåvor ha emellertid icke någon auktoritativ karaktär, och de äro dessutom icke fullständiga. Hr Per-Olof Hanson (fp) och hr Nihlfors m. fl. (flera partier) yrka därför på utgivande av en *riksdagens författningssamling* (I: 300 och II: 369). — Hr Birger Andersson (s) föreslår (I: 299) att riksdagen måtte besluta att årligen utgiva en utförligare *matrikel över kamrarnas ledamöter*.

De politiska valkampanjerna, varvid den moderna reklamens resurser tages i anspråk, kräva stora ekonomiska insatser från de politiska partiernas sida. Partiorganisationernas medlemsavgifter tas som regel helt i anspråk för organisationernas löpande utgifter och pengar till valkampanjerna måste skaffas på annat sätt. De olika partiernas möjligheter härvidlag växla starkt, och det framstår då enligt hr Wahlund (cp) som önskvärdt (II: 98) att en förutsättningslös utredning genomföres rörande möjligheterna att i demokratiens intresse åstadkomma en bättre balans mellan de olika *partiernas ekonomiska resurser i valrörelserna*.

Hr Dickson (h) framhåller (II: 245) det glädjande i att riksdagen uppdragit åt en kommitté utan parlamentariskt inslag att utarbete ett nytt förslag till *riksdagsledamöternas ersättning*. Trots detta beslöt 1958 års B-riksdag att Andra kammarens genom junivalet återvalda ledamöter skulle erhålla fullt årsarvode, trots att kammaren en tid varit upplöst. Då kritik framkommit mot detta beslut yrkar motionären, att riksdagen hos regeringen måtte begära ett utomparlamentariskt organ med uppgift att uttala sig om detta spörsmål.

De f. d. medborgarna i Estland, Lettland och Litauen bruka nu vid t. ex. kyrkobokföring antecknas som sovjetryska medborgare. Fru Segerstedt-Wiberg och fru Hamrin-Thorell (fp) samt hrr von Friesen (fp) och Munkteill (h) anse (I: 313 och II: 385) att denna praxis bör brytas och yrka på utarbetande av bestämmelser varigenom dessa *f. d. medborgare i de baltiska länderna* måtte få ställning som *statslösa*.

Enligt 11 § andra stycket kommunallagen skall *val av ordförande i fullmäktige* ske i januari månad året näst efter det då val av fullmäktige ägt rum. 1957 års lag om kommunalförbund 8 § förutsätter att val av fullmäktige i kommunalförbund skall äga rum i december månad näst före utgången av det år, då fullmäktiges tjänstgöringstid börjar. Hrr Arvidson och Yngve Nilsson (h) samt hr Magnusson i Tumhult m. fl. (h) föreslå (I: 3 och II: 7) att dessa båda valförrättningar sammanslås till ett sammanträde i december månad. Med en något annorlunda motivering föreslå hrr Ekström i Iggesund (s) och Eriksson i Bäckmora (cp) en utredning av frågan (II: 15).

I prop. 26 med förslag till lag om *ändring i kommunala vallagen* regleras förfarandet, då någon vid kommunalval blivit vald för två eller flera val-

kretsar. Vidare föreslås ändrade regler för fördelningen av mandaten mellan valkretsarna.

Trots att det numera är ganska vanligt att ett parti uppför samma namn å valsedlar för olika valkretsar, saknas klara bestämmelser för sammanräkningsförfarandet. Två olika metoder äro tänkbara: *efterträdarkmetoden* och *obefintlighetsmetoden*. Enligt den förra, som tillämpas vid riksdagsmannaval (RO § 27), ankommer det på den i flera valkretsar valde att bestämma, vilken valkrets han önskar företräda. Ny sammanräkning får därefter äga rum för övriga valkretsar. Enligt obefintlighetsmetoden får däremot en person, som befunnits vald för en valkrets, sitt namn struket från valsedel i övriga valkretsar, innan sammanräkningen där äger rum. Medan regeringsrätten 1931 uttalade sig för denna metod, har i senare utslag 1942 och 1954 efterträdarkmetoden givits företräde. Trots detta har även under senare år praxis växlat. Sedan riksdagen 1955 yrkat på föreskrifter i ämnet, tillkallades samma år kanslidirektören S. Waller som utredningsman (1955 års valutredning). 1958 avgav denne ett stencilerat utlåtande, som ligger till grund för prop. 26. Trots att obefintlighetsmetoden i så måtto är enklare att tillämpa, då endast en sammanräkning erfordras, föreslår Kungl. Maj:t lagfästande av efterträdarkmetoden. Huvudsakliga motiveringen härtill är att den förra genom att underlätta bruket av gemensamma valsedlar för de olika valkretsarna är ägnad att konservera en valkretsindelning i sådana fall, då denna förlorat sitt sakliga berättigande och endast olägenheterna av valkretsindelningen kvarstår. Den allmänna tendensen synes nämligen vara att antalet i valkretsar för fullmäktigeval indelade kommuner minskar. I motion (II: 136) yrkar däremot hr Håstad (h) på lagfästande av obefintlighetsmetoden.

I prop. 26 föreslås även ändrade regler för *mandatfördelningen mellan valkretsar i borgerliga primärkommuner*. Enligt 5 § kommunallagen den 18 december 1953 (KL) har fullmäktige att bestämma hur många fullmäktige som skola utses för kommunen med iakttagande av i §:n angivna gränser (kommuner med under 2.000 invånare utser 15—30 ledamöter o. s. v.). Enligt 9 § KL skall kommun med mer än 40.000 invånare indelas i valkretsar. Sådan valkretsindelning må också beslutas för kommun med mer än 10.000 invånare. Enligt 9 § KL skall vid valkretsindelning iakttagas, att varje krets skall utse minst 10, högst 30 fullmäktige, varvid »i allmänhet» en fullmäktig utses för varje befolkningstal motsvarande det som erhålles, då kommunens folkmängd delas med antalet fullmäktige för hela kommunen. I en motion (II: 422) till 1954 års riksdag yrkades på att orden »i allmänhet» borde utgå ur lagtexten samt högsta antalet ledamöter för valkrets höjas från 20 till 30. Även dessa spörsmål utreddes av 1955 års valutredning och i överensstämmelse med dess förslag föreslår nu Kungl. Maj:t att gällande valkvotsmetod bör bibehållas men kompletteras med en regel att mandat, som icke kunnat utläggas enligt huvudregeln, skall fördelas efter storleken av valkretsarnas överskottstal. Härigenom skulle skönmässiga avvikelser från proportionalitetsprincipen kunna undvikas. Samtidigt bör föreskriften om högsta antalet tillåtna mandat i valkrets slopas, medan däremot minimibestämmelserna (tio mandat) böra behållas.

I likalydande motioner (I: 101 och II: 137) föreslå nu hr Söderquist m. fl.

(flera partier) och hr Wahlund m. fl. (flera partier) ändrade bestämmelser för *indelning i valkretsar* så att endast kommuner med särskilt betydande folkmängd eller mycket vidsträckt ytvidd må uppdelas i sådana.

Hrr Svedberg (s) och Danmans (s) samt hr Ekström i Iggesund m. fl. (flera partier) föreslå (I: 23 och II: 64) upphävande av bestämmelserna om *annonsering i ortstidningarna av kungörelsen om val*. Motionärerna föreslå även att röstkortet, sedan detta kompletterats med påskrift och stämpel av valnämndens ordförande, skulle kunna användas som röstlängdsutdrag.

Söndagen den 12 januari 1959 höllos samtliga rikets *postanstalter* öppna, då extra *kommunalval* ägde rum i 12 kommuner. Hr Kristiansson m. fl. (s) samt hr Bengtsson m. fl. (s) karaktärisera detta som en organisatorisk oformlighet (I: 27 och II: 14). De ifrågasätta ytterligare om icke röstavlämnin-
ning å postanstalt även vid vanliga val skulle kunna ske å helgfri dag omedelbart före eller efter valdagen.

Hrr Åkesson och And. E. Johansson (fp) samt hrr Gustafsson i Skellefteå och Nilsson i Lönsboda (fp) föreslå (I: 188 och II: 241) uppmjukning av bestämmelserna om *sigillering av valprotokoll* m. m. med två olika sigill.

Enligt nu gällande bestämmelser skola *suppleanter för landstingsmän* utses i samband med sammanräkningen för utseende av ordinarie ledamot. Detta har i vissa fall lett till att landstingsplats icke kunnat återbesättas. Så skedde senast i Norrbottens län 1958, då av två suppleanter den ene avlidit och den andre avflyttat från länet. Hr Lundström (fp) och hr Åhman (fp) föreslå (I: 46 och II: 63) att i sådant fall ny sammanräkning för utseende av suppleant för landstingsman skall kunna äga rum.

Ivar Beskow

STATSVETENSKAPEN VID DE AKADEMISKA LÄROSÄTENÄ ÅR 1958

Göteborgs Universitet. *Lärare* i statskunskap har varit: Jörgen Westerståhl, innehavare av August Röhss' professur i statskunskap, utnämnd 1952 (partiellt tjänstledig för offentligt uppdrag 1/9—31/12), docent Arne Wählstrand, utnämnd 1941 (förordnad att upprätthålla viss del av professuren 1/9—31/12), tf. bitr. lär. Bengt E. Grimlund, förordnad som vik. å doc.-befattn. 1956, bitr. lär. Bo Särilvik, förordnad 1958, samt som kursgivare fil. lic. Arne Andersson och professor Hadar Berglund.

Assistent och amanuens vid institutionen har varit: fil. mag. Björn Molin (assistent) och Esbjörn Janson (amanuens).

*

Högre seminariet och kandidatseminariet företog under ledning av professor Westerståhl den 24—26 april en gemensam studieresa till Oslo, där besök gjordes i bl. a. stortinget, statsministrarnas kontor, svenska ambassaden, Oslo universitets statsvetenskapliga institution och Institut for samfunnsforskning.

Ettbetygsstudenterna företog under ledning av professor Westerståhl och assistent Molin den 19—21 november en studieresa till Stockholm, där besök gjordes i bl. a. riksdagen, statsrådsberedningen, Svenska kommunalarbetsareförbundet och Högerpartiets kansli.

*

Filosofie licentiat-examen har avlagts av pol. mag. Arne Andersson, fil. mag. Thore G. Jaenson och fil. kand. Bo Särilvik.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har varit: ordförande professor Jörgen Westerståhl, vice ordförande docent Arne Wählstrand, sekreterare och skattmästare fil. lic. Bo Särilvik, övriga styrelseledamöter fil. kand. Georg Brittberg och fil. lic. Lennart Hansson.

*

Institutionen flyttade under december in i nya lokaler, Mölndalsvägen 36, Göteborg S.

Esbjörn Janson.

Lunds Universitet. *Lärare* i statskunskap och *tjänstemän* vid statsvetenskapliga institutionen har varit: professor Nils Stjernquist (tjänstledig under vårterminen), docent Pär-Erik Back (under vårterminen t. f. professor), docent Hans Meijer (tjänstledig under höstterminen), biträdande lärare fil. lic. Torbjörn Vallinder, fil. lic. Agne Gustafsson samt under höstterminen fil. lic. Bo Westerhult; 1:e assistenter pol. mag. Finn Bergstrand samt under höstterminen fil. lic. Hans F. Petersson; 2:e amanuens under vårterminen fil. kand. Gunnar Sjöblom och under höstterminen fil. kand. Olof Söderberg; kanslibitråde fru Ebba Skjöld samt under tiden 16 maj—21 september fru Anita Arnstad.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av Agne Gustafsson och Bo Westerhult.

*

En *licentiatavhandling* har under året godkänts: »Studier i svensk arbetslöshetspolitik 1920—1923» av Sven-Ola Lindeberg.

*

Licentiatstipendium i statskunskap har under hela året innehaft av fil. mag. Hans Wieslander, under vårterminen av fil. mag. Sven René samt under höstterminen av fil. kand. Gunnar Sjöblom.

*

Proseminariet har under professor Stjernquists ledning den 23—27 november företagit en exkursion till Stockholm. Deltagarna bereddes därvid tillfälle att bl. a. besöka finansdepartementet, statsrådsberedningen, LO, KF, SAF, Stockholms stadshus samt riksdagen.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har under året haft följande sammansättning: ordförande professor Nils Stjernquist, vice ordförande fil. lic. H. F. Petersson, sekreterare fil. lic. Olof Ruin, skattmästare fil. lic. Agne Gustafsson, styrelseledamot utan särskild funktion fil. mag. Sven-Ola Lindeberg.

Föreningen har under året haft ett sammanträde, den 5 november, varvid docent Th. Chr. Wyller från Oslo talade över ämnet »Nominasjonen som statsvetenskapligt problem».

Olof Ruin

Stockholms Högskola. *Lärare* i statskunskap: Gunnar Heckscher, professor i statskunskap vid Socialinstitutet i Stockholm, utn. 1948, och fr. o. m. 1/7 1958 innehavare av Lars Hiertas professur i statskunskap; Nils Andrén, preceptor i statskunskap utn. 1/8 1958; fil. dr Lars Sköld, biträdande lärare med tjänstgöring som universitetslektor, förordn. 1958; fil. lic. Eric Öhlin, biträdande lärare, förordn. 1954; fil. dr Bruno Kalnins, extra lärare, förordn. 1957; fil. lic. Göran G. Lindahl, extra lärare, förordn. 1958, fil. lic. Elmar Nyman, extra lärare, förordn. 1958; fil. lic. Per Sundberg, extra lärare, förordn. 1958; fil. lic. Rune Tersman, extra lärare, förordn. 1958; socionom Gunnar Abrahamsson, extra lärare, förordn. 1958.

*

Assistenttjänst har inrättats vid seminariet i statskunskap från hösten 1958, och den har innehafts av pol. mag. Harriet Lundblad samt av fil. lic. Gunnar Wallin. Som *amanuens* tjänstgjorde pol. mag. Harriet Lundblad under vårterminen, fil. lic. Gunnar Wallin och pol. mag. Tomas Hammar under höstterminen 1958.

*

Fil. lic. Lars Sköld *disputerade* den 1 mars 1958 för doktorsgraden på en avhandling med titeln »Kandidatnominering vid andrakammarval (Författningsutredningen: I. SOU 1958: 6.)» Som fakultetsopponent fungerade docent Hans Meijer och som författarens egen opponent fil. lic. Eric Öhlin.

*

Under året har en *licentiatavhandling* av Tomas Hammar: »Asylrätt och immigrationspolitik i Sverige 1900—1921» blivit godkänd.

*

Doktorandstipendiet har under året eller under en termin innehafts av Jurij Boris, Göran G. Lindahl och Staffan Lindsten.

*

Licentianstipendier har under året eller under en termin innehafts av Torsten Landelius, Folke Ludvigs, Silas Rygård, Krister Wahlbäck och Torsten Wergenius.

*

Statsvetenskapliga Föreningens styrelse har under 1958 haft följande sammansättning: ordförande professor Gunnar Heckscher, vice ordförande professor Ole Westerberg, sekreterare fil. lic. Göran G. Lindahl, skattmästare fil. lic. Eric Öhlin, övriga ledamöter preceptor Nils Andrén, fil. lic. Gunnar Hellström och docent Gustaf Petren.

Föreningen, som har ett 60-tal medlemmar, har sammanträtt tre gånger: den 6 mars, då docent Hans Meijer talade över ämnet »Författningshistoriska problem kring den svensk-norska unionen», den 20 oktober då lektor Nils Forssell höll ett föredrag om »Jacobinerna inför eftervärlden», och den 1 december då professor Harald Ofstad inledde en diskussion om »Värderingsproblemet inom samhällsvetenskaperna», i vilken också företrädare för övriga samhällsvetenskapliga discipliner vid Stockholms högskola deltog.

Tomas Hammar.

Uppsala universitet. *Lärare:* professor skytteanus Carl Arvid Hessler (tjänstledig under vårterminen för vetenskapligt arbete), docent Olle Nyman, innehavare av docentbefattning, t. f. professor under vårterminen, fil. lic. Åke Gafvelin, biträdande lärare, fil. lic. Nils Elvander, extra biträdande lärare under vårterminen, biträdande lärare under höstterminen, fil. lic. Bengt Alexanderson, extra biträdande lärare under vårterminen, timlärare under höstterminen.

Extra assistent vid statsvetenskapliga institutionen har från befattningens inrättande vid höstterminens början varit fil. kand. Sven Hamrell.

Amanuens och bibliotekarie har varit fil. kand. Lars Nystedt.

*

Det politiska pressarkivet i Skytteanum har föreståtts av amanuensen fil. kand. Per Olof Olofsson. Mag. jur. Artur Mägi har liksom tidigare medverkat vid arkivmaterialets ordnande.

Antalet tidningar, som finns företrädda i arkivet, är liksom föregående år 45. Samtliga har ställt friexemplar till förfogande.

Arkivets klassifikationssystem tillställs på begäran de intresserade.

*

Fil. lic. Olle Gellerman *disputerade* den 12 april för doktorsgraden på en avhandling om »Staten och jordbruket 1867—1918». Som fakultetsopponent fungerade docent Olle Nyman och som författarens egen opponent fil. mag. Hans-Erik Östlundh.

*

Filosofie licentiatexamen har avlagts av fil. kand. Hans-Göran Myrdal.

*

Doktorandstipendium har under hela året innehafts av fil. lic. Elias Berg och under höstterminen av filosofie licentiaterna Bengt Alexanderson och Hans-Göran Myrdal.

Licentandstipendium har under hela året innehafts av pol. mag. Lennart Bodström, fil. mag. Arne Rundqvist och filosofie kandidaterna Mats Kihlberg och Svante Nycander, samt under vårterminen av fil. kand. Bodil Annersten.

*

Statsvetenskapliga föreningens styrelse har haft följande sammansättning: ordförande och redaktör för föreningens skriftserie professor Carl Arvid Hessler, vice ordförande lektorn docent Ragnar Simonsson, sekreterare fil. lic. Åke Gafvelin, skattmästare stadsbibliotekarien docent Gert Hornwall, v. sekreterare och v. skattmästare amanuensen fil. kand. Lars Nystedt, sjätte ledamot fil. lic. Nils Elvander.

Vid årets sammanträden har följande föredrag hållits:

Den 6 maj av landshövding Elis Håstad, Uppsala, över ämnet »Författningsutredningen». (Sammanträdet hölls gemensamt med Historieläraryrket förening).

Den 10 oktober av professor Sune Carlson, Uppsala, över ämnet »Den ekonomiska debatten i FN».

Sammanträdena har följts av samkväm.

Medlemsantalet uppgår till omkring 160.

I föreningens skriftserie har som nummer 39 utgivits »Staten och jordbruket 1867—1918» av Olle Gellerman.

Åke Gafvelin.

LITTERATURGRANSKNINGAR

LENNART GEIJER och FOLKE SCHMIDT: *Arbetsgivare och fackföreningsledare i domarsäte. En studie i rättsbildningen på arbetsmarknaden*. Lund 1958. 404 s. Pris kr. 27:—.

I denna bok ställes AD:s¹ rättskipande verksamhet i strålkastarljuset. Utgångspunkten är att rättsbildningen på arbetsmarknaden med viss förenkling kan sägas ha tre källsprång, nämligen arbetsgivarorganisationerna, arbetstagarorganisationerna och samhället (s. 9). Dessa tre källsprång har sin motsvarighet i AD:s tre olika grupper av ledamöter: ag- resp. at-ledamöterna (gemensamt kallade lekmanaledamöterna) och ämbetsmännen, det neutrala elementet i domstolen. Avsikten är att med särskild uppmärksamhet riktad på lekmanaledamöternas verksamhet belysa hur AD och dess olika grupper tagit ställning till olika tvistefrågor som förts inför domstolen. Studiet av reservationerna — i jämförelse med de av majoriteten dikterade domarna — har givit en bild av hur olika rättstankar brutit sig mot varandra. Den primära uppgiften såsom den fixerats av författarna är dock knappast i och för sig att undersöka dessa brytningar utan »att studera rättsbildningsprocessen på arbetsmarknaden, särskilt med sikte på frågan i vad mån de olika grupperna inom AD — ämbetsmännen, ag-ledamöterna, at-ledamöterna — samverkat eller gått egna vägar» (s. 337).

Kollektivavtalslagen av år 1928 och AD kom till mot arbetarrörelsens protester efter förslag av en borgerlig regering. Att meningsbrytningar skulle komma till uttryck i rättskipningen är knappast förvånande, snarare att de inte blivit svårare och att domstolen så snart lyckades tillvinna sig förtroende från båda parter sida. En redovisning och försök till förklaring av divergenserna är en utomordentligt intressant men också känslig och svårbemästrad uppgift. Personliga, till stor del oåtkomliga faktorer har givetvis haft betydelse för ledamöternas ställningstaganden. Den tystnadsplikt som åligger alla domare spärrar vägen för närmare upplysningar om vad som förevarit vid överläggning till dom. Vissa särdrag hos enskilda ledamöter har framhållits i arbetet, men någon domarsociologisk undersökning med studier av individuella ledamöters personlighet och sociala miljö är det icke fråga om. Lekmanaledamöternas ståndpunktstaganden behandlas mestadels gruppvis. Problemställningen är i vad mån deras dagliga arbetsmiljö påverkar deras verksamhet som domare. Det bör påpekas att endast ordföranden har ledamotskapet av AD som sin huvudsyssla.

I inledningen, avd. I (s. 9—28), vartill prof. Schmidt är författare, skisseras undersökningens allmänna utgångspunkter och göres en statistisk

¹ *Förkortningar*: AD = arbetsdomstolen; ag = arbetsgivare; at = arbetstagare.

bearbetning av materialet, d. v. s. närmast reservationerna i relation till de enhälliga domarna. Frekvensen av icke enhälliga domar, som de första åren av domstolens verksamhet uppgick till över 40 %, har under 1950-talet sjunkit till ett 10-tal %. Reservationernas fördelning på olika grupper av ledamöter ger vid handen, att lekmanaledamöterna reserverat sig oftare än ämbetsmännen och nästan undantagslöst till förmån för den egna sidan. Störst frekvens visar at-ledamöterna, vilket enligt Schmidt »synes ge vid handen, att ag-ledamöterna i det stora hela haft lättare att acceptera domstolens rättstillämpning än at-ledamöterna» (s. 23). Samtliga ledamöter vinnlägger sig dock om att tillämpa »ett juridiskt betraktelsesätt. De följer det hävdvunna schemat att resonera sig fram till domslutet» (s. 26). — Alla reservationer är dock icke av samma intresse. En undersökning som avser rättsbildningen på arbetsmarknaden måste inriktas på de fall, där reserveranter uppställt andra rättssatser än majoriteten, särskilt om dessa rättssatser är uttryck för en självständig rättsideologi (s. 28).

Denna avd. utmynnar i en förklaring, att undersökningens huvudvikt måste ligga vid detaljanalyser av rättsbildningen i särskilda frågor. Avd. II (s. 29—334) innehåller i fem särskilda kapitel dessa specialundersökningar, som författats av TCO-juristen Lennart Geijer. Denna del jämte vissa sammanfattningar därav i avd. III (s. 362—376) utgör en avhandling, på vilken Geijer vunnit juris doktorsgraden efter disputation vid Stockholms högskola.

Någon redogörelse för innehållet i detta avsnitt, som berör många centrala problem inom arbetsrätten, kan det här icke bli fråga om utan huvudsakligen endast antydningar om vad undersökningarna gäller och några principiella synpunkter. Huvudmaterialet är AD:s domar, och redogörelsen för dessa har inom systematiskt fixerade ramar skett i huvudsak kronologiskt för att utvecklingen skall kunna följas. Dispositionen och presentationen av rättsfallsmaterialet är klar och i stort sett ändamålsenlig. Analysen och den däri ingående kritiken ger anledning till vissa erinringar, varav en del skall anföras längre fram.

På det område som behandlas i kap. 1 — »När föreligger en föreningsrättskränkning?» — har rättsbildningen skett både rättskipnings- och lagstiftningsvägen. 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt och de viktiga tilläggen härtill av år 1940, baserade på fackföreningsrörelsens principer sådana de närmare utformats i facklig praxis och genom AD:s verksamhet, utgör viktiga milstolpar i utvecklingen.

Kap. 2 gäller den omstridda »§ 23», den av arbetsgivarsidan hävdade rätten att fritt uppsäga arbetstagare. Här ges bl. a. en skildring och utförlig kritik av AD:s ställningstagande i den berömda domen 1932 nr 100, där arbetsgivarens fria uppsägningsrätt fastslogs som en allmän rättsgrundsats (se vidare nedan). En stor del av kapitlet ägnas åt rättsfall som avser frågan om inskränkningar i denna rättsgrundsats.

I kap. 3 — »Kollektivavtalets tvingande verkan för de personliga avtalen» — är det material som kunnat hämtas ur reservationer tämligen magert. Det har rätt, en påfallande enighet i denna fråga.

Vad angår fredspliktens omfattning enligt kollektivavtalslagen, ämnet för kap. 4, har oenigheten inom AD huvudsakligen gällt vissa fall av sympati-

åtgärder, som av ag-sidan förmenats utgöra ett otillåtet ingrepp i arbetsgivarens befogenhet att sköta affärs- och driftsledningen. I ganska nära samband härmed står den i kap. 5 behandlade frågan om »Arbetstagares arbetskyldighet inom kollektivavtalets ram.»

Geijers avhandling avser icke att ge en systematisk framställning av traditionell typ av det rättsstoff som behandlas. Detta hindrar inte att den på en del punkter ger en värdefull systematisk framställning av AD:s praxis. Ibland har man det intrycket att Geijer varit väl så mycket inriktad på denna traditionella uppgift. Skulle han strängt ha hållit sig till frågeställningen — hur olika grupperes rättsuppfattning framkommer i domsmaterialet och påverkar rättsbildningen — hade en ytterligare sovring av materialet kunnat vara motiverad. Avsikten är ju framför allt att undersöka i vad mån självständiga rättssatser framförts av lekmannaledamöterna, d. v. s. att studera divergenser av mera principiellt intresse. Nu är det väl så att ideologiskt präglade skiljelinjer framträder huvudsakligen endast i fråga om den fria uppsägningsrätten inklusive i någon mån föreningsrättskyddet (kap. 1 och 2) och på ett tidigare stadium i fråga om arbetskyldighetens omfattning (kap. 5) samt i fråga om fredsplikten, i den mån denna stått i relation till arbetsgivares rätt till affärs- och arbetsledning (kap. 4). Med ett ord gäller dessa principiella divergenser de s. k. arbetsgivarprerogativen, dessas räckvidd och begränsningar. Däremot är divergenserna såvitt angår kollektivavtalets tvingande verkan (kap. 3) av betydligt mindre principiellt intresse. Enigheten är ju här snarast påfallande. I och för sig är detta inte särskilt förvånande. Utgångsläget var nämligen det att arbetsgivarna och de stora ag-organisationerna accepterade kollektivavtalsformen för reglering av arbetsvillkoren och i det avseendet hade ett visst intresse av enhetliga normer ur konkurrenssynpunkt men vägrade medbestämmanderätt — tidigare också förhandling och samråd — i anställnings- och företagsledningsfrågor. Materialet i kap. 3 är därför knappast representativt för frågeställningen, eftersom det icke framgår att syftet varit att ställa detta material som kontrast till det övriga. Att Geijer med ungefär samma intresse ägnat sig åt enstaka ämbetsmannaledamöters reservationer som åt lekmännens är ur allmän synpunkt inte att beklaga men ligger knappast i linje med problemställningen.

Uppgiften har inte varit endast att registrera dissenser. Innebörden i de olika ståndpunkterna måste givetvis underkastas en juridisk analys. Majoritetsståndpunkten måste fastställas för att man skall få en bakgrund till reservationerna. Vidare blir det fråga om att undersöka i vad mån domen respektive reservationen är rättsligt underbyggd eller renodlat intressebetonad. Att den juridiska analysen är föga djupgående torde sammanhånga med uppgiftens art. Den ger också på en del punkter anledning till erinringar. Tolkningen av vissa rättsfall är alltför pressad för att ge stöd åt förf:s mening.² Slutsatser och omdömen synes stundom vara alltför djärva och onyanserade.³

² Här skall några exempel nämnas, men en analys av domarna faller utom ramen för denna anmälan.

Motsättningen mellan Lindhagen och Hagander i föreningsrättsmålen (s. 55 f., 60—68) är säkerligen uppkonstruerad (Kungälvsvdomen är feltolkad). På s. 85 f.

Särskilt skjuter kritiken av domen 1932 nr 100 om den fria uppsägningsrätten (s. 135 ff.) över målet och får prägel av plädering för at-ståndpunkten. Jag skall inte ta upp utrymmet med en detaljpolemik mot förf:s resonemang utan inskränka mig till några huvudpunkter. Kritiken skulle enligt min mening vara på sin plats endast om den förmår visa, att majoriteten förbisett eller lämnat obeaktade väsentliga rättskälldata, d. v. s. sådana fakta som den kunnat och bort ta hänsyn till. Ingenting av det förf. anför är såvitt jag kan finna väsentliga sådana fakta. Om det — såsom i den av förf. gillade reservationen — förutsättes, att domstolen skulle kunna ta hänsyn till handlingsvanor och tänkesätt på arbetsmarknaden — vilket enligt min mening hade varit fullt legitimt — måste det visas, att det verkligen fanns ett fast underlag för en sådan presumtion som förf. gör gällande. En annan och ytterligare svårighet hade varit att visa, att den uttryckliga »§ 23», som fanns med i ifrågavarande avtal, icke hade den innebörd ordalydelsen gav vid handen. Jag har påpekat arbetsgivarnas ursprungligen mycket snäva inställning till »inblandning» i anställningsfrågor. I vad mån redan före antagandet av 1938 års huvudavtal förhandling rörande avskedande (utom när fråga var om föreningsrättskränkning) faktiskt började tillåtas mer eller mindre officiellt i de stora ag-organisationerna är mig obekant. Från förf:s utgångspunkt hade denna fråga varit väl värd en undersökning, baserad på material i organisationernas arkiv. Det räcker inte att anföra hur vissa — mestadels mindre representativa — arbetsgivare eller organisationer betett sig inför AD. Undéns kritiska kommentar till domen förefaller mig vara värdefullare än förf:s,⁴ och Schmidt synes riktigare ha återgivit Lindhagens situation när han framhåller, att avgörandet icke torde ha framstått som ett fritt val mellan två rättsgrundsatser. Skälen för majoritetsståndpunkten framstod som »rättsligt relevanta på ett helt annat sätt än skälen för arbetarståndpunkten».⁵

AD förklarade uttryckligen, att ett avvägande av de motsatta intressena på förevarande punkt icke kunde ske annat än genom lagstiftning. Påpekas bör i detta sammanhang, att en kommitté år 1931 — året före domen —

ges en skev bild av fakta i målet 1933 nr 19. Jag kan icke godtaga tolkningen av 1935 nr 8 (s. 128 f.). Jämförelen mellan domarna anförda s. 163 ff. haltar. Ag-ledamöternas ståndpunkt i målet 1937 nr 25 (s. 186 f.) är feltolkad.

³ Omdömet s. 140 om majoritetens ställningstagande i fallet 1932 nr 100 är minst sagt olämpligt. Att 1938 års huvudavtal haft betydelse för den av förf. klarlagda ändringen av praxis i turordningsklausulmålen, såsom med växande visshet göres gällande, s. 177, 182, 193 etc., är helt osannolikt. Omdömet om ag-ståndpunkten i smedmästarmålet 1946 nr 68 såsom renodlat intressebetonad (s. 365) rimmar illa med det faktum, att AD:s majoritet grundade sitt avgörande på en tolkning av lagen om förenings- och förhandlingsrätt, som föreföll AD åtminstone icke stå »i strid med den uppfattning som varit bestämmande för lagstiftningens tillkomst» (jfr s. 81). Säkrare var icke AD beträffande innehållet i »gällande rätt» i ifrågavarande hänseende. Otillräckligt underbyggt är också yttrandet s. 285 om »hur lekmannedamöterna byter position, när det passar sig med hänsyn till deras egna intressen».

⁴ Undén, »Från arbetsdomstolens praxis» (Uppsala universitets årsskrift 1932), Uppsala 1932, s. 26 ff.

⁵ Schmidt, »Kring tjänsteavtalets rättskällor» (i Minnesskrift utgiven av Juridiska fakulteten i Stockholm vid dess femtioårsjubileum 1957), Stockholm 1957, s. 218.

fått i uppdrag att utarbete ett förslag till lag om arbetsavtal. Detta lagförslag av 1935 (SOU 1935: 18), präglad av sin tid och tämligen konservativt, kom icke att innehålla någon regel om uppsägningsskydd. Mera anmärkningsvärt är att inte ens Sigfrid Hansson, som i kommittén särskilt företrädde fackföreningsrörelsen, i sin reservation föreslog en sådan regel. Han reagerade mot »kategoriklyvningen» i förslaget, vilken innebar skillnader mellan olika kategorier av arbetstagare, bl. a. beträffande uppsägningstidens längd, men inte mot principen om fri uppsägningsrätt. Givetvis sågs denna princip med ovilja på at-håll, men man synes icke konsekvent ha hävdats motsatt princip. Vad utlandet beträffar, hade man blott i Tyskland — och just lagstiftningsvägen — infört regler om uppsägningsskydd. Vad förf. anför om rättsläget i Frankrike är icke adekvat. Den avgörande instansen, Cour de Cassation, hade förkastat principen att avskedande krävde legitima skäl. Vissa *missbruk* av befogenheten att avskeda kunde dock medföra skadeståndsskyldighet, men detta torde närmast vara en motsvarighet till den av AD uttalade begränsningen, att uppsägningsrätten icke får begagnas för ett syfte som strider mot lag eller goda seder.⁶

Intressantast från allmän synpunkt är givetvis försöken att förklara divergenserna inom AD. Här yppar sig de svåraste och känsligaste problemen. De berörs i olika sammanhang, särskilt i avd. III, till vilken både Schmidt och Geijer står som författare. Utgångspunkten är att samtliga ledamöter vinnlägger sig om ett rättsligt betraktelsesätt, en juridisk argumentationsmetod. Det är icke fråga om ett fritt framförande av lösningsförslag som passar den egna gruppens intressen. Dilemmat är hur detta går ihop med det faktum, att lekmännen, när de reserverar sig, nästan undantagslöst gör det till förmån för den egna sidan, utan att det dock finns belägg för att de varit medvetet partiska (s. 357).

»Ett rättsligt betraktelsesätt innebär», enligt förf:na (s. 345), »att avgörandena skall ske med tillämpning av 'gällande rätt' och på grundval av 'objektiva värderingar'. Detta betyder till en början, dels att domstolen skall söka förebilder i det förflutna, dels att personliga hänsyn och medkänslor icke får påverka utslaget.» Detta är så att säga grundkraven för ett rättsligt betraktelsesätt. Men kraven kan sträckas längre, särskilt såvitt angår bundenheten vid tidigare förebilder. »Vid den rättsliga bedömningen kan domaren också ålägga sig att skjuta åt sidan sina egna sociala värderingar. Han underordnar sig de värderingar som ligger till grund för lagstiftning och prejudikat eller redan erkända allmänna rättsgrundsatser.» Ämbetsmännen inom AD har underkastat sin rättstillämpning dessa strängare krav, medan lekmännen »många gånger har . . . ansett, att avgörandet må bestämmas av deras egna sociala värderingar» (s. 346). Denna olikhet skall då ge en förklaring till åtminstone vissa divergenser inom domstolen. Det är nog i stort sett riktigt, att bundenheten vid tidigare förebilder ger ämbetsmannarättskipningen en viss konservativ prägel, men förklaringen med tillbakablickandet är kanske likväl något förenklad. När AD:s ämbetsmän stått

⁶ Se Durand, »Traité de droit du travail», II, Paris 1950, s. 839 ff., 866 ff. Scelle, »Précis élémentaire de législation industrielle», Paris 1927, sammanställer (s. 185) läran om missbruk vid avskedande med den offentligrättsliga läran om détournement de pouvoir (utövande av befogenhet i obehörigt syfte).

inför ett principavgörande, torde blicken i minst lika hög grad ha riktats framåt: »Vad kan bli konsekvenserna av den ena eller andra ståndpunkten?» Och även om en viss lösning kunnat te sig som i och för sig ändamålsenlig och skälig, kan ämbetsmännen ha hämmats av att de ansett frågan mer lämpad för reglering lagstiftnings- eller avtalsvägen.⁷

Inom den »rättsliga» ramen (som ju även inom den rena ämbetsmannarättskipningen kan rymma flera lösningar) kan sålunda olika faktorer tänkas påverka ståndpunktstagandet, dels gruppideologiska eller eljest gruppintressebetonade (de egna sociala värderingarna), dels domarpsykologiska inskilda ledamöters personliga särdrag, dels sannolikt även andra faktorer, oftast omöjliga att komma åt och få klarhet i. Som personliga särdrag har påpekats vissa ledamöters allmänna obenägenhet att reservera sig, andras benägenhet att framföra en egen mening. Särskilt at-ledamöterna synes ha fäst sig mera vid utgången än vid de principer, varpå motiveringen bygger (s. 352). Intressanta och viktiga är upplysningarna om hur reservationerna kommit till (s. 19 ff.). I den mån alternativa förslag till dom utarbetats på kansliet och lekmannaledamöterna endast hakat på det som syntts vara det för deras grupp fördelaktigaste, kan dissenserna förmodas vara mindre belysande för olika rättsuppfattningar, men tänkbart är att alternativ ibland utarbetats på grundval av vad som förekommit under den hemliga överläggningen till dom.

Faktorer av de senare slagen har väl måst beaktas snarast som felkällor vid bedömningen av betydelsen av de mera till gruppen hänförliga faktorerna. Det är dessa faktorer som avses när som huvudtes framföres, att många rättssatser är hämtade ur den egna miljön och därmed präglats av gruppens sociala värderingar.

Några mera intensiva försök att direkt belägga denna tes med material hämtat från de olika sociala miljöerna göres icke. Dessa miljöer har väl betraktats som bekanta, och en systematisk beskrivning och analys av handlingsvanor och tänkesätt på arbetsmarknaden i berörda stycken hade kanske inte varit värd mödan. De anmärkningar som Geijer yttrar härom i sina sammanfattningar s. 362 ff. är skäligen innehållslösa. På en punkt ges dock konkreta belägg. I kap. V förklaras at-ledamöternas rättssats beträffande frågan, vad slags arbete en arbetstagare är skyldig att utföra, med organisationsprinciperna inom fackföreningsrörelsen (s. 294), och den tydliga ändringen i at-sidans uppfattning har satts i direkt samband med ett beslut inom LO om ändrade organisationsprinciper (s. 314 f.). Eljest göres inga egentliga försök att sammanställa de ur rättsfallsmaterialet dragna slutsatserna med material av detta slag.⁸

I själva verket torde gruppideologierna knappast ge någon omedelbar lösning på en fråga utom när det gäller stora principiella skiljelinjer. Men de ursprungliga skiljelinjerna hade mestadels förlorat sin aktualitet redan vid tiden för AD:s tillkomst, såsom frågorna om erkännande av den kollektiva förhandlings- och regleringsmetoden och i huvudsak föreningsrättskyddet. Lagstiftning, till stor del baserad på redan befintliga handlings-

⁷ Jfr ovan ang. domen 1932 nr 100.

⁸ Ovan har i samband med diskussionen av domen 1932 nr 100 en undersökning av detta slag efterlysts.

yanor, har bundit rättstillämpningen vid vissa normer, och det vore oriktigt att säga att icke fackföreningsrörelsen i många avseenden satt sin prägel på dessa normer (jfr s. 367, 378).

På de flesta punkterna har emellertid kontroverserna inom AD gällt detaljfrågor, och här torde divergenserna knappast vara baserade direkt på ideologiska skiljelinjer. Ståndpunktstagandet får antas ha skett på så sätt att intresseläget mer eller mindre medvetet blivit avgörande, i den mån utgången kunnat motiveras med användande av gängse rättsliga principer och argument.

Det kan ifrågasättas, om man inte måste räkna med att åtminstone en del av här ifrågavarande rättssatser strängt taget uppkommit inom själva AD-miljön. Där har ledamöterna ställts inför och fått tillfälle att diskutera igenom problem och situationer som väl till stor del tidigare aldrig förutsetts. Om så är fallet är det knappast riktigt att säga att rättssatsen är hämtad från den egna miljön, vilket måste betyda att den överensstämmer med uppfattning och tänkesätt där och inte bara mer eller mindre är uttryck för vad som i de uppkomna tvisteläget befunnits fördelaktigast för gruppen. Detta kan tänkas gälla inte bara tolkningsprinciper o. d., som otvivelaktigt bär professionellt juridisk prägel (jfr s. 358 ff.), utan också ett flertal andra rättssatser. Ståndpunkterna beträffande den fria uppsägningsrätten får väl anses som mera typiskt ideologiskt präglade, men inte ens i denna viktiga fråga framfördes at-ståndpunkten vederligen utanför AD med anspråk på rättslig giltighet eller ens som legislativt lösningsförslag.⁹

Att särskilja varifrån impulserna till en viss ståndpunkt inom AD härrör torde ofta vara ogörligt. Det är nämligen icke så, att ämbetsmännen avger sina vota till förmån för förslag framförda av den ena eller andra lekmanagruppen. Tvärtom torde oftast initiativet till en viss lösning utgå från ämbetsmännen, som brukar upprätta förslag till dom (se härom s. 18 ff.). Dessa kan i sin tur tänkas ha hämtat sina impulser exempelvis från utländsk litteratur och utländska prejudikat. Utan en mera allsidig studie av rättsbildningsprocessen är det svårt att få ett grepp om betydelsen av olika faktorer, men en sådan uppgift har förf:na icke tagit på sig.

Som ett allmänt resultat av den statistiska bearbetningen och av specialstudierna har angivits, att ag-ledamöterna tycks ha haft lättare än at-ledamöterna att acceptera ämbetsmännens ståndpunkt (s. 23 f., 362 f.). Detta tillskrives framför allt det förhållandet, att 'gällande rätt' utformats under inflytande av andra folkgrupper än arbetarna (s. 367), vilket då också förklarar varför ämbetsmännen i vissa fall styrt en ag-vänlig kurs. Men självfallet behöver ett ståndpunktstagande, som i princip skall vara bundet av normer, inte alltid innebära ett gillande av utgången. Det rättsliga betraktelsesättet innebär ju, att de personliga värderingarna ofta måste vika. Det kan tänkas att ag-ledamöterna, som mestadels är juridiskt skolade, böjt sig för ämbetsmännens auktoritet om än med motvilja, liksom at-ledamöterna förvisso gjort det många gånger. Detta behöver inte betyda att den gemensamma värdebaser vidgats (s. 380), även om det torde förhålla sig så i icke ringa utsträckning.

⁹ Jfr ovan ang. 1935 års lagförslag.

»Att bygga en undersökning främst på studiet av reservationerna betyder ensidighet, även om uppgiften enbart varit att belysa rättsbildningen genom AD», framhålles det på bokens sista sida. »Författarna har gått förbi många frågor där meningarna sammanfallit eller där enighet nåtts genom ömsesidiga eftergifter.» Att studera de faktorer som bidragit till enhällighet inom AD hade sannolikt varit en ännu svårare uppgift än den förf:na tagit på sig.

Det innebär ingen underskattning av Geijers insats att framhålla, att denna mycket läsvärda och stimulerande bok främst är ett utslag av Schmidts initiativkraft, av hans lust att ge sig i kast med nya uppgifter och att pröva nya metoder. Någon förebild har förf:na inte haft. Mycket i boken kan diskuteras — det är en del av dess charm. Obestriddigen ger den en värdefull belysning av AD:s verksamhet. Därvid har en del officiösa skönmålningar i samband med jubiléer kunnat nyanseras. Man skulle kanske ha önskat en mera systematisk diskussion av faktorer som kan tänkas ha påverkat de olika gruppernas ställningstaganden för att starkare framhäva felkällorna vid belysningen av huvudtesen, men i sak är det kanske inte möjligt att komma mycket längre än vad förf:na gjort. Resultatet måste alltid bli en mer eller mindre schematisk approximation till den mångskiftande verkligheten.

Slutligen måste framhållas, att framställningssättet i boken är föredömligt klart och medryckande.

Axel Adlercreutz

HILDING EEK, SVANTE BERGSTRÖM, FRANS ARNHEIM: Juridikens termer. Svenska Bokförlaget. Sthlm 1958. Pris kr. 16: —.

Denna lilla behändiga bok (229 textsidor) avser, enligt förordet, att för jurister och juris studerande samt »lekmän» (kommunalmän, bank- och försäkringsmän, journalister) lämna ordförklaringar till juridiska facktermer av skilda slag. Arbetet innehåller c:a 3.300 sådana förklaringar, omspännande rättsens alla grenar. Boken är den första i sitt slag hos oss och hälsas därför med tacksamhet och glädje. Den fyller utan tvivel en hittills säkerligen ofta känd lucka i vår facklitteratur. Och den är nöjsam att bläddra i.

Ett arbete av detta slag lämpar sig synnerligen väl för eller, kanske riktigare, förutsätter samverkan mellan flera bidragsgivare i team-work. Författarna äro professorn i internationell rätt Hilding Eek, Stockholm, preceptorn i civilrätt Svante Bergström, Uppsala, och direktören jur. kand. Frans Arnheim, Stockholm. De äro värda en uppriktig honnör för sina modor, särskilt kännbara när det som här gäller ett pionjärbete. Det skulle ej förvåna, om arbetet finge emotse nya upplagor.

Med hänsyn bland annat härtill kunna följande påpekanden vara på sin plats. De må ej tolkas såsom uttryck för klämfingrig kritiklusta. Och de beröra endast statsvetenskapliga, inklusive förvaltningsrättsliga och folk-rättsliga, termer och begrepp. En läsare finner snart nog, att det är betydligt lättare att göra randanmärkningar vid förefintliga uppslagsord än att föreslå nya sådana. Jag följer nedan — utan överdriven noggrannhet — arbetets alfabetiska uppställning. Men först några samlade påpekanden.

Ifråga om riksdagens organ saknas först och främst såsom uppslagsord utskott (s. 222, där dock »Utskottsmemorial» finnes). Och när bland riksdagsutskotten ett enda särskilt nämnes under egen beteckning, »Allmänt beredningsutskott» (s. 14), angives detta såsom ett vardera kammarens utskott, alltså med förbiseende av grundlagsändringen år 1953. Vid angivandet av de ständiga utskotten (s. 199) har statsutskottet tappats bort! När »Enskilt utskott» (s. 60) och »Särskilt utskott» (s. 204) berörts, borde även sammansatt utskott (RO § 47) ha medtagits. Utrikesnämnden är beaktad (s. 221), men under uppslagsordet »nämnd» (s. 143) saknas begreppet riksdagens nämnder (opinionsnämnden dock särskilt redovisad, s. 151). Dessa onöjaktigheter böra rättas till i en ev. ny upplaga. Jag skulle vilja rekommendera, att där under någon samlingsbeteckning, t. ex. »utskott», redovisa samtliga dessa, i stil med vad som i andra sammanhang skett med de rikhaltiga exemplifieringarna vid uppslagsord som »Forum» (s. 72), »Jus» (s. 108), »Lex» (s. 126), »Res» (s. 171), »Servitut» (s. 183). — Från det förvaltningsrättsliga gebitet måste anmärkas, att förff. helt förbiset 1956 års allmänna ordningsstadga samt lagen om allmänna sammankomster, vilka ju fr. o. m. $\frac{1}{2}$ 1958 ersatt den såsom fortfarande giltig angivna »statliga ordningsstadgan för rikets städer» från 1868 (s. 203 under ordet »Särskilda ordningsföreskrifter»). Såsom följd av detta beklagliga misstag saknas uppslagsord som allmän sammankomst, ordningsstadga, eller hänvisningar under de befintliga uppslagsorden »Allmän plats» (s. 14) och »Församlingsfrihet» (s. 82) till denna 1956 års viktiga lagstiftning.

Och nu till några randanmärkningar i den alfabetiska ordningsföljden. — Agnatisk ifråga om tronföljdsrätten saknas, liksom kognatisk, lineal och primogenitur. — Anslag såsom budgetmässig samlings-term saknas (men väl beröras de olika anslagsbeteckningarna, ss. 82, 145, 172). — Begreppet barnavård borde ha berörts, såsom skett med »Samhällsvård» (s. 181) och »skyddsuppfostran» (s. 190). — Befattningshavare efterlyses. — Vid »Beslag» (s. 27) borde det tryckrättsliga beslaget ha omnämnts. — Civilbefolkning i folkrättslig mening borde ha berörts, så också krigsman eller krigsdeltagare (kombattant, jfr »Parlamentär, s. 155, eller »Överlöpande till fienden», s. 237). — Vid »Dagordningsinstitut» (s. 45) borde ha anmärkts att det saknas hos oss. — »Delgivning» (s. 48) anges såsom förfarande, varigenom skriftlig handling tillställes berörd person, vilket är onöjaktigt (jfr »Kungörelsedelgivning», s. 120). — Vid »Dygnsvila» (s. 56) borde ha angivits begreppets samhörighet med folkbokföringen. — »Europarådet» (s. 62) beröres alltför lakoniskt, jfr de korta men dock upplysande uppslagsorden »Förenta nationerna» (s. 78) eller »Nordiska rådet» (s. 142). — Från »Fattigvårdsstyrelse» (s. 67) hänvisas, riktigt, till socialnämnd, men dylikt uppslagsord saknas! — Folkrepresentation borde ha medtagits som uppslagsord, liksom parlament och, givetvis, parlamentarism. Detta utgör en uppenbar lucka. — Förordnande (jämlikt SAÄR) saknas. — Församling respektive församlingsstyrelse borde medtagits, såsom skett beträffande »Kommun» (s. 113). — Vid »Förvaltningsförmögenhet» (s. 84) borde exemplifiering ha skett, såsom vid »Finansförmögenhet» (s. 68). —

Under »Förvaltningsrätt» (s. 85) anges, att detta ämne och statsrätt »sammansfattas ibland under benämningen offentlig rätt». Som bekant utgör denna »benämning» numera den officiella beteckningen för ett särskilt ämne i de juridiska examina, omfattande just stats- och förvaltningsrätt (jfr den i detta avseende ävenledes oegentliga beskrivningen av »Offentlig rätt», s. 147). — Genmälesrätt i tryckrättslig bemärkelse borde ha observerats. — »Hemortsrätt» användes ifråga om socialhjälp, vilket är formellt oriktigt (s. 93). — Historiska skolan såsom begrepp borde ha berörts, jfr »Naturrätt», s. 140. — I kraftträdande eller träda i kraft ifråga om lagstiftning saknas. — »Kammarrätten» har upptagits (s. 110), men varför ej också kammarkollegium? — Det aktuella folkrättsliga begreppet kontinentalsockeln (hyllan) saknas. — När diplomatiska befattningar som ambassadör, attaché och envoyé upptagits, borde även konsul (och honorärkonsul) ha medtagits. — »Konungens domsrätt» utövas av högsta domstolen, sägs å s. 117, men så är ju också fallet med regeringsrätten, vilket framskymtar vid nästföljande uppslagsord »Konungens sekret». — Kungörelse saknas. — Begreppet kvalificerad majoritet borde uppmärksammas. — Länsstyrelse har uteglömts till förmån för »KB» (s. 111). — Begreppet maktfördelning borde ha berörts. — Monroedoktrinen kunde ha medtagits, när såpass sällsynta stats- och folkrättsliga begrepp som »Nuntie» (s. 143), »Tobardoktrinen» (s. 209) eller »Zone contiguë» (s. 230) hedrats med beaktande. — Vid »Motion» (s. 137) borde anmärkts dess användning även inom kommunalrätten. — Muta, en aktuell företeelse, saknar eget uppslagsord. — Nationalekonomi hade varit förtjänt av omnämnande, när »Finansrätt» upptagits (s. 68). — Offentlighetsprincipen borde givetvis ha berörts, jfr »Muntlighetsprincipen» o. s. v., s. 137. — Begreppet omröstning har bortglömts, liksom votering, ett klart förbiseende. — »Petitum» (s. 158) i betydelse myndighets anslagsäskande saknas. — Vid »Plenum plenum» å rikssalen (s. 159) kunde ha nämnts att det försiggår inför konungen. — Ordet regeringen återfinnes endast under »Statsrådet» (s. 195). — Vid »Regressrätt» (s. 169) borde angivits förvaltningsrättslig regress, t. ex. i socialvårdsärenden. — Remiss saknas, vilket är en lapsus; när dock »Remissdebatt» förekommer (s. 170). — »Riksdagsupplösning» (s. 174) anges såsom »riksdagens avslutning», vilket är missvisande. — Bland domstolar har uteglömts rådhusrätt och dess bisittare rådmän (men ej borgmästare, s. 34). — När riksförsäkringsanstalten berörs (s. 174) frågas, varför ej t. ex. riksräkenskapsverket eller statskontoret ansetts värda ett omnämnande. — Rättshistoria har, jämte nationalekonomi, ej ansetts kräva uppslagsord. — Skrift enligt TF borde ha upptagits, med hänvisning till »Tryckt skrift» (s. 213). — »Skyddsuppfostran» (s. 190) anges såsom åtgärd mot »barn», men är ju speciellt tillämplig ifråga om »person i åldern mellan aderton och tjuuguett år» enligt den bekanta definitionen i 1924 års lag om samhällets barnavård och ungdomsskydd. — När »Statsrätt» definieras (s. 195) borde även statskunskap belysts, vilket visserligen är besvärligare! — Status quo saknas. — Begreppet »Statstjänsteman» (s. 195 f.) är onöjaktigt angivet; uppslagsord som ämbetsman, kommunaltjänsteman eller befattningshavare (jfr ovan) saknas helt. —

Taga i förvar (tryckt skrift) borde ha uppmärksammats. — Union kunde lämpligen ha medtagits såsom uppslagsord, med hänvisning till befintliga »Personalunion» resp. »Realunion» (s. 158 resp. 167). — Begreppen ungdom resp. ungdomsskydd enligt barnavårdslagen borde förekomma (jfr ovan). — Upplösning (av riksdagen) borde ha varit uppslagsord, jfr ovan. — »Utlänning» (s. 221) har blivit alltför styvmoderligt behandlad. — Utlåtande saknas bland uppslagsorden. — Så är, slutligen, också fallet med veto och dess bruk i absolut resp. suspensivt veto.

Listan med anmärkningar har blivit tämligen lång och utgör dock, såsom förut antytts, ej resultat av någon examen rigorosum. Fullkomlighet kan visserligen inte begäras av en uppslagsbok, allra minst av ett pionjärbete. Men den lilla provkarta som ovan framlagts visar, att onöjaktigheter och i vissa fall direkta fel förekomma i onödigt stor utsträckning. Bokens flesta uppslagsord beröra civil-, straff- och processrättsliga termer och begrepp. Någon granskning av detta material har här ej kunnat komma ifråga. Vi bör emellertid, det må upprepas, vara författarna tacksamma för tillkomsten av denna juridiska ordbok, samtidigt som vi gärna ser dem prestera en ännu bättre nästa gång.

Erik Fahlbeck

Valrörelsen 1928. En randanmärkning.

I en uppsats »Högerns propaganda inför 1928 års val» av fil. kand. Rolf Karlbom, Statsvetenskaplig Tidskrift 1958, s. 362 ff., behandlas även den korta karakteristik av 1928 års valstrid, som ingår i mitt översiktsarbete »Parlamentarismen i Sverige». Förf. har där en formulering, som jag för ordningens skull inte vill låta stå okorrigerad. Det heter att det är »ganska uppenbart» att den uppfattning om 1928 års valrörelse, som kommer till uttryck i mitt arbete, grundas på ett »metodiskt svagt material, nämligen de berättande källorna» (s. 363). Förf:s antagande om beroende i detta fall av berättande källor måste jag bedöma som sakligt ogrundat. Men det har tydligen varit förenligt med uppsatsens »kvalitativa målsättning» (s. 364) att göra detta antagande. De »berättande källor» som nämns i sammanhanget är dels Wigfors's »Minnen» II, 1914—1932, dels socialdemokratiska partistyrelsens berättelse 1928. Wigfors's bok utkom ett år efter den första upplagan av mitt arbete, men inte heller partistyrelsens berättelse har till någon del tjänat som grund för mitt omdöme om 1928 års valrörelse. Min karakteristik på sju rader av 1928 års valstrid grundas på det allmänintryck av den politiska debatten, som jag kunnat skapa mig.

Förf. har emellertid aldeles rätt, då han skriver att slutsatserna inte bygger på någon detaljanalys utan grundar sig på ett allmänt omdöme. Det är därför med tillfredsställelse och tacksamhet jag noterar att förf:s detaljundersökning, vid vilken han systematiskt gått igenom tre högertidningar och sporadiskt utnyttjat några ytterligare, har givit ett resultat, som — så långt det nu är giltigt — verifierar min teckning av valstriden 1928 såsom en tvekamp mellan borgerlig och socialdemokratisk samhällsuppfattning, varvid den socialdemokratiska arvsskattemotionen hade stor betydelse, men varvid därjämte den förmenta kommunistfaran och det påstådda kommunistinflytandet (»svansen som styr») spelade betydande roll i agitationen.

Olle Nyman

BERÄTTELSE ÖVER FAHLBECKSKA STIFTELSENS VERKSAMHET ÅR 1958

Stiftelsens kollegium har bestått av professorerna Nils Stiernquist, Fahlbeck, Quensel, Åkerman, Welinder, Bolin, Rosén, Gjerstad och Hanell. Såsom preses har fungerat undertecknad Quensel och såsom sekreterare samt ansvarig utgivare och redaktör för Statsvetenskaplig tidskrift professor Fahlbeck.

Kollegiet har under året haft fem sammanträden, varav den 15 oktober i samband med kransnedläggning å stiftarens gravplats i Lund.

Statsvetenskaplig tidskrift har utkommit i sin 61 årgång med fem häften, varav nr 2—3 dubbelhäfte, om sammanlagt 430 sidor. Inom redaktionen har litteraturavdelningen föreståtts av professor C. A. Hessler, Uppsala, och avdelningen »Översikter och granskningar» av professor Gunnar Heckscher, Stockholm. Denne kommer fr. o. m. nästa årgång att efterträdas av docenten Hans Meijer, Stockholm.

Sammandrag av stiftelsens räkenskaper 1957—1958 bifogas.

Lund den 31 dec. 1958.

Carl-Erik Quensel.

Fahlbeckska stiftelsen. Fonder år 1957—1958.

A. Fahlbeckska stiftelsen.

Inteckningar och reserver.	Behållning 31/12 1957	Ränta & utdeln.	Behållning 30/6 1958
Del i D. Billstens lån	—	—	5.000:—
Aktier.			
A.-B. Custos, stam 125 st	31.450:—	1.375:—	31.450:—
A.-B. Göteborgs Bank, stam 200 st	43.395:—	2.000:—	43.395:—
A.-B. Sv. Handelsbanken, stam 200 st	48.350:—	2.200:—	48.350:—
A.-B. Sv. Kullagerfabr. 150 st	35.550:—	1.650:—	35.550:—
A.-B. Sv. Litograf. Tryck. stam 100 st	18.000:—	1.000:—	18.000:—
A.-B. Sv. Litograf. Tryck pref. 100 st	14.750:—	700:—	14.750:—
Skandinaviska Banken 135 st	27.738:—	1.350:—	27.738:—
Skånska Cementaktiebol. 50 st	7.500:—	350:—	7.500:—
Sv. Sockerfabriksaktiebol. 100 st	7.000:—	600:—	—
A.-B. Bofors 50 st	6.850:—	400:—	6.850:—
	241.483:—	11.625:—	233.583:—
Innestående i bank.			
Sparbanken i Lund nr 40 470	14.808: 65	520: 76	19.905: 83
Summa	256.291: 65	12.145: 76	258.488: 83
Inkomster.			
Räntor och utdeln.	12.145: 76		
K. Statskontoret	3.000:—		
C. W. K. Gleerup Bokförlag	769: 05		
Kursvinst, Sv. Sockerfabr.	1.850:—	17.764: 81	
Utgifter.			
Håkan Ohlssons boktr.	315:—		
D:o	3.663: 85		
D:o	2.281: 65		
D:o	3.293: 60		
D:o	3.384: 18		
Anna Seth Eifr.	35:—		
Lunds samf. kyrkoråd	23: 70		
D:o	115: 45		
D:o	7:—		
E. Fahlbeck	2.000:—		
E. Fahlbeck	300:—		
M. Ragnarsson	100:—		
Kostn. v. försäljn. av aktier	48: 20	15.567: 63	

Sammandrag:

Ingående balans	256.291: 65	
Inkomster	<u>17.764: 81</u>	274.056: 46
Utgifter	15.567: 63	
Utgående balans	<u>258.488: 83</u>	274.056: 46

B. Fahlbeckska understödsfonden.

	Behållning ^{1/1} 1956	Ränta & utdeln.	Behållning ^{30/6} 1958
Aktier.			
Skandinaviska Banken, 110 st	22.360: —	1.100: —	22.360: —
AB Custos, stam 75 st	17.250: —	825: —	17.250: —
	<u>39.610: —</u>	<u>1.925: —</u>	<u>39.610: —</u>

Innestående i bank.

Sparbanken i Lund nr 40 453	6.054: 11	238: 49	8.217: 60
Summa	<u>45.664: 11</u>	<u>2.163: 49</u>	<u>47.827: 60</u>

Sammandrag:

Ingående balans	45.664: 11	
Inkomster: Räntor o. utdeln.	<u>2.163: 49</u>	47.827: 60
Utgifter:	—	
Utgående balans	<u>47.827: 60</u>	47.827: 60

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk revy. Årg. 16: 1959. H. 1. *Metelius, B.*, Den senaste konvertibilitetsaktionen, s. 12—19. — *Wallander, J.*, Överflödssamhället, s. 20—25. — *Sundbom, I.*, Rationalisering ur skilda aspekter, s. 26—30. — *Dalenius, T.*, Marknadsundersökningarna, s. 31—38.

Förvaltningsrättslig tidskrift. Årg. 21: 1958. H. 5. *Fürst, P.-E.*, Markvärdeutredningens betänkande i kritisk belysning, s. 268—84. — *Jägerskiöld, S.*, Den lagliga regeringen och befolkningen på ockuperat område, s. 285—302.

Historisk tidskrift. Årg. 21: 1958. H. 4. *Olsson, H. A.*, Carl Johan, Lars v. Engeström och den norska statusfrågan 1810—1814, s. 377—402.

Landskommunernas tidskrift. Årg. 40: 1959. Nr. 1. Beredskap mot arbetslöshet, s. 15—20.

Liberal Debatt. Årg. 11: 1958. Nr. 7. *Gustafsson, B.*, E. H. Thörnberg — en forskarprofil, s. 238—44. — **Nr. 8.** *Helén, G.*, Efter tio år, s. 279—81. — *Hultquist, N.*, Partipress och organisationspress, s. 282—85. — **Årg. 12: 1959. Nr. 1.** *Ohlin, B.*, Radikal liberalism, s. 6—9. — *Moberg, V.*, Minne av Staaff, s. 9—13. — *Andersson, G.*, Efter tio år, II, s. 14—15. — *Königson, T.*, En ny giv för socialliberalismen, s. 16—17.

Nordisk tidskrift. Årg. 34: 1958. H. 6/7. *Seip, H.*, Nordkalotten — fellesskap og felles innsats, s. 345—52.

Politisk tidskrift. Årg. 45: 1958. Nr. 1. *Jonäng, B.-O.*, Vad är demokratisk socialism?, s. 6—8. — *Söder, G.*, Kring författningsreformen, s. 16—19. — *Nyhlén, E.*, Arbetsdomstolen och föreningsrätten, s. 20—22. — *Strand, S. G.*, Branschrationaliseringens problem, s. 23—25.

Svensk Tidskrift. Årg. 46: 1959. H. 1. *Höjer, T.*, Det kalla kriget under 1958, s. 18—30. — *Douglas, A.*, Sverige och Finlands frihet, s. 31—42.

Svenska Stadsförbundets Tidskrift. Årg. 51: 1959. H. 1. *Welinder, C.*, Kommunerna och det ekonomiska läget, s. 1—5. — *Landström, S.-S.*, Skolstyrelsen och delegationsrätten, s. 6—15.

Sveriges landstings tidskrift. Årg. 45: 1958. H. 10. *Langenfelt, P.*, Europarådet och kommunerna, s. 297—98.

Tiden. Årg. 50: 1958. Nr. 9. *Frithiofson, K.*, Vårt försvar — en angelägen uppgift, s. 518—525. — *Alsterdal, A.*, Det behövs svenska fabianer, s. 526—30. — *Lundberg, Y.*, Den inspirerade lögnen, s. 536—38. — **Nr. 10.** *Wickman, K.*, Attityden till penningpolitiken, s. 584—89. — *Gustafsson, A.*, Författningsproblem, s. 595—608. *Persson, J.*, Hjalmar Branting och 80-talet, s. 609—14.

Utrikespolitikk. Årg. 13: 1958. Nr. 6. *Hirschfeldt, L.*, Stormaktsförhandlingar i nedrustningsfrågan, s. 201—05. — *Åhman, S.*, Det amerikanska kongressvalet, s. 213—20. — *Pålsson, I.*, Femte republikens författning, s. 221—29. — *Holm, E.*, Amerikansk-brittisk krigföring, s. 230—32.

Internasjonal Politikk. 1958. Nr. 5. *Vig, P.*, Sovjet-samveldets hjelp til de underutviklede land, s. 105—07. — *Swenson, S. A.*, Det østlige Tyskland, s. 108—11. — *Østgaard, E.*, Frankrikes nye grunnlov, s. 112—15. **Nr. 6.** *Heimar, B.*, Tyskland i forgrunnen igjen, s. 124—30. — *Boog, P.*, Indias annen femårsplan ved halvveien, s. 137—40. — *Swensson, S. A.*, Midt-Østen etter sommerkrisen, s. 140—43. — **1959. H. 1.** *Jenssen, B.*, Acheson og Dulles debatterer amerikansk utenrikspolitikk, s. 8—12. — *Henriksen, H.*, Kyproskonflikten, s. 13—18.

Nordisk tidsskrift for international ret og jus gentium. Vol. 28: 1958. Fasc. 2. *Kelsen, H.*, Nogle problemer vedrørende kollektiv Sikkerhed, s. 123—136. — *Brüel, E.*, Islands utvidelse av sin fiskerigrænse, s. 137—148. — *Högtun, G.*, Inkorporasjon av mellomstatlige avtaler i en stats retssystem med særlig henblik på europarådet, s. 149—155.

Samtiden. Årg. 67: 1958. H. 7. *Ørvik, N.*, Utenrikspolitisk forskning på hjemlig grunn s. 432—40. — **H. 8.** *Kjærgaard, N.*, Jugoslavia og Østblokken, s. 455—68. — **H. 9** *Torsvik, T.*, Den fjærde republiks død, s. 528—39.

Statøkonomisk tidsskrift. Årg. 72: 1958. H. 3. *Borg, A.*, Operasjonsanalyse, s. 194—210. — *Myhrer, O.*, Det europeiske kull- og stålfellesskap. Fellesmarkedet i overgangstiden, s. 211—48.

Nationaløkonomisk tidsskrift. 96. Bind: 1958. H. 3/4. *Koch, H. H.*, Atomenergikommissionen, — baggrund og arbejde, s. 117—132. — *Brems, H.*, Betalingsbalance og finanspolitikk, s. 149—161.

Økonomi og politikk. 32. årg.: 1958. Nr. 2/3. *Pundik, H.*, Israel fra 1948 til 1958, II, s. 129—169. — *Meissner, F.*, Australiens etterkrigsindvandring, s. 170—178.

The american journal of comparative law. Vol. 7: 1958. No. 3. *Rotondi, M.*, Unfair competition in Europe, s. 327—49. — *Grzybowski, K.*, Reform and codification of Polish laws, s. 393—402.

The American journal of sociology. Vol. 64: 1958. No. 3. *Apter, D. E.*, A comparative method for the study of politics, s. 221—37. — *Bell, D.*, The power elite — reconsidered, s. 238—50. — *Cutright, Ph., Rossi, P. H.*, Party organization in primary elections, s. 262—69. — *Trow, M.*, Small businessmen, political tolerance, and support for McCarthy, s. 270—81. — *Freeman, J. L.*, Local party systems, s. 282—89. — *MacRae, D.*, Religions and socioeconomic factors in the French vote 1945—56, s. 290—98. — *Miller, D. C.*, Decision-making cliques in community power structures; a comparative study of an American and an English city, s. 299—310.

The American Political science review. Vol. 52: 1958. No. 3. *Mavrinac, A. A.*, From Lochner to Brown v. Topeka: the court and conflicting concepts of the political process

s. 641—64. — *Westin, A. F.*, The supreme court and group conflict: thoughts on seeing Burke put through the Mill, s. 665—77. — *Houghton, N. D.*, The challenge to political scientists in recent American foreign policy; scholarship or indoctrination, s. 678—88. — *Haviland, H. F.*, Foreign aid and the policy process: 1957, s. 689—724. — *Hilsman, o.*, Congressional-executive relations and the foreign policy consensus, s. 725—44. — *Jaffa, H. V.*, »Value consensus» in democracy: the issue of the Lincoln-Douglas debates, s. 745—53. — *McConnell, G.*, The spirit of private government, s. 754—70. — *Loewenberg, G.*, The British constitution and the structure of the Labour party, s. 771—90. — *Secher, H. P.*, Coalition government: the case of the second Austrian republic, s. 791—808. — *Heidenheimer, A. J.*, Federalism and the party system: the case of West Germany, s. 809—828.

International social science bulletin. Vol. X: 1958. No. 1. *Crozier, M., Friedmann, G., m.fl.*, Social consequences of automation, s. 7—62. — **No. 2.** *Meynard, J., m.fl.*, The executive in the modern state, s. 171—269.

American sociological review. Vol. 23: 1958. No. 6. *Williams, R. M.*, Continuity and change in sociological study, s. 619—33. — *Seeman, M.*, Social mobility and administrative behaviour, s. 633—42.

British journal of sociology. Vol. 9: 1958. No. 4. *Robson, W. A.*, The administrative state, s. 378—81.

Foreign Affairs Vol. 37: 1958. No. 2. *Kenan, G. F.*, Disengagement revisited, s. 187—210. — *Wohlstetter, A.*, The delicate balance of terror, s. 211—34. — *Haimson, L. H.*, Three generations of the Soviet intelligentsia, s. 235—46. — *Marshall, C. B.*, Reflections on revolution in Pakistan, s. 247—56. — *Adams, M.*, Twenty years of Franco, s. 257—68. — *Montias, J. M.*, Economic reform and retreat in Yugoslavia, s. 293—305.

International affairs. Vol. 35: 1959. No. 1. *Issawi, C.*, Negotiation from strength? A reappraisal of Western-Arab relations, s. 1—9. — *Camacho, J. A.*, Latin America and the English-speaking world, s. 24—32. — *Calogero G.*, Church and state in Italy. The constitutional issues, s. 33—42. — *Tinker, H.*, The name and nature of foreign aid, s. 43—52. — *Jasny, N.*, Some thoughts on Soviet statistics. An evaluation, s. 53—60.

The journal of modern history. Vol. 30: 1958. No. 3. *Iggers, G. G.*, The idea of progress in recent philosophies of history, s. 215—26.

The political quarterly. Vol. 30: 1959. No. 1. *MacColl, J. E.*, Public attitudes to politics, s. 6—17. — *Shanks, M.*, Politics and the trade unionists, s. 44—53. — *Pickles, W.*, Political attitudes in the television age, s. 54—66. — *Rodgers, W. T.*, Politics in the universities, s. 79—85.

Political science quarterly. Vol. 73: 1958. No. 4. *Mallalieu, W. C.*, The origin of the Marshall plan: a study in policy formation and the national leadership, s. 481—504. — *Robbins, C.*, »Discordant parties»: a study of the acceptance of party by Englishmen, s. 505—29. — *Amuzegar, J.*, Point Four: performance and prospect, s. 530—46. — *Stewart, J. B.*, Hobbes among the critics, s. 547—65.

The public opinion quarterly. Vol. 22: 1958. No. 1. *Lewinson, D. J.*, The relevance of personality for political participation, s. 3—10. — *Belson, W. A.*, Measuring the effects of television: a description of method, s. 11—18. — *Davis, M.*, French electoral sociology, s. 35—53. — No. 2. *Stephan, F. F.*, Must a researcher tell the truth, s. 83—90. — *Carter, R. E.*, Newspaper »Gatekeepers» and the sources of news, s. 133—44. No. 3. *Lerner D., Wiener, A. J., m.fl.*, Attitudes research in modernizing areas, s. 217—420.

Social forces. Vol. 36: 1958. No. 2. *Mayo, S. C.*, Understanding rural community development, s. 95—101. — *van der Berghe, P. L.*, The dynamics of racial prejudice, s. 138—41.

The sociological review. Vol. 6: 1958. No. 2. *Slaughter, C.*, The strike of Yorkshire mineworkers in May 1955, s. 241—59. — *MacRae, D. G.*, Class relationship and ideology, s. 261—272.

The Western political quarterly. Vol. 11: 1958. No. 4. *Harbold, W. H., Hitchner, D. G.*, Some reflections on method in the study of politics, s. 753—73. — *Rubinstein, A. Z., Wike, J. R.*, The Djilas heresy: its beginning and development, s. 774—87. — *Wimer, K.*, Woodrow Wilson's plan to enter the League of Nations through an executive agreement, s. 800—12. — *Driggs, D. W.*, The president as chief educator on foreign affairs, s. 813—19. — *Saletan, E. M.*, Administrative trustification, s. 857—74.

L'année politique et économique. 31e année: 1958. Nos. 145/146. *Lavargne, B.*, Le Général de Gaulle et le problème algérien, s. 301—10. — *Rada, V.*, La stratégie du commerce extérieur soviétique, s. 319—25. — *Lavergne, B.*, La diplomatie du Général du Gaulle vis-à-vis de l'Allemagne, de l'Angleterre et des États-Unis, s. 330—43.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger. 74e année: 1958. No. 5. *Berlia, G.*, La crise constitutionnelle de mai—juin 1958, s. 918—29. — Texte de la Constitution du 4 octobre 1958, s. 930—71.

Die Friedens-Warte. Bd 54: 1957. No. 4. *De Nova, R.*, Die Neutralisation Österreichs, s. 298—320.

Historische Zeitschrift. Bd 186: 1958. H. 3. *Bussman, W.*, Zur Geschichte des deutschen Liberalismus im 19. Jahrhundert, s. 527—57.

Österreichisches Zeitschrift für öffentliches Recht. Bd. 9: 1958. H. 1. *Langer, R.*, Der Kampf um die Menschenrechtskonventionen der Vereinten Nationen, s. 1—65.

Zeitschrift für Politik. 1958. H. 1. *Freund, L.*, Zur Problematik der amerikanischen Aussenpolitik, s. 28—37. — H. 2. *Zieburg, G.*, Christliche Demokratie in Westeuropa, s. 162—72.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- DAMBORG, GEORGE, Fransk indenrigspolitik. Fra de Gaulle til de Gaulle. Köpenhamn 1958.
- EK, HILDING, BERGSTRÖM, SVANTE, ARNHEIM, FRÄNS, Juridikens termer. Sthlm 1958. Kr 16.
- VON EYBEN, W. E., Panterettigheden. Köpenhamn 1959.
- GRANQVIST, HANS, Femte republikens Frankrike. Utrikespol. institutets broschyrserie 1959, nr 2.
- HECKSCHER, GUNNAR, Svensk statsförvaltning i arbete. 2. uppl. Sthlm 1958.
- ISRAELSSON, BO, Migrationen efter födelseår. Lund 1958.
- JÄGERSKIÖLD, STIG, Från prästskola till enhetsskola. Uppsala 1959.
- LASSEN, AKSEL, Skæbneåret 1659. Aarhus 1958. Kr 14:75.
- MÖLLER, PER, Kina och Sovjetunionen. Utrikespol. institutets broschyrserie 1959, nr. 1.
- NELSON-MALMBORG, Geografi för realskolan. Sthlm 1958. Kr 6:90.
- PEPERSEN, AXEL H., Byggeriets retlige og økonomiske organisation. 3 uppl. Köpenhamn 1958.
- SANDBERG, GEORG, Kallt krig och väpnad fred. Bonniers. Sthlm 1958.
- TERSMAN, RUNE, Statsmakterna och de statliga bolagen. Ak. avh. Sthlm 1959.
- VINCART, JEAN-ANTOINE, Les relations militaires des années 1634 et 1635. Brüssel 1958.
- YOUNG, ROLAND, m. fl., Approaches to the study of politics. London 1958.
- Statistisk Årsbok för Sverige. Årg. 45. 1958. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1958.
- Riksdagens revisorers berättelse 1958. Del 1. Sthlm 1958.
- Nordenskiöldssamfundets tidskrift. Årg. XVIII. Helsingfors 1958.
- Justitieombudsmannens berättelse år 1958. Sthlm 1959.
- Militieombudsmannens berättelse år 1958. Sthlm 1959.
- Sammenligning af størrelsen af forskellige sociale ydelser. Köpenhamn 1958.
- Bergshantering. Berättelse för år 1957. Kommerskollegium. Sthlm 1958.
- Bostads- och folkräkningen i Helsingfors 1955. Helsingfors stads statistiska byrå. Helsingfors 1958.
- Befolkningsrörelsen år 1956. Statistiska Centralbyrån. Sthlm 1958.
- Bostadsbyggandet 1956. Kungl. Bostadsstyrelsen. Sthlm 1958.
- Förhandlingar 1956—1958 om ett europeiskt frihandelsområde. Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1959.
- Utrikes handel och sjöfart 1957. Helsingfors stads statistik. Helsingfors 1958.
- Hälsa- och sjukvård 1957. Helsingfors stads statistik. Helsingfors 1958.
- Statistisk årsbok för Helsingfors stad 1958. Helsingfors 1958.
- Yrkesskador år 1955. Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1958.

STIFTELSEN SIAMON

utdelar årligen stipendier till forskare eller vetenskapliga skriftställare inom ämnena nationalekonomi och statskunskap. Framställningar om erhållande av stipendier torde insändas till verkställande ledamöten i stiftelsens styrelse advokaten

P. A. Wæslén, Norrmalmstorg 2, Stockholm G,

före april månads utgång.

Aktiebolaget
C W K GLEERUP
Bokförlag

VÄRFRUGATAN, 8 LUND

Tel. 175 00
Bokbinderiet 144 00

Håkan Ohlssons Boktryckeri

*"En sannordisk forskningsuppgift —
ett mycket lovvärt initiativ —*

*Det ligger i sakens natur att en livslång förtrogenhet med
svensk statsrätt och svensk historia givit Hertz en mycket
solid grund för jämförande studier."*

Erik Lönroth i Dagens Nyheter

NILS. HERLITZ

NORDISK OFFENTLIG RÄTT

DEL I: HISTORISK INLEDNING Kr 12:—

DEL II: RIKSDAGARNA OCH TINGEN Kr 22:—

Arbetet ingår som volymerna XVII och XVIII i serien från INSTITUTET
FÖR RÄTTSVETENSKAPLIG FORSKNING

NORSTEDTS